

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

Юридичний факультет

Кафедра цивільного та господарського права

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

**до лекційних та семінарських занять
з дисципліни «ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГАЛУЗІ»**

**для студентів ОС «Бакалавр»
спеціальності 241 «Гортельно-ресторанна справа»**

КИЇВ – 2024

УДК 346/347:33.12(072)

Розглянуто і схвалено до друку на засіданні кафедри цивільного та господарського права, протокол № 4 від 12 листопада 2024 року.

Розглянуто і схвалено на науково-методичній комісії юридичного факультету, протокол № 5 від 13 листопада 2024 року.

Методичні рекомендації до лекційних та семінарських занять з дисципліни «Правове регулювання галузі» для студентів ОС «Бакалавр» спеціальності 241 «Готельно-ресторанна справа» / Укладачі: О.Ю. Піддубний, О.П. Світличний, А.Р. Трохименко., Київ., 2024, 217 с. 8,5 друк.арк.

Рецензенти:

Олена УЛЮТІНА - кандидат юридичних наук, професор кафедри адміністративного та фінансового права;

Лілія ПАНЬКОВА - кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного та господарського права.

У методичних рекомендаціях відповідно до положень Цивільного, Господарського кодексів України та інших актів законодавства викладаються основні положення курсу "Правове регулювання галузі". Текст складається із лекційних матеріалів та семінарських завдань, які найчастіше виносяться на іспити та заліки з курсу. Книга розрахована на студентів Навчально-наукового інституту неперервної освіти і туризму освітнього ступеню «Бакалавр» спеціальності 241 «Готельно-ресторанна справа», науковців, підприємців, а також усіх тих, хто цікавиться проблематикою правового регулювання господарської та підприємницької діяльності.

Навчально-методичні рекомендації розроблено відповідно до змісту та структури робочої навчальної програми і силабусу з дисципліни «Правове регулювання галузі» та рекомендуються до використання у навчальному процесі.

**© Піддубний О.Ю.,
Світличний О.П.,
Трохименко А.Р.
НУБІП, 2024**

ЗМІСТ

1. Опис навчальної дисципліни «Правове регулювання галузі»
2. Мета та завдання навчальної дисципліни «Правове регулювання галузі»
3. Тематичний план з навчальної дисципліни «Правове регулювання галузі»
4. Тематичний план семінарських занять з навчальної дисципліни «Правове регулювання галузі»
5. Тематичний план самостійної роботи з навчальної дисципліни «Правове регулювання галузі»
6. Засоби діагностики результатів навчання
7. Методи навчання
8. Методи оцінювання
9. Розподіл балів
10. Методичне забезпечення
11. Лекційні матеріали до дисципліни «Правове регулювання галузі»
12. Семінарські матеріали до дисципліни «Правове регулювання галузі»
13. Питання до іспиту з навчальної дисципліни «Правове регулювання галузі»
14. Тестові завдання до підготовки до іспиту з навчальної дисципліни «Правове регулювання галузі»
15. Рекомендована література
16. Інформаційні ресурси

1. Опис навчальної дисципліни «Правове регулювання галузі»

Галузь знань, спеціальність, освітня програма, освітній ступінь	
Освітній ступінь	<i>Бакалавр</i>
Спеціальність	<i>241 «Готельно-ресторанна справа»</i>
Освітня програма	<i>Готельно-ресторанний бізнес</i>
Характеристика навчальної дисципліни	
Вид	<i>Обов'язкова</i>
Загальна кількість годин	120
Кількість кредитів ECTS	4
Кількість змістових модулів	3
Курсовий проект (робота) за наявності	-
Форма контролю	Іспит
Показники навчальної дисципліни для денної та заочної форм навчання	
	Денна форма здобуття вищої освіти
Рік підготовки (курс)	3
Семестр	5
Лекційні заняття	30 год.
Практичні семінарські заняття	30 год.
Лабораторні заняття	-
Самостійна робота	60 год.
Індивідуальні завдання	-
Кількість тижневих аудиторних годин для денної форми навчання	4 год.

2. Мета, завдання, компетентності та програмні результати навчальної дисципліни «Правове регулювання галузі»

Мета одержання необхідних теоретичних та практичних знань в сфері правового забезпечення ресторанного та туристичного бізнесу та освоєння актів цивільного, трудового, адміністративного законодавства України, які регулюють відносини, що виникають, змінюються та припиняються у сфері ресторанного та туристичного бізнесу; ознайомлення з підставами виникнення, особливостями здійснення та захисту, а також порядком припинення прав; підготовка спеціалістів високого рівня для надання ресторанних та туристичних послуг.

Завдання:

- ознайомити студентів з основними категоріями цивільного, трудового та адміністративного права України;
- ознайомити з предметом і завданнями курсу «Правове регулювання галузі»;
- з'ясувати основні принципи регулювання галузі;
- висвітлити основні питання, що стосуються правового забезпечення ресторанного та туристичного бізнесу;
- сформулювати навички аналізу джерел права;
- провести правовий аналіз основних інститутів права, що забезпечують ресторанний та туристичний бізнес;
- навчити студентів використовувати набуті знання з права у практичній професійній діяльності або під час ведення бізнесу.

Набуття компетентностей:

Інтегральна компетентність (ІК):

Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми діяльності суб'єктів готельного і ресторанного бізнесу, що передбачає застосування теорій та методів системи наук, які формують концепції гостинності і характеризується комплексністю і невизначеністю умов.

Загальні компетентності (ЗК):

ЗК 04. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій

ЗК 08. Навички здійснення безпечної діяльності.

Спеціальні (фахові, предметні) компетентності (СК):

СК 06. Здатність проектувати технологічний процес виробництва продукції і послуг та сервісний процес реалізації основних і додаткових послуг у підприємствах (закладах) готельноресторанного та рекреаційного господарства

СК 13. Здатність здійснювати планування, управління і контроль діяльності суб'єктів готельного та ресторанного бізнесу.

Програмні результати навчання (ПРН):

ПРН 01. Знати, розуміти і вміти використовувати на практиці основні положення законодавства, національних і міжнародних стандартів, що регламентують діяльність суб'єктів готельного та ресторанного бізнесу;

ПРН 04. Аналізувати сучасні тенденції розвитку індустрії гостинності та рекреаційного господарства.

ПРН 06. Аналізувати, інтерпретувати і моделювати на основі існуючих наукових концепцій сервісні, виробничі та організаційні процеси готельного та ресторанного бізнесу.

ПРН 11. Застосовувати сучасні інформаційні технології для організації роботи закладів готельного та ресторанного господарства.

ПРН 12. Здійснювати ефективний контроль якості продуктів та послуг закладів готельного і ресторанного господарства.

ПРН 14. Організовувати роботу в закладах готельного і ресторанного господарства, відповідно до вимог охорони праці та протипожежної безпеки.

ПРН 20. Розуміти вимоги до діяльності за спеціальністю, зумовлені необхідністю забезпечення сталого розвитку України, її зміцнення як демократичної, соціальної, правової держави.

ПРН 23. Розробляти власні проекти підприємств готельно-ресторанного бізнесу та організовувати технологічний процес обслуговування в оселях сільського зеленого туризму з урахуванням регіональних особливостей та національних традицій.

3. Тематичний план з навчальної дисципліни «Правове регулювання галузі» (програма та структура навчальної дисципліни) для повного терміну денної форми навчання

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин						
	денна форма						
	тижні	усього	у тому числі				
л			с	лаб	інд	с.р.	
1	2	3	4	5	6	7	8
Змістовий модуль 1							
Тема 1. Нормативно-правове регулювання діяльності підприємств готельно-ресторанного бізнесу	1-2	13	4	4			5
Тема 2. Регулювання трудових відносин на підприємствах готельно-ресторанного бізнесу	3	9	2	2			5
Тема 3. Юридична відповідальність у сфері готельно-ресторанного бізнесу	4	9	2	2			5
Тема 4. Види адміністративних стягнень за правопорушення у сфері готельно-ресторанного бізнесу	5	8	2	2			4
Тема 5. Поняття, завдання та система кримінального права України	6	9	2	2			5
Разом за змістовим модулем 1		48	12	12			24
Змістовий модуль 2							
Тема 6. Правові засади діяльності у сфері готельно-ресторанного бізнесу	7	8	2	2			4
Тема 7. Ліцензування діяльності в сфері готельно-ресторанного бізнесу	8	9	2	2			5
Тема 8. Загальна характеристика права інтелектуальної власності в сфері готельно-ресторанного бізнесу	9	9	2	2			5
Тема 9. Поняття й види цивільно-правових договорів в сфері готельно-ресторанного бізнесу	10	9	2	2			5
Тема 10. Сертифікація готельно-ресторанного бізнесу	11	8	2	2			4
Разом за змістовим модулем 2		43	10	10			23
Змістовий модуль 3							
Тема 11. Особливості діяльності нотаріуса у правовому регулюванні галузі	12	8	2	2			4
Тема 12. Правила користування готелями та аналогічними засобами розміщення	13	8	2	2			4
Тема 13. Організаційно-правова форма створюваного готельного підприємства	14-15	13	4	4			5
Разом за змістовим модулем 3		29	8	8			13
Усього годин							
		120	30	30			60

**4. Тематичний план семінарських занять з навчальної дисципліни
«Правове регулювання галузі»**

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Нормативно-правове регулювання діяльності підприємств готельно-ресторанного бізнесу	4
2	Регулювання трудових відносин на підприємствах готельно-ресторанного бізнесу	2
3	Юридична відповідальність у сфері готельно-ресторанного бізнесу	2
4	Види адміністративних стягнень за правопорушення у сфері готельно-ресторанного бізнесу	2
5	Поняття, завдання та система кримінального права України	2
6	Правові засади діяльності у сфері готельно-ресторанного бізнесу	2
7	Ліцензування діяльності в сфері готельно-ресторанного бізнесу	2
8	Загальна характеристика права інтелектуальної власності в сфері готельно-ресторанного бізнесу	2
9	Поняття й види цивільно-правових договорів в сфері готельно-ресторанного бізнесу	2
10	Сертифікація готельно-ресторанного бізнесу	2
11	Особливості діяльності нотаріуса у правовому регулюванні галузі	2
12	Правила користування готелями та аналогічними засобами розміщення	2
13	Організаційно-правова форма створюваного готельного підприємства	4
	Разом	30

5. Тематичний план самостійної роботи з навчальної дисципліни «Правове регулювання галузі»

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Нормативно-правове регулювання діяльності підприємств готельно-ресторанного бізнесу	4
2	Регулювання трудових відносин на підприємствах готельно-ресторанного бізнесу	2
3	Юридична відповідальність у сфері готельно-ресторанного бізнесу	2
4	Види адміністративних стягнень за правопорушення у сфері готельно-ресторанного бізнесу	2
5	Поняття, завдання та система кримінального права України	2
6	Правові засади діяльності у сфері готельно-ресторанного бізнесу	2
7	Ліцензування діяльності в сфері готельно-ресторанного бізнесу	2
8	Загальна характеристика права інтелектуальної власності в сфері готельно-ресторанного бізнесу	2
9	Поняття й види цивільно-правових договорів в сфері готельно-ресторанного бізнесу	2
10	Сертифікація готельно-ресторанного бізнесу	2
11	Особливості діяльності нотаріуса у правовому регулюванні галузі	2
12	Правила користування готелями та аналогічними засобами розміщення	2
13	Організаційно-правова форма створюваного готельного підприємства	4

6. Засоби діагностики результатів навчання:

- екзамен;
- модульні тести;
- реферати;
- інші види.

7. Методи навчання

- словесний метод (лекція, дискусія, співбесіда тощо);
- практичний метод (лабораторні, практичні заняття);
- наочний метод (метод ілюстрацій, метод демонстрацій);
- робота з навчально-методичною літературою (конспектування, тезування, анотування, рецензування, складання реферату);
- відеометод (дистанційні, мультимедійні, веб-орієнтовані тощо);

- самостійна робота (виконання завдань);
- індивідуальна науково-дослідна робота здобувачів вищої освіти.
- інші види.

8. Методи оцінювання

- екзамен;
- усне або письмове опитування;
- модульне тестування;
- реферати, есе;
- захист практичних робіт;
- презентації та виступи на наукових заходах
- інші види.

9. Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти. Оцінювання знань здобувача вищої освіти відбувається за 100-бальною шкалою і переводиться в національні оцінки згідно з табл. 1 чинного «Положення про екзамени та заліки у НУБіП України»

Рейтинг здобувача вищої освіти, бали	Оцінка національна та результати складання	
	Екзаменів	Заліків
90-100	Відмінно	Зараховано
74-89	Добре	
60-73	Задовільно	
0-59	Незадовільно	Не зараховано

Для визначення рейтингу студента зі засвоєння дисципліни $R_{\text{дис}}$ (до 100 балів) одержаний рейтинг з атестації (до 30 балів) додається до рейтингу здобувача вищої освіти з навчальної роботи $R_{\text{НР}}$ (до 70 балів):
 $R_{\text{дис}} = R_{\text{НР}} + R_{\text{АТ}}$.

10. Методичне забезпечення

- електронний навчальний курс навчальної дисципліни (на навчальному порталі НУБіП України eLearn - <https://elearn.nubip.edu.ua/course/view.php?id=2990>).
- конспекти лекцій та їх презентації (в електронному вигляді на навчальному порталі НУБіП України eLearn - <https://elearn.nubip.edu.ua/course/view.php?id=2990>).

11. Лекційні матеріали до дисципліни «Правове регулювання галузі»

Тема 1: Нормативно-правове регулювання діяльності підприємств готельно-ресторанного і туристичного бізнесу

Зміст: досліджено нормативно-правового регулювання діяльності суб'єктів господарської діяльності у сфері готельно-ресторанного і туристичного бізнесу (сфері гостинності) як важливого адміністративного важелю державного регулювання. У результаті проведеного дослідження систематизовано нормативно-правові акти, якими регулюється діяльність суб'єктів господарської діяльності у сфері гостинності за групами: Закони України, постанови Кабінету міністрів України, національні стандарти України, міжнародні стандарти, інші нормативно-правові акти та надано їх стислу характеристику. Систематизовано зовнішні і внутрішні фактори інтенсифікації готельно-ресторанного і туристичного бізнесу, які вимагають удосконалення нормативно-правового забезпечення.

У результаті дослідження визначено, що метою регулювання діяльності підприємств готельно-ресторанного і туристичного бізнесу виступає гармонізація відносин між суб'єктами надання послуг та їх споживачами, що спрямована на узгодження інтересів виробників, споживачів та суспільства і формування сприятливих умов для розвитку підприємств готельно-ресторанного і туристичного бізнесу через створення нормативно-правових актів.

Ключові слова: нормативно-правове регулювання, державне регулювання, готельно-ресторанний і туристичний бізнес, сфера гостинності, фінансова стійкість.

Проблемі аналізу нормативно-правового регулювання діяльності підприємств готельно-ресторанного і туристичного бізнесу присвячені праці вітчизняних вчених, зокрема Н. Бакерника, М. Бойко, Л. Гопкало, А. Колесніченка, М. Мальської.

Окремі аспекти впливу нормативно-правового регулювання на діяльність підприємств готельно-ресторанного і туристичного бізнесу, їх фінансову стійкість досліджували вітчизняні науковці Л. Батченко, А. Беляк, Л. Гончар, О. Кальченко.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Чинне законодавство України в значній мірі чітко не визначає готельно-ресторанний бізнес у контексті його приналежності до системи інститутів сфери туристичних послуг. З огляду на це, для підвищення ефективності діяльності

підприємств готельно-ресторанного і туристичного бізнесу, їх фінансової стійкості, яка базується на низці факторів, ключовими з яких є, зокрема, стрімке зростання попиту на національний туристичний продукт як на внутрішньому, так і на міжнародному ринках споживання послуг, доцільним є ґрунтовна комплексна систематизація та узагальнення чинної нормативно-правової бази з урахуванням міжнародних нормативно-правових актів. Адже попри наявність великої кількості різноманітних нормативно-правових актів не існує єдиної системи їх взаємозв'язку та комплексної дії .. Забезпечення фінансування у галузі готельно-ресторанного і туристичного бізнесу.

Використано наступні методи наукових досліджень: *методи синтезу та аналізу* – для дослідження вітчизняного досвіду дослідження нормативно-правового регулювання підприємств сфери гостинності; *методи групування, систематизації та узагальнення* – для здійснення класифікації нормативно-законодавчого регулювання підприємств готельно-ресторанного і туристичного бізнесу; *економіко-статистичний метод* – для виявлення основних тенденцій розвитку підприємств у сфері гостинності (за даними Державної служби статистики України); *метод індукції і дедукції* – для визначення факторів інтенсифікації сфери гостинності, які вимагають удосконалення нормативно-правового забезпечення; *графоаналітичний метод* – для схематичної та наочної інтерпретації теоретичних і практичних

дослідження; *метод логічного узагальнення* – при формуванні висновків проведеного дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогоднішній день, інтенсифікація процесів у готельно-ресторанному і туристичному бізнесі відбувається під впливом численних внутрішніх і зовнішніх факторів, що загострюють існуючі проблеми, заважають розвитку сфери гостинності та вимагають застосування дієвого специфічного інструментарію, що адаптований до сучасних умов управління.

Саме тому, обґрунтування необхідності удосконалення нормативно-правового забезпечення готельно-ресторанного і туристичного бізнесу, перш за все, повинно базуватися на факторному аналізі інтенсифікації розвитку підприємств в індустрії гостинності (див презентацію).

Держава як гарант, зокрема, економічної безпеки та фінансової стабільності повинна усвідомлювати необхідність створення сприятливого клімату для розвитку підприємств готельно-ресторанного і туристичного бізнесу. У цьому випадку адміністративні важелі державного регулювання виступають невід’ємною складовою системи технологій сфери гостинності, які ґрунтуються на методико-організаційних засадах, що формує цілісний інституціональний механізм функціонування підприємств сфери гостинності.

Проаналізувавши нормативно-правове поле діяльності підприємств готельно-ресторанного і туристичного бізнесу, можемо згрупувати всю нормативно-законодавчу та регуляторну документацію за кількома напрямками (див презентацію).

З огляду на представлену класифікацію нормативно-правового забезпечення подальший аналіз його проблемних аспектів для підприємств готельно-ресторанного і туристичного бізнесу зосереджено за визначеною градацією.

Серед Законів України, що забезпечують регулювання основних аспектів господарської діяльності підприємств готельно-ресторанного і туристичного бізнесу є Цивільний і Господарський кодекси України –

кодифіковані нормативні акти (закони), які регулюють основні відносини учасників ринку готельно-ресторанних і туристичних послуг. Крім цього, ключові аспекти функціонування підприємств готельно-ресторанного і туристичного бізнесу визначають Закон України «Про туризм», Закон України «Про стандартизацію», Закон України «Про курорти», Закон України «Протехнічні регламенти та оцінку відповідності», Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», Закон України «Про захист прав споживачів» (див слайди).

Міністерство економічного розвитку і торгівлі України – головний орган системи центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері гостинності. Відповідно, Мінекономрозвитку встановлює відповідні категорії об'єктам туристичної інфраструктури (готелям, іншим об'єктам, призначених для надання послуг з розміщення, закладам харчування, курортним закладам тощо), видає свідоцтва про встановлення об'єктам туристичної інфраструктури відповідної категорії та веде реєстр свідоцтв. Станом, на 9 грудня 2019 року, за даними Реєстру свідоцтв про встановлення категорій готелям та іншим об'єктам, що призначаються для надання послуг із тимчасового розміщення (проживання), до Реєстру внесено 389 готелів, яким видано свідоцтво про встановлення категорії. Із них: 5* – 51 готель; 4* – 135 готелів; 3* – 144 готелі; 2* – 35 готелів; 1* – 24 готелі. Найбільше п'ятизіркових готелів розташовано переважно у містах-мільйонниках: Києві, Дніпрі, Львові, Одесі. За даними Державної служби статистики України, на 2019 рік налічувалося 5451 колективний засіб розміщування.

У Законі України «Про туризм» визначено основні терміни, зокрема «готель», «готельна послуга», «аналогічні засоби розміщення».

Відповідно до Закону, з метою підвищення рівня туристичного обслуговування, сприяння споживачам у свідомому виборі туристичних

послуг, забезпечення рівних можливостей суб'єктам туристичної діяльності на ринку туристичних послуг, забезпечення захисту прав і законних інтересів, життя, здоров'я та майна громадян, підвищення рівня екологічної безпеки об'єктам туристичної інфраструктури присвоюються категорії якості та рівня обслуговування. У Законі визначаються види категорій об'єктів туристичної інфраструктури, порядок їх встановлення, зміни, доведення до споживачів інформації про вид та категорію об'єкта туристичної інфраструктури. Законом встановлюється заборона на надання послуг з розміщення без наявності свідоцтва про встановлення відповідної категорії.

Серед постанов Кабінету Міністрів України, що регулюють діяльність суб'єктів готельно-ресторанного і туристичного бізнесу базовими можна визначити «Про затвердження Порядку встановлення категорій готелям та іншим об'єктам, що призначаються для надання послуг з тимчасового розміщення (проживання)», «Про затвердження Порядку доведення до споживачів інформації про вид об'єкта туристичної інфраструктури» та «Про порядок надання послуг з тимчасового розміщення (проживання)» (див слайди).

Порядок встановлення категорій готелям визначено постановою КМУ «Про затвердження Порядку встановлення категорії готелям та іншим об'єктам, що призначаються для надання послуг з тимчасового розміщення (проживання)». Порядком передбачено, що категорії готелям та іншим об'єктам, що призначаються для надання послуг з тимчасового розміщення (проживання), встановлюються за результатами добровільної сертифікації послуг стосовно безпеки для життя і здоров'я людей, захисту їх майна та охорони довкілля відповідно до договору між органом із сертифікації та власником або уповноваженою ним особою і оцінювання відповідності готелів вимогам певної категорії. Сертифікація та оцінювання готелю здійснюється органами із сертифікації.

Готелям встановлюються наступні категорії: «п'ять зірок», «чотири зірки», «три зірки», «дві зірки» та «одна зірка». Іншим об'єктам, що

призначаються для надання послуг з тимчасового розміщення (проживання), у тому числі мотелям, пансіонатам, будинкам відпочинку, туристичним базам, кемпінгам, категорія встановлюється за рівнем обслуговування в них (перший, другий, третій, четвертий та п'ятий рівні).

Вимоги до функціонування закладів готельно-ресторанного і туристичного бізнесу встановлюють національні стандарти України – ДСТУ 4268:2003 «Послуги туристичні. Засоби розміщування. Загальні вимоги», ДСТУ 4269:2003 «Послуги туристичні. Класифікація готелів», ДСТУ 4281:2004 «Заклади ресторанного господарства», ДСТУ 4527:2006 «Послуги туристичні. Засоби розміщення. Терміни та визначення». Роботи з оцінювання готелів, визначення їх категорії виконуються відповідно до вимог ДСТУ 4269:2003 «Послуги туристичні Класифікація готелів». Стандарт визначає класифікацію готелів та аналогічних засобів розміщування за категоріями, а також вимоги до них. Категорію готелю зазначають на його вивісці, на квитанціях, у реєстраційній картці гостя та в рекламних документах.

Вимоги до кожної категорії готелів, визначені стандартом, є мінімальними, які необхідно виконувати в повному обсязі. Окремі міжнародні стандарти гармонізовані у вітчизняних нормативно-правових аналогах, наприклад, ISO/FDIS 18513:2003 Tourism services. Hotels and tourism accommodation. Terminology адаптований у ДСТУ 4527:2006 «Послуги туристичні. Засоби розміщення. Терміни та визначення». Державний стандарт України 4268:2003 «Засоби розміщування» встановлює класифікацію засобів розміщування, загальні вимоги до засобів розміщування та до послуг, які надають у засобах розміщування. Якщо проаналізувати міжнародний досвід, саме невеликі підприємства є основою розвитку галузі – структурують ринок послуг згідно з попитом споживачів, формують конкурентне середовище та створюють додаткові робочі місця. Суттєву конкуренцію підприємствам, у тому числі великим, створюють фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, які переважно

утримують невеликі ресторани, готелі та є власниками приватних будинків і квартир. Вони пропонують відвідувачам повний спектр основних та додаткових готельних послуг при значно нижчій їх вартості. Крім державних стандартів, обов'язковими є державні будівельні норми ДБН В.2.2-9:2018, ДБН В.2.2-20:2008, ДБН В.2.2-25:2009, які поширюються на проектування нових і реконструкцію існуючих будинків, споруд та комплексів громадського призначення, зокрема готельно-ресторанних підприємств.

Не менш важливими є інші нормативно-правові акти – накази Державної туристичної адміністрації, Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, санітарні правила (див презентацію).

Основними адміністративними важелями державного регулювання, використання яких обумовлює можливість удосконалення роботи підприємств готельно-ресторанного і туристичного бізнесу, виступають процедури ліцензування та сертифікації. Впровадження ліцензування у сфері гостинності спрямоване на захист прав та інтересів споживачів послуг, гарантування визначеного рівня обслуговування та убезпечення від його зниження, дотримання санітарних, екологічних та інших норм і положень тощо. Встановлення параметрів та окреслення чітких критеріїв, наявність яких буде сигналізувати про обов'язковість придбання ліцензії, дозволить створити дієву систему ліцензування.

Ключовими об'єктами нормативно-правового регулювання підприємств сфери гостинності виступають технології виробництва, організації та реалізації надання готельних, ресторанних і туристичних послуг за різними напрямками, що охоплюють широкий спектр питань (від термінологічної основи і часових нормативів до методологічної основи формування готельного, ресторанного чи туристичного продукту).

Державна політика в контексті розвитку підприємств сфери гостинності, як складової сфери послуг, спрямована на поліпшення якісних критеріїв її функціонування. Виявлення проблем регулювання діяльності

підприємств та оцінка їх значущості в соціально-економічних умовах України можуть надати змогу стверджувати, що одним з найважливіших способів реалізації державної політики в сучасних умовах розвитку бізнес-діяльності підприємств сфери гостинності виступає державна підтримка цієї галузі.

Тобто можна стверджувати, що сфера гостинності виконує інституціональну з'єднувальну місію у системі економічно-соціальних відносин. Тому, у цьому контексті нормативно-правове забезпечення технологічної, організаційно-технічної та інституціональної основи процесу надання послуг виступає однією з основних передумов як для цілей укріплення ділових і партнерських взаємовідносин, так і для задоволення потреб населення у сфері обслуговування.

Отже. Елементом наукової новизни статті стало поглиблення досліджень у розрізі вивчення та аналізування особливостей нормативно-правового регулювання підприємств сфери гостинності. В результаті проведеного дослідження обґрунтовано необхідність удосконалення нормативно-правового забезпечення сфери гостинності як важливого адміністративного важелю державного регулювання.

Доведено, що курс на інтенсифікацію сфери гостинності як джерела наповнення бюджету й сучасного фактору поліпшення ділового іміджу України на міжнародному ринку зумовлює потребу у проведенні державними органами постійного оновлення та удосконалення нормативно-правової бази, що здійснює з'єднувальну інституціональну функцію в системі соціально-економічних відносин. Відповідно, ключовим вектором подальших досліджень у цьому аспекті повинно стати комплексне систематизування та узагальнення основних положень, сфер впливу та проблемних точок визначених та діючих нормативно-правових документів на предмет їх взаємо узгодженості, вичерпності та відповідності міжнародним аналогам.

Література до теми 1:

1. Бакеренко Н. П. Особливості діяльності підприємств готельної індустрії. Науковий вісник НЛТУ України. 2013. Вип. 23.15. С. 168–176.
2. Батченко Л. В., Гончар Л. О., Беляк А. О. Формування механізму фінансової стійкості підприємств сфери гостинності: організаційно-економічний аналіз. Підприємництво і торгівля. 2020. № 27. С. 13–20. DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1256-2020-27-02>
3. Бойко М.Г. Організація готельного господарства : [підручник]. Київ : Київ, нац. торг.-екон. ун-т, 2006. 448 с.
4. Гончар Л., Беляк А. Удосконалення механізму формування фінансової стійкості підприємств сфери гостинності. Економіка та суспільство. 2021. № 25. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-25-23>
5. Господарський кодекс України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/436-15> (дата звернення: 27.04.2021).
6. ДБН В.2.2-9:2018. «Громадські будинки та споруди. Основні положення».
7. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 05.05.2021).
8. ДСТУ 4268:2003. «Послуги туристичні. Засоби розміщування. Загальні вимоги».
9. ДСТУ 4269:2003. «Послуги туристичні. Класифікація готелів».
10. ДСТУ 4281:2004 «Заклади ресторанного господарства. Класифікація»
11. ДСТУ 4527:2006. «Послуги туристичні. Засоби розміщення. Терміни та визначення».
12. Кальченко О. М. Інноваційно-інвестиційний механізм підвищення ефективності підприємств туристичної сфери. Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. Серія «Економічні науки». 2011. № 11. С. 58–67.

13. Колесніченко А. С. Нормативно-правове регулювання та державна підтримка розвитку готельної індустрії як інституту туризму. Причорноморські економічні студії. Вип. 23. 2017. С. 37–42.

14. Мальська М. П., Пандяк І. Г. Готельний бізнес: теорія та практика : [підручник]. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 472 с.

15. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення : Закон України від 24.02.1994 № 4004-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4004-12> (дата звернення: 30.04.2021).

16. Про затвердження Вимог щодо розробки, впровадження та застосування постійно діючих процедур, заснованих на принципах Системи управління безпечністю харчових продуктів (НАССР) : Наказ Мінагрополітики України від 01.10.2012 № 590. URL: <https://bit.ly/2R3JNhS> (дата звернення: 30.04.2021).

17. Про затвердження Порядку встановлення категорій готелям та іншим об'єктам, що призначаються для надання послуг з тимчасового розміщення (проживання) : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.07.2009 № 803. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/803-2009-%D0%BF> (дата звернення: 06.05.2021).

18. Про затвердження Порядку доведення до споживачів інформації про вид об'єкта туристичної інфраструктури та його категорію : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.07.2013 № 470. URL: <https://bit.ly/3tsSGP7> (дата звернення: 30.04.2021).

19. Про затвердження Порядку надання послуг з тимчасового розміщення (проживання) : Постанова Кабінету Міністрів України від 15.03.2006 № 297. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/297-2006-%D0%BF> (дата звернення: 06.05.2021).

20. Про затвердження Правил користування готелями й аналогічними засобами розміщення та надання готельних послуг : Наказ Держтурадміністрації України від 16.03.2004 № 19. URL: <https://bit.ly/3tv13w4> (дата звернення: 06.05.2021).

21. Про затвердження Рекомендованих норм технічного оснащення закладів громадського харчування : Наказ Мінекономіки, європ. інтеграції від 03.01.2003 № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0002569-03> (дата звернення: 08.05.2021).

22. Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1023-12> (дата звернення: 06.05.2021).

23. Про курорти : Закон України від 05.10.2000 № 2026-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2026-14> (дата звернення: 06.05.2021).

24. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів : Закон України від 23.12.1997 № 771/97-ВР. URL: <https://bit.ly/3uvRiwz> (дата звернення: 30.04.2021).

25. Про стандартизацію : Закон України від 05.06.2014 № 1315-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1315-18> (дата звернення: 06.05.2021).

26. Про технічні регламенти та оцінку відповідності : Закон України від 15.01.2015 № 124-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/124-19> (дата звернення: 06.05.2021).

27. Про туризм : Закон України від 15.09.1995 № 324/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/324/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 05.05.2021).

28. Реєстр свідоцтв про встановлення категорій готелям та іншим об'єктам, що призначаються для надання послуг з тимчасового розміщення (проживання), виданих Мінекономрозвитку. URL: <https://bit.ly/3uvdw1J> (дата звернення: 08.05.2021).

29. Санітарні правила для підприємств громадського харчування, включаючи кондитерські цехи і підприємства, що виробляють м'яке морозиво (СанПін 42-123-5777-91) від 19.03.1991. URL: <https://bit.ly/3euUWRV> (дата звернення: 08.05.2021).

30. Цивільний кодекс України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15> (дата звернення: 27.04.2021).

31. Batchenko L., Honchar L., Beliak A. The effectiveness of ensuring the financial stability of the restaurant business in the crisis COVID-19. Anti-crisis management: state, region, enterprise: Multi-authored monograph. Kaunas, Lithuania : Publishing House “Baltija Publishing”, 2020. P. 151–176. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-020-9-11>

32. ISO/FDIS 18513:2003 Tourism services-Hotels and tourism accommodation-Terminology.

Тема 2. Поняття про трудове право та трудовий договір.

План лекції:

1. Поняття, суб'єкти та джерела трудового права.
2. Поняття, зміст та порядок укладення трудового договору
3. Форми та строки трудових договорів. Випробувальний строк при прийомі на роботу.
4. Види переводів на іншу роботу. Переміщення на інше робоче місце.
5. Підстави та порядок припинення трудового договору.

Трудове право - це система правових норм, що регулюють сукупність трудових відносин працівників з роботодавцями та встановлюють права й обов'язки в галузі праці на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форм власності та відповідальність у разі їх порушення.

Предмет трудового права — це основа, база, з огляду на яку постає потреба з'ясувати взаємозв'язок працівників з роботодавцями з приводу праці, причому не всякої праці, а тільки тієї, що пов'язана з її суспільною організацією або впливає з неї, створюючи відповідний комплекс, де трудові відносини є головними.

До методів правового регулювання праці — невід'ємної другої складової трудового права як самостійної галузі у складі цілісної системи

національного права України — належать договірний порядок виникнення трудових відносин, рівноправність сторін трудового договору з підпорядкуванням їх у процесі праці правилам внутрішнього трудового розпорядку специфічний правовий спосіб захисту трудових прав сторін трудового договору як органом трудового колективу (комісією з трудових спорів), так і державним органом (судом), участь працівників у правовому регулюванні праці через своїх представників, профспілки, трудові колективи.

Трудове право поділяється на дві групи. Перша — загальна частина, до якої входять такі інститути: поняття і предмет трудового права; основні принципи трудового права; джерела трудового права; суб'єкти трудового права; трудові правовідносини; колективний договір; правова організація працевлаштування працівників.

Друга група утворює особливу частину трудового права, до якої входять: трудовий договір; робочий час і час відпочинку; оплата праці; трудова дисципліна; матеріальна відповідальність; охорона праці; поєднання роботи з навчанням; нагляд і контроль за додержанням законодавства про працю; трудові спори.

Можливість бути **суб'єктом трудового права** обумовлена наявністю трудової правосдатності й трудової дієздатності.

У трудовому праві працівник володіє єдиною правосуб'єктністю і в повному обсязі — з досягненням 16-річного віку, а в окремих передбачених законом випадках— 15 і 14-річного віку (за згодою одного із батьків або особи, що його замінює, можуть, як виняток, прийматись на роботу особи, які досягли п'ятнадцяти років. Для підготовки молоді до продуктивної праці допускається прийняття на роботу учнів загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних і середніх спеціальних навчальних закладів для виконання легкої роботи, що не завдає шкоди здоров'ю і не порушує процесу навчання, у вільний від навчання час по досягненні ними чотирнадцятирічного віку за згодою одного з батьків або особи, що його замінює).

Головним суб'єктом трудового права є працівники, їх правовий статус переважно єдиний для всіх працівників, де б вони не працювали. Винятком є лише три категорії працівників: жінки, неповнолітні й працівники із зниженою працездатністю (інваліди, пенсіонери, ветерани праці).

Важливим суб'єктом трудового права є власник або уповноважений ним орган — роботодавці будь-якої форми власності, дозволеної чинним законодавством України. Трудовий колектив як суб'єкт трудового права має реальний вплив на державних і колективних підприємствах. Важлива роль у регулюванні трудових відносин належить також профспілкам як суб'єктам трудового права.

Отже, до суб'єктів трудового права належать: працівники, роботодавці, трудові колективи та профспілки.

Джерела трудового права — це різноманітні нормативні акти органів державної влади та управління, що регулюють трудові відносини.

Джерела трудового права класифікують за різними критеріями. За характером прийняття вони поділяються на:

- Акти прийняті державними органами
- Акти прийняті за згодою між працівником та власником чи уповноваженим ним органом.
- Акти прийняті органами міжнародного регулювання праці.

За масштабами дії джерела права поділяються на:

- Загальні: (Конституція України, Кодекс законів про працю, Закони України, Постанови Кабінету Міністрів, Укази Президента та інші
- Локальні правові акти: колективний договір, правила внутрішнього трудового розпорядку.

Серед основних джерел трудового права слід виділити Конституцію України та Кодекс законів про працю України (КЗпП від 10 грудня 1971 р.)

У статті 43 Конституції закріплений принцип свободи праці. «Кожний має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя

працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується.» В цій же статті говориться про заборону примусової праці. "Використання примусової праці забороняється. Не вважається примусовою працею військова та альтернативна служба».

Трудовий договір - це угода між працівником та роботодавцем, за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, з підляганням внутрішньому трудовому розпорядкові, а роботодавець зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін.

Працівник має право реалізувати свої здібності до продуктивної і творчої праці шляхом укладення трудового договору на одному або одночасно на декількох підприємствах, в установах, організаціях, якщо інше не передбачене законодавством, колективним договором або угодою сторін.

Особливою формою трудового договору є контракт, в якому зазначені строк його дії, права, обов'язки і відповідальність сторін (в тому числі матеріальна), умови матеріального забезпечення і організації праці працівника, умови розірвання договору, в тому числі дострокового, можуть встановлюватися угодою сторін.

Сфера застосування контракту визначається законами України.

Відповідно до Конституції України будь-яке пряме або непряме обмеження прав чи встановлення прямих або непрямих переваг при укладенні, зміні та припиненні трудового договору залежно від походження, соціального і майнового стану, расової та національної приналежності, статі, мови, політичних поглядів, релігійних переконань, членства у професійній спілці чи іншому об'єднанні громадян, роду і характеру занять, місця проживання не допускається. Вимоги щодо віку, рівня освіти, стану здоров'я працівника можуть встановлюватися законодавством України.

Правила укладення трудового договору передбачають подання працівником відповідних документів:

- 1) трудової книжки;
- 2) паспорта або довідки за місцем проживання;
- 3) документа про освіту (диплома);
- 4) інших документів, подання яких передбачене чинним законодавством. Наприклад, диплом про освіту обов'язковий, коли приймають на роботу лікаря, викладача вищого навчального закладу та ін.

Довідку про медичний огляд обов'язково подають:

- 1) неповнолітні працівники;
- 2) працівники, які приймаються на роботу на підприємства зі шкідливими, важкими чи небезпечними умовами праці;
- 3) працівники харчової промисловості, підприємств водопостачання, дитячих установ тощо.

Укладення трудового договору оформляється наказом чи розпорядженням власника або уповноваженого ним органу про зарахування працівника на роботу.

Трудовий договір вважається укладеним і тоді, коли наказ чи розпорядження не були видані, але працівника фактично було допущено до роботи.

ПОРЯДОК УКЛАДЕННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ

Для того щоб переконатись у тому, що Вас дійсно прийняли на роботу, потрібно перевірити чи відбулися необхідні процедури, які умовно можна розділити на наступні стадії:

1. Подання працівником заяви про прийняття на роботу, а також документів, подання яких передбачено законодавством про працю. Дана стадія цілком залежить від працівника

2. Укладення трудового договору (досягнення угоди щодо основних і додаткових умов трудового договору). Слід розуміти що трудовий договір може укладатися як в усній так і в письмовій формі, в будь якому випадку

власник повинен видати наказ про прийняття на роботу, в якому мають бути зафіксовані істотні умови договору, щодо яких було досягнуто згоди.

3. Зарахування працівника на роботу, що оформляється наказом чи розпорядженням роботодавця. Наказ (розпорядження) — це документ, яким оформляється укладення трудового договору, необхідний для занесення працівника до списків особового складу підприємства, установи, організації, нарахування йому заробітної плати тощо. Наказ (розпорядження) про прийняття працівника на роботу не є письмовою формою укладеного трудового договору; це — правове оформлення досягнутої угоди між сторонами щодо укладення трудового договору. На підставі наказу (розпорядження) про прийняття працівника на роботу вноситься запис до трудової книжки працівника. Крім того трудовий договір вважається укладеним і тоді, коли наказ чи розпорядження не були видані, але працівника фактично було допущено до роботи особою, яка має право прийому на роботу.

4. Ознайомлення працівника, під розписку, з наказом (розпорядженням) про прийняття його на роботу, а також внесення до трудової книжки працівника запису про його прийняття на роботу та ознайомлення під розписку в особовій картці.

Зверніть особливу увагу на цю процедуру, якщо вона не відбулась - немає жодних гарантій що Вас офіційно прийнято на роботу. Практика свідчить, що іноді роботодавці під різними приводами не ознайомлюють працівників з наказами та записами в трудовій книжці та зараховують на роботу значно пізніше дати, з якої працівник фактично розпочав виконувати роботу. Також необхідно перевірити зміст запису в трудовій книжці - чи відповідає робота (посада) тій, про яку досягнуто домовленості. Працівникам, які стають на роботу вперше, трудова книжка оформляється не пізніше п'яти днів після прийняття на роботу. До трудової книжки заносяться відомості про роботу, заохочення та нагороди за успіхи в роботі на

підприємстві, в установі, організації; відомості про стягнення до неї не заносяться.

Трудовий договір може бути:

- 1) безстроковим, що укладається на невизначений строк;
- 2) на визначений строк, встановлений за погодженням сторін;
- 3) таким, що укладається на час виконання певної роботи.

Строковий трудовий договір укладається у випадках, коли трудові відносини не можуть бути поновлені на невизначений строк з урахуванням характеру наступної роботи, або умов її виконання, або інтересів працівника та в інших випадках, передбачених законодавчими актами. Трудовий договір укладається, як правило, в письмовій формі. **Додержання письмової форми є обов'язковим:**

- 1) при організованому наборі працівників;
- 2) при укладенні трудового договору про роботу в районах з особливими природними географічними і геологічними умовами та умовами підвищеного ризику для здоров'я;
- 3) при укладенні контракту;
- 4) у випадках, коли працівник наполягає на укладенні трудового договору у письмовій формі;
- 5) при укладенні трудового договору з неповнолітнім (стаття 187 Кодексу);
- 6) при укладенні трудового договору з фізичною особою;
- 7) в інших випадках, передбачених законодавством України.

Особі, запрошеній на роботу в порядку переведення з іншого підприємства, установи, організації за погодженням між керівниками підприємств, установ, організацій, не може бути відмовлено в укладенні трудового договору. Забороняється укладення трудового договору з громадянином, якому за медичним висновком запропонована робота протипоказана за станом здоров'я. У разі укладення трудового договору між

працівником і фізичною особою фізична особа повинна у тижневий строк з моменту фактичного допущення працівника до роботи зареєструвати укладений у письмовій формі трудовий договір у державній службі зайнятості за місцем свого проживання у порядку, визначеному Міністерством праці та соціальної політики України.

При укладенні трудового договору забороняється вимагати від осіб, які поступають на роботу, відомості про їх партійну і національну приналежність, походження, прописку та документи, подання яких не передбачено законодавством. При укладенні трудового договору може бути обумовлене угодою сторін **випробування** з метою перевірки відповідності працівника роботі, яка йому доручається. Умова про випробування повинна бути застережена в наказі (розпорядженні) про прийняття на роботу.

В період випробування на працівників поширюється законодавство про працю.

Строк випробування при прийнятті на роботу, якщо інше не встановлено законодавством України, не може перевищувати **трьох місяців**, а в окремих випадках, за погодженням з відповідним комітетом профспілки, - **шести місяців**. Строк випробування при прийнятті на роботу робітників не може перевищувати **одного місяця**.

Коли строк випробування закінчився, а працівник продовжує працювати, то він вважається таким, що витримав випробування, і наступне розірвання трудового договору допускається лише на загальних підставах. Якщо протягом строку випробування встановлено невідповідність працівника роботі, на яку його прийнято, власник або уповноважений ним орган протягом цього строку вправі розірвати трудовий договір. Розірвання трудового договору з цих підстав може бути оскаржене працівником в порядку, встановленому для розгляду трудових спорів у питаннях звільнення.

Чинне законодавство України про працю передбачає випадки, коли під час прийняття працівника на роботу випробування не встановлюється. До таких працівників належать:

- 1) неповнолітні працівники;
- 2) молоді робітники після закінчення професійних навчально-виховних закладів;
- 3) молоді фахівці після закінчення вищих навчальних закладів;
- 4) особи, звільнені в запас з військової чи альтернативної (невійськової) служби;
- 5) інваліди, направлені на роботу за рекомендацією медико-соціальної експертизи;
- 6) особи, які змінюють роботу у зв'язку з переїздом в іншу місцевість або з переходом на інше підприємство та в інших передбачених законодавством випадках.

Власник або уповноважений ним орган не має права вимагати від працівника виконання роботи, не обумовленої трудовим договором.

Переведення на іншу роботу на тому ж підприємстві, в установі, організації, а також переведення на роботу на інше підприємство, в установу, організацію або в іншу місцевість, хоча б разом з підприємством, установою, організацією, допускається тільки за згодою працівника, за винятком випадків, передбачених у статті 33 Кодексу та в інших випадках, передбачених законодавством.

Не вважається переведенням на іншу роботу і не потребує згоди працівника переміщення його на тому ж підприємстві, в установі, організації на інше робоче місце, в інший структурний підрозділ у тій же місцевості, доручення роботи на іншому механізмі або агрегаті у межах спеціальності, кваліфікації чи посади, обумовленої трудовим договором. Власник або уповноважений ним орган не має права переміщати працівника на роботу, протипоказану йому за станом здоров'я.

У зв'язку із змінами в організації виробництва і праці допускається зміна істотних умов праці при продовженні роботи за тією ж спеціальністю, кваліфікацією чи посадою. Про зміну істотних умов праці - систем та розмірів оплати праці, пільг, режиму роботи, встановлення або скасування неповного робочого часу, суміщення професій, зміну розрядів і найменування посад та інших - працівник повинен бути повідомлений не пізніше ніж за два місяці.

Тимчасове переведення працівника на іншу роботу, не обумовлену трудовим договором, допускається лише за його згодою. Власник або уповноважений ним орган має право перевести працівника строком до одного місяця на іншу роботу, не обумовлену трудовим договором, без його згоди, якщо вона не протипоказана працівникові за станом здоров'я, лише для відвернення або ліквідації наслідків стихійного лиха, епідемій, епізоотій, виробничих аварій, а також інших обставин, які ставлять або можуть поставити під загрозу життя чи нормальні життєві умови людей, з оплатою праці за виконану роботу, але не нижчою, ніж середній заробіток за попередньою роботою.

У випадках, зазначених у частині другій цієї статті, забороняється тимчасове переведення на іншу роботу вагітних жінок, жінок, які мають дитину-інваліда або дитину віком до шести років, а також осіб віком до вісімнадцяти років без їх згоди. Простій - це зупинення роботи, викликане відсутністю організаційних або технічних умов, необхідних для виконання роботи, невідворотною силою або іншими обставинами. У разі простою працівники можуть бути переведені за їх згодою з урахуванням спеціальності і кваліфікації на іншу роботу на тому ж підприємстві, в установі, організації на весь час простою або на інше підприємство, в установу, організацію, але в тій самій місцевості на строк до одного місяця.

Підставами припинення трудового договору є (ст.36 КЗпП України):

- 1) угода сторін;

2) закінчення строку, крім випадків, коли трудові відносини фактично тривають і жодна з сторін не поставила вимогу про їх припинення;

3) призов або вступ працівника на військову службу, направлення на альтернативну (невійськову) службу;

4) розірвання трудового договору з ініціативи працівника, з ініціативи власника або уповноваженого ним органу або на вимогу профспілкового чи іншого уповноваженого на представництво трудовим колективом органу;

5) переведення працівника, за його згодою, на інше підприємство, в установу, організацію або перехід на виборну посаду;

6) відмова працівника від переведення на роботу в іншу місцевість разом з підприємством, установою, організацією, а також відмова від продовження роботи у зв'язку із зміною істотних умов праці;

7) набрання законної сили вироком суду, яким працівника засуджено (крім випадків звільнення від відбування покарання з випробуванням) до позбавлення волі або до іншого покарання, яке виключає можливість продовження даної роботи;

7-1) набрання законної сили судовим рішенням, відповідно до якого працівника притягнуто до відповідальності за корупційне правопорушення;

8) з підстав, передбачених контрактом.

В яких випадках може бути розірваний безстроковий трудовий договір, укладений на невизначений строк з ініціативи працівника?

Працівник має право розірвати трудовий договір, укладений на невизначений строк, попередивши про це власника або уповноважений ним орган письмово за два тижні. У разі, коли заява працівника про звільнення з роботи за власним бажанням зумовлена неможливістю продовжувати роботу:

- переїзд на нове місце проживання;
- переведення чоловіка або дружини на роботу в іншу місцевість;
- вступ до навчального закладу;
- неможливість проживання у даній місцевості, підтверджена медичним

висновком;

- вагітність;
- догляд за дитиною до досягнення нею чотирнадцятирічного віку або дитиною- інвалідом;
- догляд за хворим членом сім'ї відповідно до медичного висновку або інвалідом I групи;
- вихід на пенсію;
- прийняття на роботу за конкурсом,
- а також з інших поважних причин власник або уповноважений ним орган повинен розірвати трудовий договір у строк, про який просить працівник.

Якщо працівник після закінчення строку попередження про звільнення не залишив роботи і не вимагає розірвання трудового договору, власник або уповноважений ним орган не вправі звільнити його за поданою раніше заявою, крім випадків, коли на його місце запрошено іншого працівника, якому відповідно до законодавства не може бути відмовлено в укладенні трудового договору.

Працівник має право у визначений ним строк розірвати трудовий договір за власним бажанням, якщо власник або уповноважений ним орган не виконує законодавство про працю, умови колективного чи трудового договору.

Правом на розірвання трудового договору з попередженням за два тижні наділені лише ті працівники, які уклали трудовий договір на невизначений термін. Бажання працівника звільнитися за своєю ініціативою свідчить про добровільне волевиявлення, тобто воно має бути усвідомленим, а не результатом дії з боку власника або уповноваженого ним органу (наприклад, в стані крайнього збудження, викликаного необґрунтованими вимогами власника або уповноваженого ним органу (наприклад, в стані крайнього збудження, викликаного необґрунтованими вимогами власника або уповноваженого ним органу, і тому подібне). Якщо працівник подав заяву у зв'язку з погрозами з боку власника або уповноваженого ним органу, то суд повинен визнати таке звільнення незаконним.

Розірвати трудовий договір за своєю ініціативою в порядку, може будь-який працівник незалежно від того, яку посаду він обіймає. Розірвання трудового договору, ув'язненого на невизначений термін, за ініціативою працівника може бути здійснено лише на підставі його письмової заяви. Жодні інші докази бажання працівника розірвати трудовий договір за своєю ініціативою не приймаються.

Працівник не зобов'язаний викладати причини, що спонукали його подати заяву про звільнення за власним бажанням.

Проте вказівку причини мають значення у випадку, якщо у працівника є право і бажання припинити трудовий договір в строк, менший двох тижнів. Так в разі наявності у працівника поважної причини власник або уповноважений їм орган зобов'язаний розірвати трудовий договір в строк, про яке він просить (навіть наймінімальніший термін, наприклад один день).

До поважних причин відносяться: переїзд на нове місце проживання; переведення одне з подружжя в іншу місцевість; вступ в учбовий заклад; неможливість мешкання в даній місцевості; вагітність; догляд за дітьми до досягнення ним чотирнадцятилітнього віку або за дитиною-інвалідом; догляд за хворим членом сім'ї або інвалідом першої групи; вихід на пенсію; прийняття на роботу за конкурсом, а також інші причини. Власник також зобов'язаний звільнити працівника за власним бажанням в строк, який визначив сам працівник, якщо власник або уповноважений ним орган не виконує законодавство про працю або умови колективного або трудового договору по цих питаннях.

Термін запобігання працівником власника або уповноваженого ним органу обчислюється з наступного дня після подачі заяви. Якщо останній день терміну доводиться на неробочий день, то вдень закінчення терміну вважається найближчий робочий день. Метою запобігання є надання можливості власникові або уповноваженому ним органу знайти заміну на місце того, що звільняється за власним бажанням. Працівник, що попередив власника або уповноважений ним орган про розірвання трудового договору,

має право до закінчення терміну запобігання відкликати свою заяву, і звільнення у такому разі не провадиться, окрім випадків, якщо на його місце запрошений інший працівник, якому відповідно до закону не може бути відмовлено в укладені трудового договору (наприклад, в порядку переведення).

Якщо після закінчення встановленого терміну запобігання трудовий договір не був розірваний і працівник не наполягає на звільненні, дія трудового договору вважається продовженою на невизначений термін. В тому випадку, якщо працівник самостійно до закінчення встановленого терміну залишив роботу, то це розглядається як прогул без поважної причини.

В разі невиконання власником або уповноваженим ним органом законодавства про працю, умов колективного і трудового договору, працівник може на свій розсуд встановити термін розірвання трудового договору.

Розірвання строкового трудового договору з ініціативи працівника

Строковий трудовий договір (пункти 2 і 3 статті 23 КЗпПУ) підлягає розірванню достроково на вимогу працівника в разі його хвороби або інвалідності, які перешкоджають виконанню роботи за договором, порушення власником або уповноваженим ним органом законодавства про працю, колективного або трудового договору та у випадках, передбачених частиною першою статті 38 цього Кодексу.

В разі висновку працівником термінового трудового договору, у нього виникають додаткові зобов'язання порівняно до безстрокового трудового договору. Так, він повинен або пропрацювати певний термін, або виконати певну роботу. І для того, щоб терміновий трудовий договір мав практичне значення, законодавець встановив, що він може розриватися лише в певних випадках. До таких випадків відносяться:

- хвороба або інвалідність працівника, що перешкоджають продовженню ним роботи згідно з трудовим договором;

- порушення власником або уповноваженим ним органом законодавства про працю, колективного або трудового договору;
- інші поважні причини, передбачені ч. 1 ст. 38 КЗпПУ.

При розірванні строкового трудового договору термін попередження власникові або уповноваженому ним органу про майбутнє звільнення законом не встановлений. Трудові стосунки повинні припинити в строк, про яке просить працівник. Проте працівник не має права припинити роботу без відповідного дозволу керівника підприємства, установи або організації, оскільки це розглядається як порушення трудової дисципліни.

Відмова власника або уповноваженого ним органу в задоволенні заяви працівника про розірвання трудового договору по причинах, передбачених в цій статті може бути оскаржений в комісії з трудових спор, або безпосередньо в суді. При задоволенні вимог працівника трудовий договір вважається розірваним з моменту вступу до законної сили рішення або зазначеного в рішенні терміну, і з того часу з працівником виробляється повний розрахунок.

Розірвання строкового трудового договору з ініціативи власника.

Розірвання трудового договору за ініціативою власника або уповноваженого ним органу. Трудовий договір, укладений на невизначений термін, а також строковий трудовий договір до закінчення терміну його дії можуть бути розірвані власником або уповноваженим ним органом лише у випадках:

- змін в організації виробництва і праці, у тому числі ліквідації, реорганізації (банкротства) або перепрофілювання підприємства, установи, організації, скорочення чисельності або штату працівників;
- невідповідності працівника посади, що виявилася, або виконуваній роботі унаслідок недостатньої кваліфікації або стану здоров'я, що перешкоджають продовженню даної роботи;
- систематичного невиконання працівником без поважних причин обов'язків, покладених на нього трудовим договором або правилами

внутрішнього трудового розпорядку, якщо до працівника раніше застосовувалися заходи дисциплінарного або суспільного стягнення;

- прогулу (у тому числі відсутність на роботі більше трьох годин протягом робочого дня) без поважних причин;

- нез'явлення на роботу протягом більше чотирьох місяців підряд унаслідок тимчасової непрацездатності, не рахуючи відпустки по вагітності і пологам, якщо законодавством не встановлений триваліший термін збереження місця роботи (посади) при певному захворюванні. За працівниками, що втратили працездатність

- у зв'язку з трудовим каліцтвом або професійним захворюванням, місце роботи (посада) зберігається до відновлення працездатності або встановлення інвалідності;

- відновлення на роботі працівника, що раніше виконував цю роботу;

- появи на роботі в нетверезому стані, в стані наркотичного або токсичного сп'яніння;

- здійснення за місцем роботи розкрадання (у тому числі дрібного) майна власника, встановленого вироком суду, що вступив в законну силу, або постановою органу, в компетенцію якого входить накладення адміністративного стягнення або вживання заходів суспільної дії.

Звільнення по підставах, вказаних в пунктах 1, 2 і 6, допускається, якщо неможливо перевести працівника, з його згоди, на іншу роботу.

Не допускається звільнення працівника за ініціативою власника або уповноваженого ним органу в період його тимчасової непрацездатності (окрім звільнення по пункту 5), а також в період перебування працівника у відпустці. Це правило не поширюється на випадок повної ліквідації підприємства, установи, організації. На відміну від працівника, власник може розірвати трудовий договір, укладений на невизначений термін, лише за наявності підстав, вказаних в законодавстві. Додаткові підстави, що передбачають право власника звільняти працівника, можуть бути встановлені лише контрактом.

Останнім часом в Україні дуже часто застосовується вивільнення працівників у зв'язку із змінами в організації виробництва і праці, у тому числі ліквідацією, реорганізацією (банкротством) або перепрофілюванням підприємства, установи, організації, скороченням чисельності штату працівників. У всіх цих випадках трудовий договір може бути припинений на підставі п. 1 ст. 40 КЗпПУ лише при скороченні чисельності або штату працівників, тобто кількісних змінах в меншу сторону в складі працівників по посадах, спеціальностях, кваліфікації, професіях. У відповідності с п. 19 постанов Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами трудових суперечок» власник або уповноважений їм орган має право в межах однорідних професій виробляти перестановку працівників і переводити більш кваліфікованих працівників, посади яких скорочені, з їх згоди, на інші посади, звільнивши з них менш кваліфікованих працівників. Якщо ж це право не було використане, суд не повинен обговорювати питання про доцільність такої перестановки.

Одним з видів змін в організації виробництва і праці є ліквідація підприємства (п. 1 ст. 40 КЗпПУ).

Ліквідація — це припинення юридичної особи, як суб'єкта права, без правонаступництва. Реорганізація — це виникнення на основі дійової юридичної особи одного або декількох нових юридичних осіб, як суб'єктів права. В разі реорганізації юридичної особи всі його права і обов'язки переходять до правонаступника. Законодавство визначає наступні 5 способів реорганізації: злиття, приєднання, розділення, виділення і перетворення.

Хоча з п. 1 ст. 40 КЗпПУ виходить, що реорганізація і перепрофілювання дають підстави власникові для розірвання трудового договору, проте це не так. При реорганізації і перепрофілюванні дія трудових договорів працівників подовжується. Це витікає з ч. 1 ст. 36 КЗпПУ. Пленум Верховного Суду України роз'яснив, що і при перепрофілюванні підприємств, установ, організацій розірвання трудового договору з працівниками допускається лише при скороченні штату або чисельності

працівників. Тобто підставою для припинення трудового договору є не сама реорганізація або перепрофілювання, а наступні за ними скорочення чисельності або штат працівників.

У відповідності с п. 1 ст. 14 Закону «Про підприємства в Україні» власник або уповноважений ним орган має право визначати штат і чисельність працівників. І якщо суд розглядає суперечка про відновлення працівника на роботі, то він зобов'язаний перевірити наявність підстав для звільнення (чи мало місце скорочення штату або чисельності працівників). Проте він не може ставити питання про доцільність скорочення чисельності або штату працівників, оскільки власник, користуючись правом самостійної господарської ініціативи, має право на свій розсуд приймати такі рішення.

Розірвання трудового договору за ініціативою власника або уповноваженого ним органу можливо і при виявленні невідповідності працівника посади або виконуваній роботі унаслідок недостатньої кваліфікації або стану здоров'я, що перешкоджають продовженню даної роботи. Невідповідністю виконуваній роботі вважається нездатність унаслідок недостатньої кваліфікації або стану здоров'я належним чином виконувати доручену роботу. Потрібно відмітити, що підставою для розірвання трудового договору є якраз виявлена невідповідність. Якщо власник або уповноважений ним орган, приймаючи на роботу працівника, знав, що у нього немає документа про освіту або досвіду трудової діяльності, передбачених кваліфікаційними характеристиками, то, за загальним правилом, він не може звільнити працівника по цих підставах, оскільки вони не були виявлені в процесі праці, про них власник знав спочатку. Під виявленим невідповідністю слід розуміти неякісне виконання робіт, неналежне виконання трудових обов'язків унаслідок недостатньої кваліфікації.

Для виконання окремих видів робіт законодавством передбачена обов'язкова наявність документа про освіту і привласнення кваліфікації, про проходження перевірки знань, про допуск до роботи і тому подібне

(наприклад, адвоката, водія, лікарки). У таких випадках відсутність у працівника документа про освіту служить підставою для звільнення по мотиву невідповідності посади.

Невідповідність посади або виконуваній роботі унаслідок недостатньої кваліфікації може бути підставою для звільнення певного працівника лише тоді, коли власник або уповноважений їм орган має фактичні докази того, що саме тому він не може належним чином виконувати покладені на нього обов'язки, і якщо працівника, з його згоди, не можна перекласти на іншу роботу.

Одним з ефективних способів перевірки відповідності працівників посаді або виконуваній роботі є періодична атестація. Керівник підприємства на підставі вирішення атестаційної комісії має право перевести працівника, який за результатами атестації визнаний не відповідним посаді, з його згоди, на іншу роботу. Якщо переведення неможливе, то керівник в строк не більше двох місяців з дня атестації може розірвати трудовий договір з працівником по п. 2 ст. 40 КЗпПУ.

У відповідності с п. 21 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами трудових суперечок» виводи атестаційної комісії носять рекомендаційний характер і підлягають оцінці в сукупності з іншими доказами у справі. Розірвання трудового договору унаслідок незадовільного стану здоров'я, як правило, допускається лише при стійкій втраті працездатності. Часткова її втрата сама по собі не може бути підставою для звільнення по невідповідності посади або виконуваній роботі, якщо працівник виконує належним чином свої трудові обов'язки і дана робота за станом здоров'я йому не протипоказана.

Виведення власника або уповноваженого ним органу про невідповідність виконуваній роботі повинен ґрунтуватися на таких об'єктивних даних, як висновок лікарсько-консультаційної комісії (ЛКК) або медико-соціальної експертної комісії (МСЕК).

Звільнення за станом здоров'я допускається лише в тому випадку, якщо власник або уповноважений ним орган не можуть забезпечити такого працівника легшою роботою (ч. 2 ст. 40 і ст. 170 Кодексу законів про працю). Пункт 3 ст. 40 КЗпПУ надає власникові можливість розірвати трудовий договір в разі систематичного невиконання працівником без поважних причин обов'язків, покладених на нього трудовим договором або правилами внутрішнього трудового розпорядку, якщо до нього раніше застосовувалися заходи дисциплінарного або суспільного стягнення.

Таке звільнення виробляється за певних умов:

1) працівник не виконує або неналежним чином виконує свої трудові обов'язки, витікаючі з трудового договору, правил внутрішнього трудового розпорядку;

2) невиконання або неналежного виконання трудових обов'язків здійснене без поважних причин (умисне або по необережності);

3) невиконання або неналежного виконання має бути систематичним. Що систематично порушують трудову дисципліну признаються працівники, що мали дисциплінарне або суспільнестягнення за порушення трудової дисципліни і порушили її знову протягом року з дня вживання стягнення за перше порушення. Дисциплінарні і суспільні стягнення погашаються, якщо протягом року після їх вживання працівник не порушив дисципліну знову (ст. 151 КЗпПУ);

4) накладення дисциплінарного стягнення допускається лише протягом місяця з моменту виявлення провини. Ст. 147 КЗпПУ України передбачає лише одне дисциплінарне стягнення — вимова, — значення, що має, для звільнення по п. 3 ст. 40 КЗпПУ України. Проте законодавством, статутами і положеннями про дисципліну можуть бути передбачені для окремих категорій працівників і інші дисциплінарні стягнення. Дисциплінарні стягнення застосовуються органом, якому надано право прийому на роботу (обрання, затвердження і призначення на посаду) даного працівника. На працівників, що несуть дисциплінарну відповідальність по статутах,

положеннях і інших актах законодавства про дисципліну, дисциплінарні стягнення можуть накладатися також вищестоящими органами. Працівники, що обіймають виборні посади, можуть бути звільнені лише за рішенням органу, що вибрав їх. До прийняття дисциплінарного стягнення власник або уповноважений їм орган повинен зажадати від порушника трудової дисципліни письмові пояснення. За кожне порушення трудової дисципліни може бути застосоване лише одне дисциплінарне стягнення. При обранні вигляду стягнення власник або уповноважений їм орган повинен враховувати міру тягаря досконалої провини і заподіяну ним шкоду, обставини, при яких здійснена провина, і попередню роботу працівника. Стягнення оголошується в наказі (розпорядженні) і повідомляється працівникові під розписку в триденний термін. Для розірвання трудового договору по п. 1 ст. 40 КЗпП України потрібний попередня згода профспілкового органу.

Звільнення за прогул без поважних причин передбачено п. 4 ст. 40 КЗпПУ. Під прогулом слід розуміти відсутність працівника без поважних причин на роботі протягом всього дня, а також більше трьох годин підряд або сумарно протягом робочого дня. Якщо йдеться про прогулі, то мається на увазі відсутність працівника не на робочому місці, а на роботі. Якщо ж працівник знаходиться на території підприємства, але відсутній на робочому місці, то це не прогул, а порушення правил трудової дисципліни.

Законодавство не встановлює якого-небудь загального переліку поважних причин відсутності на роботі, тому це питання вирішується безпосередньо власником або уповноваженим ним органом у кожному окремому випадку, виходячи з конкретних ситуацій.

Зрозуміло, що це мають бути істотні обставини, які перешкоджають явці на роботу і не можуть бути усунені самим працівником. Безперечно, що стихійне лихо, хвороба працівника, догляд за хворим членом сім'ї, нерегулярна робота транспорту (аварії, запізнення і так далі), виконання громадянського обов'язку і так далі — причини шанобливі. Кожна з них має

бути підтверджена відповідними документами (довідками) або свідченнями свідків.

Не вважається прогулом відмова від роботи, на яку працівник був переведений власником або уповноваженим ним органом з порушенням трудового законодавства. Не допускається звільнення після закінчення одного місяця з дня виявлення прогулу і пізніше за шість місяців з дня його здійснення.

Якщо за прогул на працівника вже було накладено стягнення, то його звільнення за цей прогул не допускається. Для звільнення за прогул потрібна попередня згода профспілкового органу (ст. 43 КЗпП України), а для виборних працівників ще і вирішення органу, що їх вибрав.

Нез'явлення на роботу більше чотирьох місяців підряд унаслідок тимчасової непрацездатності, не рахуючи відпустки по вагітності і пологам, також є підставою для розірвання трудового договору (п. 5 ст. 40 КЗпПУ). Підставою для розірвання трудового договору є лише безперервна непрацездатність, що продовжується протягом чотирьох місяців підряд. Підсумовування окремих періодів хвороби, що чергувалися з виходом на роботу, не допускається. Працівник не може бути звільнений в тому випадку, якщо він вже видужав і приступив до виконання своїх обов'язків, хоча до цього тимчасова непрацездатність тривала понад чотири місяці. За хворими туберкульозом робоче місце зберігається протягом 12 місяців, а за працівниками, що отримали трудове каліцтво або професійне захворювання, місце (посада) зберігається на весь час відновлення працездатності або встановлення інвалідності.

Звільнення по п. 5 ст. 40 вимагає обов'язкової попередньої згоди профспілкового органу. Як і по інших підставах, звільнення по вказаному пункту є лише правом власника або уповноваженого ним органу, а не обов'язком. Тому, якщо невихід по хворобі цього працівника не порушує нормального ходу роботи виробництва, то практика йде по тій дорозі, що

звільнити його у зв'язку з відсутністю більше чотирьох місяців підряд не можна.

Пункт 6 ст. 40 КЗпПУ передбачає звільнення працівника в разі відновлення на роботі в передбаченому законом порядку працівника, що раніше виконував цю роботу. Розірвання трудового договору по цій підставі може мати місце: в разі відновлення раніше звільненого працівника на колишню роботу за рішенням суду, комісії з трудових спор або самим власником; в разі повернення на роботу особи, покликаної на військову службу і звільненої в запас не пізніше за три місяці з дня призову, не рахуючи часу, необхідного для проїзду до місця проживання - повернення реабілітованих.

Громадянин, звільнений з роботи у зв'язку з незаконним засудженням, має бути відновлений на попередній роботі на підставі ст. 6 Закону «Про порядок відшкодування збитку, заподіяного громадянинові незаконними діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду».

Верховний Суд України вважає за неможливе відновлення працівника не лише в разі ліквідації підприємства, установи, скорочення посади, а і за наявності інших причин, які перешкоджають відновленню працівника, наприклад заняття посади працівником, який не може бути звільнений. У такому разі суд відповідає відмовою в позові про відновлення на роботі, а працевлаштування здійснюється державною службою зайнятості. Якщо такий громадянин звернувся в державну службу зайнятості не пізніше тримісячного терміну з моменту набирання чинності виправдувального вироку або винесення постанови (визначення) про припинення кримінальної справи за відсутністю події злочину, відсутністю в діянні складу злочину або не доведеністю участі звинуваченого в здійсненні злочину, то йому в місячний термін надається відповідна робота.

Пункт 6 ст. 40 КЗпПУ не застосовується, якщо йдеться про поверненні раніше вибулого працівника своє місце роботи. Йому надається колишня або рівноцінна робота, але не колишнє робоче місце. Звільнення по цій підставі

допускається, якщо працівника неможливо з його згоди перекласти на іншу роботу.

Пункт 7 ст.40 КЗпПУ передбачає така підстава звільнення, як поява працівника на роботі в нетверезому стані, в стані наркотичного або токсичного сп'яніння. Поява працівника на роботі в нетверезому стані, в стані наркотичного або токсичного сп'яніння є підставою для звільнення незалежно від того, коли це мало місце, — на початку, в середині, або в кінці робочого дня. Такий стан працівника може бути підтверджене як медичним висновком, так і іншими видами доказів, допустимими з точки зору цивільно-процесуального законодавства. Це можуть бути акти в довільній формі, в яких наголошуються зовнішні ознаки нетверезого стану (різкий запах алкоголю, незв'язна, нечітка мова і тому подібне). Бажано, щоб такий акт підписало декілька свідків. Це може бути власне визнання працівника письмово.

Підставою для звільнення працівника є поява працівника в нетверезому стані, в стані наркотичного або токсичного сп'яніння на робочому місці в робочий час. Не може бути підставою для звільнення працівника поява в нетверезому перебуванні на робочому місці у вільний від роботи час, у вихідний день, під час відпустки і тому подібне. Але для працівників, які несуть дисциплінарну відповідальність по статутах про дисципліну (підприємства зв'язку, залізничного транспорту та інші), порушенням трудової дисципліни вважається також поява в нетверезому перебуванні, стані наркотичного або токсичного сп'яніння не лише безпосередньо на своєму робочому місці, але і на території підприємства і в не робочий час.

Слід також мати на увазі, що для працівників, робочий день яких не нормований, час знаходження на роботі понад встановленій загальній тривалості є робочим.

Пункт 8 ст. 40 КЗпПУ застосовується в разі здійснення за місцем роботи крадіжки майна власника.

Звільнення по вказаному пункту можливо за наявності одночасно двох умов:

- 1) розкрадання здійснене за місцем роботи працівника;
- 2) розкрадання встановлене вироком суду, що вступив в законну силу, або постановою органу, в компетенцію якого входить накладення адміністративного стягнення або вживання заходів суспільного стягнення.

Звільнити працівника у зв'язку з наявністю суду, що вступив в законну силу вироку, можна лише у випадку, якщо працівник засуджений до покарання, яке не унеможлиблює продовження даної роботи.

Якщо ж працівник засуджений до покарання, що унеможлиблює продовження даної роботи, то трудовий договір припиняється по п. 7 ст. 36 КЗпП України.

Звільнення у зв'язку з розкраданням за місцем роботи виробляється не пізнішим за один місяць з дня набирання чинності вироку, постанови або вирішення компетентного органу, не рахуючи часу знаходження у відпустці і звільнення від роботи у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю. Для припинення трудового договору по п. 8 ст. 40 КЗпПУ попередня згода профспілкового органу не потрібна.

Частина друга ст. 40 КЗпПУ допускає звільнення по підставах, передбачених пунктами 1, 2 і 6 ст.

41) КЗпПУ, лише у випадку, якщо працівника неможливо перекласти з його згоди, на іншу роботу. В першу чергу, власник або уповноважений їм орган повинен запропонувати працівникові роботу, відповідну роду його діяльності, і лише при її відсутності може бути запропонована інша робота. Якщо судом буде встановлено, що у власника або уповноваженого ним органу була можливість здійснити переведення і працівник не заперечувало, то звільнений підлягає відновленню на роботі.

Відповідно до частини третьої ст. 40 КЗпПУ не допускається звільнення працівника за ініціативою власника або уповноваженого ним органу в період його тимчасової непрацездатності. Проте, якщо така

тимчасова непрацездатність триває більше 4 місяців, то вищезгадане правило не діє. Також не може бути звільнений працівник в період перебування у відпустці. Під відпусткою тут розуміються всі види відпусток (щорічний, творчий і тому подібне).

В разі повної ліквідації підприємства, установи організації працівник може бути звільнений як в період тимчасової непрацездатності, так і в період перебування у відпустці.

Тема 3. Юридична відповідальність

ПЛАН

- 1. Юридична відповідальність: поняття і ознаки**
- 2. Види юридичної відповідальності та їх характеристика**
- 3. Підстави для притягнення і звільнення від юридичної відповідальності**

Питання 1. Важливим засобом забезпечення охоронної функції права є юридична відповідальність. Остання є якісним показником реального втілення прав і свобод особи у соціальній дійсності. Це зумовлено тим, що у процесі реалізації юридичної відповідальності відбувається безпосередній вплив держави на сферу нормативно закріплених суб'єктивних прав та юридичних обов'язків. При цьому виявляються ціннісні орієнтири держави, рівень цивілізованості суспільства, ступінь духовності та культурності населення, а також наявність законодавчих гарантій і механізмів захисту прав і свобод особи.

Проблематика юридичної відповідальності займає одне з ключових місць у вітчизняному правознавстві. Однак, незважаючи на тривалий період комплексного вивчення юридичної відповідальності, й досі дискусійною залишається значна кількість аспектів її правової природи.

Розгляд юридичної відповідальності неможливий без аналізу її родового поняття – соціальної відповідальності, що містить основний

«генетичний код» відповідальності будь-якого виду. Соціальна відповідальність виникає одночасно з суспільством, з моменту, коли поведінка особи набуває суспільної значущості та починає впорядковуватися за допомогою соціальних норм, її формування тісно пов'язане з розвитком людини і суспільних відносин.

Соціальна відповідальність представляє собою нерозривну єдність позитивного та негативного аспектів і має дві **форми реалізації**, тобто способи зовнішнього прояву: позитивну (добровільну) – виражається в реакції на виконання вимог соціальних норм, у його соціально корисній поведінці, та на неї, і негативну (примусову) – виражається в реакції на порушення соціальних норм і застосування визначених заходів суспільного і (або) державного примусу.

Соціальна відповідальність – це реакція на виконання або порушення соціальних норм.

На підставі існуючих різновидів соціальних норм, яких дотримується або порушує людина, виокремлюють такі основні **види соціальної відповідальності**: моральну, політичну, релігійну, корпоративну, юридичну та ін. У суспільстві різновиди соціальної відповідальності існують у єдності та взаємодії. Виникнення ж юридичної відповідальності історично зумовлено, насамперед, тим, що система соціальної відповідальності первіснообщинного суспільства виявилася непристосованою до реалій соціально неоднорідного суспільства.

Юридична відповідальність як будь-який інший вид соціальної відповідальності є єдиною та включає в себе позитивну (перспективну, добровільну) і відповідальність за протиправну поведінку (негативну, ретроспективну).

У вітчизняному правознавстві сформувалися різні *підходи до позитивної юридичної відповідальності*: позитивна відповідальність – почуття відповідальності; позитивна юридична відповідальність – обов'язок дотримуватися норм права; позитивна юридична відповідальність –

правомірна поведінка; заохочувальна позитивна юридична відповідальність та ін.

Крім того, склалися основні *підходи і до негативної юридичної відповідальності*: юридична відповідальність – покарання; юридична відповідальність – реалізація санкцій; юридична відповідальність – міра державного примусу; юридична відповідальність – реакція суспільства на правопорушення; юридична відповідальність – обов'язок перетерпіти обмеження; юридична відповідальність – оцінка (осуд); юридична відповідальність за правопорушення – юридична безвідповідальність суб'єктів права та ін.

Варто відмітити, що вчені, які визнають і досліджують позитивний та негативний аспекти юридичної відповідальності, підкреслюють єдність останніх. Однак виділення аспектів, видів відповідальності (позитивного та негативного) неодмінно має наслідком поділ, розчленування даного явища.

На підставі викладеного вище, є всі підстави стверджувати, що **юридична відповідальність** – це *нормативна, гарантована та забезпечена державним переконанням або примусом міра реагування держави на дотримання та виконання норм права, у правомірній поведінці суб'єктів права, що схвалюється або заохочується державою, а у випадку порушення норм права – обов'язок правопорушника перетерпіти осуд, обмеження прав особистого, матеріального та організаційного характеру.*

Ознаки юридичної відповідальності:

- ґрунтується на нормах права, формально визначена, володіє чіткістю, деталізованістю та загальнообов'язковістю;
- гарантується державою, безпосередньо пов'язана з державно-владною діяльністю та державно-правовим волевиявленням;
- забезпечується державним переконанням або примусом;
- її наслідками є державне схвалення, заохочення або осуд і покарання;
- здійснюється у визначеному процесуальному порядку.

Окреслені вище ознаки юридичної відповідальності дозволяють виокремити її серед інших видів соціальної відповідальності. У змісті цих ознак поєднані властивості, що характеризують як добровільну, так і державно-примусову форми реалізації юридичної відповідальності.

2. Види юридичної відповідальності та їх характеристика

Вивчення юридичної відповідальності неможливе без ґрунтовного аналізу її видів. Класифікація юридичної відповідальності надає можливість дослідити останню як складний, системний і багатофункціональний інститут, з'ясувати місце юридичної відповідальності в системі соціальної відповідальності, охарактеризувати особливості певних різновидів та обґрунтувати критерії поділу відповідальності у сфері права на види.

Найбільш оптимальною та істотною підставою для детальної класифікації системи юридичної відповідальності на види є особливості предмету і методу правового регулювання суспільних відносин, тобто *галузевий критерій*. На його підставі юридична відповідальність поділяється на такі основні різновиди: конституційну, кримінальну, адміністративну, цивільну, трудову (дисциплінарну та матеріальну).

Конституційна відповідальність існує в таких визначальних сферах суспільного життя як права, свободи та обов'язки людини і громадянина; народовладдя та суверенітет; організація та функціонування державної влади, правосуддя, прокуратури та ін. В юридичній літературі під **конституційною відповідальністю** розуміється самостійний вид юридичної відповідальності, що передбачає належне та сумлінне виконання суб'єктами конституційного права своїх обов'язків (позитивний аспект) або настання негативних наслідків чи небажаної зміни конституційно-правового статусу для цих суб'єктів за порушення норм чинного конституційного права (негативний аспект).

Суб'єктами конституційної відповідальності є відповідне коло органів держави, їх посадових осіб, органів місцевого самоврядування.

В якості прикладів негативної конституційної відповідальності можна навести:

- 1) відправлення у відставку президента в порядку імпічменту;
- 2) вираження парламентом недовіри уряду в формі резолюції, в наслідок чого уряд йде у відставку;
- 3) визнання неконституційними нормативно-правових актів з боку Конституційного Суду України;
- 4) дострокове припинення повноважень державних органів (наприклад, парламенту), посадових осіб, суддів (наприклад, за порушення присяги).

Кримінальна відповідальність має місце в таких сферах суспільних відносин: національна безпека; права та свободи людини і громадянина; економіка, власність, господарська діяльність; громадський порядок; довкілля; моральність; безпека людства і міжнародний правопорядок та ін. Кримінальна відповідальність виконує поряд з іншими видами юридичної відповідальності регулятивну, превентивну, каральну, відновлювальну та виховну функції. Регулятивна функція кримінальної відповідальності діє як на поведінку суб'єктів кримінальної відповідальності, так і на діяльність суб'єкта правозастосування. З одного боку, вона закріплює обов'язок громадян щодо дотримання кримінально-правових норм, право та обов'язок держави сприяти та забезпечувати кримінально-правомірну поведінку, а з іншого – у випадку, якщо суб'єкт вчинить злочин, право та обов'язок держави застосувати до нього заходи кримінально-правового примусу.

Особливості державно-примусової форми реалізації кримінальної відповідальності:

- 1) настає за вчинення злочинів, вичерпний перелік яких міститься в КК України, тобто встановлюється лише законом;
- 2) настає з моменту вступу в законну силу вироку суду;
- 3) реалізується виключно в судовому порядку;
- 4) її підставою є виключно вчинені злочини;

5) тягне за собою застосування до винуватої особи санкцій, перелік яких також обмежено законом – від основних до додаткових покарань.

Адміністративна відповідальність існує в таких сферах суспільного життя як права та свободи людини і громадянина; охорона праці та здоров'я населення; власність; сільське господарство; транспорт; громадський порядок і громадська безпека; порядок управління та ін.

Цивільна відповідальність впливає на визначення цивільно-правового статусу фізичних і юридичних осіб, закріплення та оформлення динаміки майнових та особистих немайнових відносин, договірних і позадоговірних обов'язків. Цивільна відповідальність застосовується, насамперед, для узгодження різноманітних майнових інтересів у суспільстві та забезпечує виконання бажаних дій і обмежує можливості вчинення небажаних.

Особливості негативної цивільної відповідальності:

1) настає за спричинення шкоди будь-якій особі (фізичній, юридичній або державі) та будь-якою особою, визнаною цивільним законодавством суб'єктом цивільних правовідносин;

2) питання притягнення до цивільної відповідальності та рішення за ними покладені на суди (загальні, господарські, третейські) або адміністративні державні органи;

3) обов'язок доводити відсутність вини, тобто самої підстави відповідальності, покладено законом на правопорушника;

4) на відміну від інших видів відповідальності цивільна відповідальність іноді можлива і за відсутності вини, наприклад, за спричинення незалежно від вини збитків та моральної шкоди джерелом підвищеної небезпеки, що передбачено ст. 1167 ЦК України.

Трудова відповідальність існує в таких сферах суспільних відносин як дисципліна праці, охорона та добросовісне поводження з майном. Відповідальність у трудовому праві поділяється на **дисциплінарну** та **матеріальну**. Вони відрізняються за правовим змістом, юридичними наслідками, процедурою застосування заохочень і стягнень; але в обох

випадках суб'єктом відповідальності виступає працівник. **Негативна дисциплінарна відповідальність** – це застосування до винуватого працівника в порядку та на умовах, передбачених законодавством про працю, дисциплінарних стягнень у вигляді обмежень особистого або організаційного характеру. Розрізняють загальну та спеціальну дисциплінарну відповідальність. Загальна дисциплінарна відповідальність передбачена КЗпП України і правилами внутрішнього трудового розпорядку, вона застосовується до всіх без винятку працівників (ст. 147 КЗпП України). Спеціальна дисциплінарна відповідальність визначає особливості правового статусу окремих груп працівників і здійснюється: в порядку підлеглості; відповідно до статутів про дисципліну; на підставі окремих нормативно-правових актів. У юридичній літературі розрізняють такий вид відповідальності як **матеріальна відповідальність** працівників (ст. 130 – 138 КЗпП України), що інтерпретується як вид негативної юридичної відповідальності працівника за матеріальну шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації, внаслідок порушення покладених на нього трудових обов'язків (ст. 130 КЗпП України). Разом з тим, матеріальна відповідальність може бути *повною та обмеженою*.

3. Підстави для притягнення і звільнення від юридичної відповідальності

Під час розгляду природи юридичної відповідальності необхідно проаналізувати її підстави. В енциклопедичній літературі під юридичною підставою розуміється сукупність передбачених правом обставин, умов, фактів і передумов, що забезпечують настання юридичних наслідків. У теорії права та правозастосовній практиці добре відомо положення, згідно з яким юридична відповідальність можлива тільки тоді, коли існують підстави для її виникнення та якщо при цьому відсутні підстави, що її виключають.

Підстави юридичної відповідальності – це сукупність обставин, наявність яких робить юридичну відповідальність можливою та належною.

У правознавстві розрізняють *підстави притягнення* до юридичної відповідальності та *підстави настання* юридичної відповідальності.

Так, суб'єкт правотворчості, встановлюючи норму права, моделює в ній можливі заборонені та дозволені варіанти поведінки суб'єктів права. У нормі права закріплюється міра обмеження суб'єкта вимогами, які до нього пред'являються, та можлива оцінка його поведінки: осуд, застосування заходів примусу, схвалення або заохочення. З огляду на це, **формальною підставою** позитивної юридичної відповідальності є *норма права*, що набрала юридичної сили. Остання містить у собі правило, що регулює поведінку суб'єктів права, вказує на негативні наслідки в разі її порушення, або, навпаки, містить у собі міру заохочення, тим самим стимулюючи соціальну активність суб'єктів.

Вказуючи на міру заохочення або можливість негативних наслідків у разі скоєння протиправних діянь, норма права як модель правомірних вчинків впливає на формування у суб'єктів права позитивних установок, що втілюються в їх правомірній поведінці. Норма права закріплює цінності та уявлення, що мають стати частиною свідомості особи, її життєвою орієнтацією. При цьому особа не є пасивним об'єктом виховної дії норм права. Виходячи з потреб, інтересів і цінностей особистості, суб'єкт вибірково ставиться до норм права, позитивно сприймаючи одні, відкидаючи інші, байдуже ставлячись до третіх. Від змісту мотивів особи у значній мірі залежить вид правомірної поведінки: соціально-активна, законослухняна, конформістська, маргінальна, звична.

У свою чергу **підстави притягнення до негативної юридичної відповідальності** – це сукупність обставин, наявність яких робить юридичну відповідальність *можливою*. Фактичною підставою притягнення до негативної юридичної відповідальності є *склад правопорушення* (наприклад, у ч. 1 ст. 2 КК України зазначається, що підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим Кодексом).

Підстави настання негативної юридичної відповідальності – це сукупність обставин, наявність яких робить юридичну відповідальність належною. Такими підставами виступають:

- а) факт скоєння правопорушення (*фактична підстава*);
- б) наявність норми права, що забороняє таку поведінку та встановлює відповідні санкції (*формальна або нормативна підстава*);
- в) відсутність підстав звільнення від юридичної відповідальності;
- г) наявність правозастосовного акта, тобто рішення компетентного органу, яким покладається юридична відповідальність, визначається вид і міра державного впливу (наприклад, наказ адміністрації, вироку суду) – *процесуальна підстава*.

Окресливши підстави притягнення та настання державно-примусової форми реалізації юридичної відповідальності, слід також назвати і **підстави звільнення** від останньої, що встановлені галузевим законодавством. Зокрема КК України передбачено такі підстави звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з:

- 1) дійовим каяттям (ст. 45 КК України);
- 2) примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК України);
- 3) передачею особи на поруки (ст. 47 КК України);
- 4) зміною обстановки, коли вчинене особою діяння втратило суспільну небезпечність або ця особа перестала бути суспільно небезпечною (ст. 48 КК України);
- 5) закінченням строків давності (ст. 49 КК України). Давність не застосовується в разі вчинення злочинів проти миру та безпеки людства, передбачених у ст. 449 – 451, 454 КК України.

Одночасно в розділі VIII КК України визначено обставини, що виключають злочинність діяння: необхідна оборона (ст. 36); уявна оборона (ст. 37); затримання особи, що вчинила злочин (ст. 38); крайня необхідність (ст. 39); фізичний або психічний примус (ст. 40); виконання наказу або розпорядження (ст. 41); діяння, пов'язане з ризиком (ст. 42); виконання

спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 43).

Свої підстави притягнення, настання, звільнення від юридичної відповідальності закріплені і в інших галузях законодавства (адміністративному, цивільному, трудовому та ін.).

На підставі розглянутого вище можна підсумувати, що для позитивної форми реалізації юридичної відповідальності достатньо формальної (нормативної) підстави, а для виникнення та застосування негативної форми її реалізації необхідні як формальна, так і фактична підстави.

Тема 4. Види адміністративних стягнень

1. Поняття адміністративних стягнень.

2. Види адміністративних стягнень.

3. Загальні правила накладення адміністративних стягнень.

1. Поняття адміністративних стягнень.

Адміністративна відповідальність реалізується шляхом застосування до винних осіб адміністративних стягнень.

Адміністративні стягнення – це матеріалізований вияв адміністративної відповідальності, негативний правовий наслідок неправомірної поведінки особи, яка вчинила адміністративний проступок і повинна відповісти за свій протиправний вчинок та понести за це відповідне покарання у вигляді певних несприятливих заходів морального, матеріального та фізичного впливу.

Ці стягнення є останньою ланкою в системі заходів адміністративного примусу, мірою відповідальності і застосовуються з метою виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, в дусі додержання законів, поваги до правил співжиття, а також запобігання вчиненню адміністративних правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами.

Стаття 24 КУпАП встановлює такі види адміністративних стягнень:

- 1) попередження;
- 2) штраф;
- 3) оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення;
- 4) конфіскація предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення;
- 5) позбавлення спеціального права, наданого даному громадянинуві (права керування транспортними засобами, права полювання);
- 5-1) громадські роботи;
- 6) виправні роботи;
- 7) адміністративний арешт.

До іноземців і осіб без громадянства за вчинення адміністративних правопорушень, може бути застосовано (крім передбачених у ст.24 КУпАП) адміністративне видворення за межі України.

2. Види адміністративних стягнень.

Система адміністративних стягнень дозволяє виділити з їх переліку види адміністративних стягнень:

1. За порядком застосування адміністративні стягнення поділяються на такі, що:

— можуть застосовуватись як основні та як додаткові (оплатне вилучення та конфіскація предмета, який став знаряддям вчинення чи безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення);

— можуть застосовуватися лише як основні (всі інші види адміністративних стягнень).

2. За характером впливу на особу адміністративні стягнення поділяються на:

— особисті, які спрямовані на особу правопорушника (попередження, адміністративний арешт, громадські роботи);

- майнові, які спрямовані на майновий стан правопорушника (штраф, оплатне вилучення предмета, конфіскація предмета, виправні роботи);
- особисто-майнові (позбавлення спеціального права).

3. Залежно від суб'єкта застосування адміністративні стягнення поділяються на такі, що:

- застосовуються лише судами (оплатне вилучення предмета, конфіскація предмета, позбавлення спеціального права, виправні роботи, громадські роботи, адміністративний арешт);
- застосовуються іншими органами та посадовими особами (попередження, штраф, видворення за межі України).

Стягнення також можуть бути:

- разовими, одномоментними (конфіскація, попередження, штраф);
- тривалими, розтягнутими в часі (адміністративний арешт, позбавлення прав, виправні роботи, громадські роботи).

Крім наведеного поділу необхідно також охарактеризувати кожний вид адміністративного стягнення окремо.

Попередження (ст. 26 КУпАП) застосовується як самостійна міра за вчинення незначних адміністративних порушень, а також щодо осіб, які вперше вчинили проступок і при цьому мають добрі характеристики. Зміст попередження як міри адміністративного стягнення полягає в офіційному, від імені держави, осудженні протиправного діяння органом адміністративної юрисдикції й у попередженні правопорушника про неприпустимість таких дій надалі. Воно розраховане на виховний ефект і не зачіпає ні майнових, ні інших прав порушника.

Як і будь-яке інше стягнення, попередження потребує юридичного оформлення у вигляді винесення письмової постанови, що відповідає вимогам ст. 283 КУпАП. Поряд з цим законодавець передбачає можливість фіксації попередження в іншій установленій законом формі. Так, ст. 306 КУпАП визначає, що за вчинення порушень, передбачених статтями 116, 116², 117, 125 і ч. 1 ст. 127 КУпАП, адміністративні стягнення у вигляді

попередження на місці оформляються способом, установленим МВС України або Міністерством транспорту. До попередження, як і до будь-якого основного стягнення, може бути приєднане додаткове стягнення. Усні попередження посадових осіб не можуть розглядатися як стягнення.

Попередження як адміністративне стягнення слід відрізнити від попередження як запобіжного заходу протиправного поведіння.

Сутністю попередження як запобіжного заходу є роз'яснення порушнику протиправного характеру його дій, вимагання їх припинення, усунення допущених порушень і застереження щодо можливості вжиття суворіших примусових заходів. Це оформлюється компетентним державним органом письмово. Водночас може бути встановлений і конкретний термін виконання обов'язку.

Попередження щодо припинення протиправної поведінки є самостійним запобіжним засобом, якщо закон установлює, що спочатку до порушника має бути застосована саме ця міра, а потім, у разі невиконання правового обов'язку — суворіша. Так, знести самовільно зведену будівлю можна лише в тому випадку, якщо і після зробленого попередження громадянин продовжує порушувати закон.

Попередження щодо припинення протиправної поведінки провадиться, якщо правопорушення ще не закінчене, з метою припинення протиправної поведінки й у встановлених законодавством випадках є обов'язковим першим примусовим заходом.

Таким чином, цей запобіжний захід відрізняється від попередження як адміністративного стягнення тим, що стягнення накладається за певний проступок компетентним державним органом шляхом винесення спеціальної постанови.

Штраф (ст. 27 КУпАП) — це грошове стягнення, що накладається на громадян і посадових осіб за адміністративні правопорушення у випадках, установлених законодавством України.

Необхідно зазначити, що це виключно грошове стягнення. Чинному законодавству про адміністративні правопорушення не відомі інші форми штрафу (наприклад, натуральний штраф).

В адміністративно-юрисдикційній практиці штраф є домінуючим видом стягнення, що передбачений як єдиний або альтернативний захід відповідальності за більшість адміністративних правопорушень.

Адміністративний штраф — не відшкодувальне (компенсаційне) стягнення. Цією ознакою він відрізняється від цивільно-правового штрафу. Перше (адміністративний штраф) — це захід впливу на психіку та майнове становище правопорушника. Друге — компенсація матеріального збитку, що заподіяний внаслідок порушення договірних зобов'язань.

За одиницю обчислення адміністративного штрафу відповідно до Закону України "Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо посилення адміністративної відповідальності у вигляді штрафу" від 7 лютого 1997 р. прийнято неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Як адміністративно-правова санкція штраф характеризується:

- 1) державним примусом;
- 2) обмеженням майнових інтересів тих, до кого він застосовується;
- 3) одночасним (разовим) стягненням.

Штраф має бути сплачений порушником не пізніше як через 15 днів від дня вручення йому постанови про накладення стягнення, а у випадку оскарження або опротестування — 15 днів від дня повідомлення про залишення скарги або протесту без задоволення. Якщо штраф накладено на особу віком від 16 до 18 років, яка не має самостійного заробітку, то штраф стягується з батьків або осіб, що їх замінюють.

У разі несплати штрафу у встановлений термін постанова про його накладення надсилається для примусового виконання до відділу державної виконавчої служби за місцем проживання порушника, роботи або за місцезнаходженням його майна.

З тексту ст. 258 КУпАП випливає, що за незначні адміністративні правопорушення допускається накладення і стягнення штрафу на місці їх учинення. До таких належать: пошкодження внутрішнього обладнання вагонів, стекол у пасажирських поїздах, куріння у вагонах приміських поїздів, куріння у невстановлених місцях у поїздах місцевого і далекого сполучення, а також у метрополітені (ст. 110); пошкодження внутрішнього обладнання морських суден і куріння у невстановлених місцях цих суден (ст. 115); керування річковими або маломірними суднами, які зареєстровані у встановленому порядку або не пройшли технічного огляду; перевищення водіями цих суден швидкості руху, стоянка в заборонених місцях, недодержання вимог навігаційних знаків, порушення правил маневрування, подача звукових сигналів, несення бортових вогнів і сигналів (ч. 3 і 5 ст. 116); викидання за борт річкового або маломірного судна сміття або інших предметів (ст. 116); порушення правил безпеки пасажирів під час висадки і посадки при користуванні річковими і маломірними суднами, куріння у невстановлених місцях на річкових суднах (ч. 1 і 3 ст. 117) тощо.

Накладення і стягнення штрафу на місці вчинення правопорушень, передбачених статтями 70, 73, 77, 90, 91 і 153 допускається у разі, якщо його розмір не перевищує трьох неоподатковуваних мінімумів прибутків громадян (ст. 258 КУпАП). При стягненні штрафу на місці правопорушнику видається квитанція встановленого зразка, що є документом суворої звітності.

Оплатне вилучення (ст. 28 КУпАП) застосовується виключно за рішенням суду і тільки щодо предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення. Воно полягає у примусовому вилученні предмета, його наступній реалізації і передачі колишньому власнику вирученої суми з відрахуванням витрат по реалізації. Фактично йдеться щодо примусової реалізації майна, що перебувало в особистій власності правопорушника. Це стягнення може бути основним або додатковим.

Мета оплатного вилучення — виключити володіння предметом, забороненим до використання або ж використовуваним з порушенням установлених правил. Ця міра більш м'яка порівняно з конфіскацією та відрізняється від неї оплатним характером.

За цільовою спрямованістю це стягнення відрізняється від такої міри, як реквізиція. Реквізиція – це вилучення майна у власника в державних або громадських інтересах з виплатою власнику вартості реквізованого майна.

Так, ст. 68 Кодексу торговельного мореплавства України передбачає, що капітан судна у разі нестачі продовольства, "якщо усі життєві припаси, у тому числі незнижуваний запас продовольства, вичерпані, з метою загального розподілу має право провести реквізицію необхідної кількості продовольства, що є в розпорядженні осіб, які перебувають на судні, і реквізицію вантажу, що перебуває на судні і який може бути використаний для харчування. Про реквізицію складається акт. Вартість реквізованого продовольства та вантажу відшкодовується судовласником".

Конфіскація (ст. 29 КУпАП). Конфіскація предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, — це примусова безоплатна передача його у власність держави. Конфіскація здійснюється виключно за рішенням суду.

Це не компенсаційний захід. Відшкодування майнового збитку не належить до цілей цього стягнення. Не пов'язана конфіскація і з задоволенням будь-яких державних або громадських інтересів, її мета як адміністративного стягнення полягає у примусі особи до виконання покладених на неї обов'язків.

Адміністративно-правова конфіскація завжди є спеціальною (має спеціальний характер). Це означає, що конфіскується не все майно і не будь-які предмети. Конфіскація провадиться тільки щодо речей, безпосередньо пов'язаних із проступком і прямо названих у законі (рушниць, знарядь полювання тощо).

У ст. 29 КУпАП підкреслено, що конфіскувати можна лише предмет, що є особистою власністю порушника, якщо інше не передбачено законодавчими актами. Справа в тому, що конфісковувати річ, що не належить правопорушнику, означає покарати власника майна, який не вчинив правопорушення і не підлягає адміністративній відповідальності. Конфіскований предмет переходить з особистої власності у власність держави.

Конфіскацію як адміністративне стягнення слід відрізнити, по-перше, від реквізиції; по-друге, від вилучення речей і документів як заходу припинення адміністративних правопорушень (статті 260 і 265 КУпАП); по-третє, від вилучення як заходу запобігання адміністративним правопорушенням; по-четверте, від конфіскації як одного з додаткових покарань за вчинення злочинів (статті 51 і 59 КК); по-п'яте, від вилучення, що здійснюється в цивільно-правовому порядку (статті 105 і 136 ЦК).

Стаття 55 Закону України "Про власність" визначає, що за обставин надзвичайного характеру: у випадках стихійного лиха, аварій, епідемій, епізоотій майно в інтересах суспільства за рішенням органів державної влади може бути вилучено (реквізовано) у власника в порядку і на умовах, встановлених законодавчими актами України з виплатою йому вартості майна.

Вилучення предметів як захід припинення адміністративних правопорушень застосовується в позасудовому порядку на підставі статей 260 і 265 КУпАП.

Вилученню підлягають речі і документи, які, по-перше, виявлені під час затримання правопорушника, його особистого огляду або огляду його речей; по-друге, є знаряддям або безпосереднім об'єктом правопорушення.

Вони вилучаються посадовими особами органів контрольно-ревізійної служби, податкової служби, захисту прав споживачів, внутрішніх справ, воєнізованої охорони, цивільної авіації, митних установ, прикордонних військ тощо (статті 234¹, 234², 244¹, 262 і 264 КУпАП).

Вилучені речі і документи зберігаються до розгляду справи про адміністративне правопорушення у місцях, що їх визначають органи (посадові особи), яким надано право провадити вилучення речей і документів, а після розгляду справи, залежно від результатів її розгляду, їх у встановленому порядку конфіскують або повертають володільцеві, або знищують, а при сплатному вилученні речей реалізують.

Вилучені орден, медаль, нагрудний знак до почесного звання СРСР, почесного звання Української РСР, Почесної Грамоти і Грамоти Президії Верховної Ради Української РСР, почесного звання України, відзнаки Президента України після розгляду справи підлягають поверненню їх законному володільцеві, а якщо він невідомий, надсилаються відповідно до Адміністрації Президента України.

Вилучені самогон та інші міцні спиртні напої домашнього вироблення, апарати для їх вироблення після розгляду справи підлягають знищенню працівниками міліції.

Про вилучення речей і документів складається протокол або робиться відповідний запис у протоколі про адміністративне правопорушення, про огляд речей або адміністративне затримання.

При вчиненні порушень, передбачених статтями 174,190 – 195⁴ КУпАП, працівник міліції має право вилучити вогнепальну, пневматичну зброю калібру понад 4,5 міліметра і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів за секунду та холодну зброю, бойові припаси, електрошкові пристрої і спеціальні засоби.

Вилучення з метою запобігання правопорушенням допускається щодо предметів, якими володіють на законних підставах, проте конкретні обставини дають можливість відповідним державним органам приймати рішення щодо їх вилучення в адміністративному порядку відповідно до чинного законодавства. Ця міра від інших видів вилучення відрізняється відсутністю зв'язку з конкретним правопорушенням. Вона має чисто пре-

вентивний характер і її мета — усунення умов, що можуть сприяти вчиненню правопорушення.

Так, при введенні надзвичайного стану, органами, що здійснюють надзвичайний стан, може застосовуватися тимчасове вилучення у громадян зареєстрованої вогнепальної та холодної зброї.

Конфіскація як одне з додаткових покарань за вчинення злочинів провадиться виключно за вироком суду, є додатковим покаранням за вчинений злочин, може поширюватися на все майно засудженого або його частину, незалежно від зв'язку предметів, що конфіскуються, із злочинним діянням.

Вилучення на підставі цивільно-правових норм здійснюється лише в судовому порядку з відповідним позовом.

Позбавлення спеціальних прав (ст. 30 КУпАП). Позбавлення прав — це обмеження правосуб'єктності громадянина в адміністративному порядку за адміністративні проступки. Ця міра застосовується щодо тих суб'єктивних прав, які раніше були надані суб'єкту органами державного управління. Якщо громадянин неправильно використовує надане йому право, орган державного управління тимчасово позбавляє його цього права.

Серед стягнень КУпАП називає тільки два види позбавлення спеціального права: права керування (статті 108, 116, 122, 123, 124, 130 та ін.) і права полювання (ст. 85).

Таке стягнення передбачається за грубе чи систематичне порушення порядку користування правом. Воно застосовується судом і уповноваженими на те посадовими особами.

У всіх випадках застосування цього стягнення йдеться про позбавлення спеціальних прав, що відрізняються від прав конституційних, які громадяни мають від народження або які виникають у результаті придбання дієздатності. Основна їх особливість полягає в тому, що вони персоніфіковані, тобто даються конкретній особі в дозвільному порядку.

Позбавлення прав, будучи стягненням, водночас виконує завдання припинення протиправної діяльності, у ньому вдало поєднуються каральний і припинювальний моменти. Попереджувальне завдання воно розв'язує не тільки шляхом виправлення і перевиховання правопорушника, а й шляхом позбавлення його можливості знову чинити аналогічні проступки.

Громадські роботи (ст. 30¹ КУпАП). Виконання стягнення у вигляді громадських робіт здійснюється на основі участі порушників у суспільно корисній праці і полягає у виконанні правопорушником безоплатних робіт у вільний від роботи чи навчання час.

Види таких робіт та об'єкти, на яких порушники відбудуватимуть стягнення, визначають органи місцевого самоврядування. Вони узгоджуються з кримінально-виконавчою інспекцією, яка здійснює реалізацію цього стягнення.

Громадські роботи призначається в судовому порядку на строк від двадцяти до шістдесяти годин і відбуваються не більш як чотири години на день. До відбутого строку громадських робіт зараховується тільки той час, протягом якого порушник виконував суспільно корисну працю на визначених об'єктах, що підтверджено повідомленням власника підприємства.

Громадські роботи не призначаються особам, визнаним інвалідами першої або другої групи, вагітним жінкам, а також жінкам, старше 55 років та чоловікам, старше 60 років.

У разі втрати працездатності, призову на строкову військову службу, взяття під варту, засудження до кримінального покарання у виді позбавлення або обмеження волі, або якщо невідоме місцезнаходження особи, постановою суду громадські роботи замінюються штрафом. Розмір штрафу визначається з такого розрахунку: чотири години невідбутих громадських робіт дорівнюють одному неоподаткованому мінімуму доходів громадян.

Виконання громадських регламентовано "Порядком виконання адміністративних стягнень у вигляді громадських робіт та виправних робіт",

який затверджено наказом Міністерства юстиції України від 19.03.2013р. № 474/5.

У всіх випадках громадські роботи встановлюються законодавцем у межах альтернативних санкцій.

Виправні роботи (ст. 31 КУпАП) — стягнення майнового характеру, що триває. Воно застосовується на термін до двох місяців із відбуванням за місцем постійної роботи винного і з відрахуванням до 20 відсотків його заробітку в дохід держави.

Виправні роботи призначаються у судовому порядку і здійснюються відповідно до "Порядку виконання адміністративних стягнень у вигляді громадських робіт та виправних робіт". Ця санкція застосовується тільки до правопорушників, які мають постійну роботу. Вона не може застосовуватися до непрацевдатних осіб (пенсіонерів за віком, інвалідів, до вагітних). Крім того, відповідно до ст. 15 КУпАП, виправні роботи не можуть бути застосовані до військових, призваних на збори військовозобов'язаних, осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ.

Таке стягнення застосовується за адміністративні правопорушення, що за ступенем суспільної небезпеки наближаються до злочинних діянь. Це дрібне розкрадання (ст. 51), ухилення від відшкодування майнового збитку, заподіяного злочином (ст. 51¹), дрібне хуліганство (ст. 173), злісна непокора законному розпорядженню працівника міліції (ст. 185) та ін.

Виправні роботи призначаються тільки як основне стягнення й відбуваються виключно за місцем постійної роботи правопорушника. Відрахування здійснюються із заробітку за основним місцем роботи, за сумісництвом, гонорарів, одержуваних за договорами і трудовими угодами. Вони не допускаються з пенсій, грошової допомоги, виплат одноразового характеру.

Крім відрахувань грошових сум у дохід держави, виправні роботи припускають ще низку правообмежень майнового та трудового характеру. Так, у період відбування виправних робіт забороняється надання чергової відпустки, час їх відбування не зараховується у виробничий стаж, не

допускається звільнення з роботи за власним бажанням, крім окремих випадків (перехід на роботу з кращими умовами праці, на роботу за фахом тощо).

У всіх випадках виправні роботи встановлюються законодавцем у межах альтернативних санкцій.

Адміністративний арешт (ст. 32 КУпАП). Це стягнення встановлено за адміністративні правопорушення, що за ступенем громадської небезпеки наближаються до злочинів. Арешт є найбільш суворим з усіх видів адміністративних стягнень. Тому законодавець прямо зазначає, що адміністративний арешт застосовується лише у виняткових випадках за окремі види адміністративних правопорушень. Цією ж обставиною пояснюється використання цього стягнення тільки в альтернативних санкціях.

Призначається адміністративний арешт тільки судом (суддею) терміном до 15 діб. Його не застосовують до вагітних жінок, жінок, що мають дітей віком до 12 років, осіб, які не досягли 18 років, інвалідів I і II груп (ст. 32), а також військовослужбовців, призваних на збори військовозобов'язаних, осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ (ст. 15).

Винятковість адміністративного арешту означає, що можливість вжиття до правопорушника альтернативних заходів впливу старанно вивчена і визнана недоцільною. У цьому зв'язку характерними є санкції ст. 173 "Дрібне хуліганство", ст. 178 "Розпивання спиртних напоїв у громадських місцях і поява у громадських місцях у п'яному вигляді", ст. 185 "Злісна непокоря законному розпорядженню або вимозі працівника міліції, члена громадського формування з охорони громадського порядку, військовослужбовця", ст. 185¹ "Порушення порядку організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій". У них підкреслюється, що ці проступки тягнуть за собою адміністративний арешт лише у тому разі,

якщо з урахуванням обставин справи й особи правопорушника вжиття до нього інших заходів впливу визнається недостатнім.

За чинним законодавством адміністративний арешт передбачається за вчинення таких видів правопорушень: незаконні вироблення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів або психотропних речовин без мети збуту в невеликих розмірах (ст. 44); дрібне хуліганство (ст. 173); розпивання спиртних напоїв у громадських місцях і поява у громадських місцях у п'яному вигляді (ч. 3 ст. 178); злісна непокора законному розпорядженню або вимозі працівника міліції, члена громадського формування з охорони громадського порядку, військовослужбовця (ст. 185); порушення порядку організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій (ст. 185¹); прояв неповаги до суду (ст. 185³).

Крім того, адміністративний арешт передбачений як наслідок ухилення особи від відбування виправних робіт, застосованих за вчинення дрібного хуліганства. Відповідно до ст. 325 КУпАП постановою судді невідбутий строк виправних робіт може бути замінено адміністративним арештом із розрахунку один день арешту за три дні виправних робіт, але не більш як на 15 діб.

Примусове видворення іноземців. Законом України від 18 січня 2001 року "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо боротьби з нелегальною міграцією" стаття 24 Кодексу України про адміністративні правопорушення була доповнена частиною такого змісту: "Законами України може бути передбачено адміністративне видворення за межі України іноземців і осіб без громадянства за вчинення адміністративних правопорушень, які грубо порушують правопорядок".

Зазначене свідчить про наступне: по-перше, розташування цього положення окремою частиною статті, яка має назву "Види адміністративних стягнень", дає підстави вважати, що адміністративне видворення за межі України іноземців і осіб без громадянства є адміністративним стягненням; по-друге, адміністративне видворення повинне бути передбачено законами

України; по-третє, адміністративне видворення застосовується лише до іноземців і осіб без громадянства; по-четверте, підставою застосування адміністративного видворення є вчинення адміністративних правопорушень, які грубо порушують правопорядок.

Важлива особливість примусового видворення іноземців полягає у тому, що жодна із статей Особливої частини КУпАП у санкціях такого стягнення не передбачає. Його регламентація міститься у Законі України від 22 вересня 2011р. "Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства". Відповідно до нього, видворення здійснюється уповноваженими суб'єктами на підставі постанови адміністративного суду. Видворенню підлягають особи, які не виконали в установлений строк без поважних причин рішення про примусове повернення або якщо є обґрунтовані підстави вважати, що іноземець або особа без громадянства ухилятимуться від виконання такого рішення.

Крім того необхідно коротко охарактеризувати заходи впливу, що застосовуються до неповнолітніх:

- зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення у потерпілого;
- застереження;
- догана або суворі догани;
- передача неповнолітнього під нагляд батькам або особам, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічному або трудовому колективу за їхньою згодою, а також окремим громадянам на їхнє прохання (ст. 241 КУпАП).

Передбачені заходи впливу носять виховний характер і можуть бути застосовані до неповнолітніх, що вчинили адміністративний проступок, у віці від 16-ти до 18-ти років, якщо орган адміністративної юрисдикції прийде до висновку, що виправлення правопорушника можливо без застосування до нього більш суворого адміністративного стягнення. У своїй сукупності ці міри утворюють систему, що побудована з урахуванням наростання важливості примусових мір: від менш суворих до більш суворих.

3. Загальні правила накладення адміністративних стягнень.

Накладення адміністративного стягнення — це важливий юридичний факт. З моменту його виникнення особа перебуває у стані притягнення до адміністративної відповідальності і повинна виконувати звернені до неї вимоги, які передбачені законодавцем.

Виходячи з цього, законодавець не лише ретельно виписує і фіксує види стягнень, а й встановлює правила їх накладення. Ці правила у вигляді матеріальних норм представлені у главі 4 КУпАП "Накладення адміністративного стягнення".

Кодексом України про адміністративні правопорушення урегульовано накладення стягнень при вчиненні кількох (двох або більше) проступків однією й тією ж особою. У відповідній статті (ст. 36) розглянуто два випадки щодо таких ситуацій.

Перший — це випадок, коли справи розглядаються різними суб'єктами юрисдикції або одним й тим же суб'єктом юрисдикції, але не одночасно. У такому разі стягнення накладається за кожне правопорушення окремо.

Другий — це випадок, коли справи розглядаються одночасно одним і тим же суб'єктом юрисдикції. У такому разі стягнення накладається в межах санкції, встановленої за більш серйозне правопорушення з числа вчинених. При цьому до основного стягнення може бути приєднано одне з додаткових, передбачених статтями про відповідальність за будь-яке з вчинених правопорушень.

Особлива увага приділяється питанням щодо строків, які об'єктивують факт накладення адміністративного стягнення (ст. 37, 38, 39 КУпАП).

По-перше, законодавець встановлює порядок обчислення строків (ст. 37 КУпАП). Обчислення строків здійснюється в залежності від виду стягнення. Строк адміністративного арешту обчислюється добами. Виправних робіт — місяцями або днями. Позбавлення спеціального права — роками, місяцями або днями. Строк стягнення у вигляді громадських робіт, відповідно до "Порядку виконання адміністративних стягнень у вигляді

громадських робіт та виправних робіт", обчислюється в годинах, протягом яких порушник виконував визначену суспільно корисну працю.

По-друге, встановлюються строки накладення адміністративного стягнення (ст. 38 КУпАП). Застосування строків здійснюється: а) за загальним правилом і б) за особливими правилами.

Загальні правила розповсюджуються на всі випадки, крім спеціально регламентованих (таких, що підпадають під дію особливих правил). За загальним правилом стягнення може бути накладено не пізніше як через два місяці з дня вчинення проступку. При триваючому правопорушенні стягнення може бути накладено не пізніше як через два місяці з дня його виявлення (виключенням з цього правила є випадки, коли справи про адміністративні правопорушення підвідомчі суду).

Застосування особливих правил обумовлено : а) підвідомчістю суду, б) об'єктом посягання, в) закриттям кримінального провадження.

Так, якщо справи про адміністративні правопорушення підвідомчі суду, стягнення може бути накладено не пізніше як через три місяці з дня вчинення правопорушення, а при триваючому правопорушенні — не пізніше як через три місяці з дня його виявлення.

Якщо об'єктом посягання є відносини у сфері запобігання і протидії корупції стягнення може бути накладено протягом трьох місяців з дня виявлення правопорушення, але не пізніше одного року з дня його вчинення. Адміністративне стягнення за вчинення правопорушення, передбаченого статтею 164¹⁴ КУпАП (об'єкт посягання відносини у сфері закупівлі товарів, робіт і послуг за державні кошти) може бути накладено протягом трьох місяців з дня виявлення, але не пізніше двох років з дня його вчинення.

У разі закриття кримінального провадження, але за наявності в діях порушника ознак адміністративного правопорушення, адміністративне стягнення може бути накладено не пізніше як через місяць з дня прийняття рішення про закриття кримінального провадження.

По-третє, законодавець визначає строк, після закінчення якого особа вважається такою, що не була піддана адміністративному стягненню (ст. 39). Таким строком є один рік з дня закінчення виконання стягнення.

Тема 5. Поняття, завдання та система кримінального права України.

1. Поняття кримінального права

Поняття «кримінальне право», зазвичай, в теорії розглядається в чотирьох його значеннях:

- 1) кримінальне право як галузь законодавства, що виявляється в єдиному законодавчому акті – Кримінальному кодексі України;
- 2) кримінальне право як галузь юридичної науки;
- 3) кримінальне право як галузь права;
- 4) кримінальне право як навчальна дисципліна.

Кримінальне право як галузь законодавства – це система кримінально-правових норм, сформульованих і прийнятих, зазвичай, парламентом України як законів, які визначають підстави та принципи кримінальної відповідальності, а також те, які суспільно небезпечні діяння є злочинними і які покарання слід застосовувати до осіб, що їх вчинили. Основні ознаки кримінального права як галузі законодавства є такі:

- його норми встановлює лише вищий орган законодавчої влади – Парламент України;
- воно набуває прояву в законах;
- метод реалізації кримінального закону є специфічним, притаманним лише цьому закону – це покарання особи за порушення кримінально-правової заборони.

Предмет кримінального права як галузі законодавства – відносини, що виникають у результаті вчинення злочину та застосування відповідного покарання за його вчинення.

Завдання кримінального права як галузі законодавства викладено в ст. 1 КК: правове забезпечення охорони прав і свобод людини та громадянина, власності, громадського порядку й громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру та безпеки людства, а також запобігання злочинам.

Із змісту ч. 1 ст. 1 випливає, що двома основними завданнями КК є:

- 1) правове забезпечення охорони певних суспільних відносин та соціальних благ;
- 2) запобігання злочинам.

Об'єктами, що беруться під охорону за допомогою норм КК, є права і свободи людини та громадянина, власність, громадський порядок та громадська безпека, довкілля, конституційний устрій України, а також мир і безпека людства. Норми КК охороняють лише найважливіші елементи зазначених об'єктів. Охорона менш важливих суспільних відносин і соціальних благ здійснюється за допомогою правових норм інших галузей права (зокрема адміністративного, цивільного, трудового права).

Під правами і свободами людини і громадянина слід розуміти насамперед ті права і свободи, які передбачено розділом II Конституції України (право на життя, свободу, особисту недоторканність і недоторканність житла, таємницю листування та іншої кореспонденції, конфіденційність особистого і сімейного життя, об'єднання у громадські організації та політичні партії, проведення зборів, мітингів та інших масових акцій, працю, відпочинок, страйк, соціальний захист, житло, охорону здоров'я, а також право обирати та бути обраним до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, доступу до державної та муніципальної служби, право власності, свобода пересування, свобода слова і думки, свобода совісті та інші). Крім того, права і свободи громадян встановлені й іншими, крім Основного, законами України.

Кримінально-правова охорона тих чи інших прав і свобод людини і громадянина застосовується за наявності суспільної потреби у такій охороні.

Поняття "людина" у нормах КК означає фізичну особу, людину в біологічному значенні цього слова. При цьому КК охороняє людину і як біологічну істоту, забороняючи посягання на життя, здоров'я, тілесну та статеву недоторканність, особисту свободу, і як соціальну істоту, особистість – у цьому випадку забезпечується охорона честі та гідності, політичних, соціально-економічних та інших прав і свобод людини. Кримінально-правовій охороні підлягають права і свободи не лише громадян України, а й іноземців та осіб без громадянства, які перебувають в Україні і згідно з Конституцією, законами України, міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, користуються відповідними правами і свободами.

Власність як об'єкт кримінально-правової охорони означає матеріальні об'єкти, що мають певну цінність, та сукупність суспільних відносин, пов'язаних з володінням, користуванням та розпорядженням такими об'єктами.

Під громадською безпекою слід розуміти такий стан суспільних відносин, за якого природні, технічні та інші джерела загальної небезпеки, на які людина впливає своєю діяльністю, не створюють небезпеки для життя і здоров'я людей та для збереження матеріальних цінностей.

Громадський порядок – це стан суспільних відносин, який забезпечує спокійні умови суспільне корисної діяльності, відпочинку та побуту людей.

2. Предмет і метод кримінально-правового регулювання

Кримінальне право виконує декілька важливих функцій, а саме:

- охоронну;
- регулятивну;
- виховну;
- профілактичну .

Соціальні цінності, створені багатовіковою діяльністю людей, кримінальне право (разом з іншими соціально-правовими регуляторами)

охороняє від потенційних (можливих) злочинців і злочинних посягань. У цьому й виявляється охоронна функція кримінального права.

Охоронна функція кримінального закону здійснюється через регулювання кримінально-правових відносин, які виникли під час вчинення злочину, та застосування відповідного покарання до особи, що вчинила злочин. Тут регулювальна дія кримінального закону є формою вияву його охоронного завдання. Водночас кримінальний закон набуває прояву й у забороні вчинення злочинного діяння (профілактична функція) та загрозі покарання тим, хто може вчинити таке діяння (загальна превенція), і в застосуванні покарання до особи, що вчинила злочин (спеціальна превенція).

Отже, охоронна функція кримінального закону здійснюється через регулювання кримінально-правових відносин і за допомогою загальної та спеціальної превенцій (попередження злочинів).

Слід зазначити, що деякі норми кримінального права виконують **регулятивні функції**. Це норми про необхідну оборону (ст. 36), про завдання шкоди злочинцю при його затриманні (ст. 38), про крайню необхідність (ст. 39) тощо.

Закон про кримінальну відповідальність виконує також **виховну функцію**. Наприклад, звільнення неповнолітнього від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру на підставі ч 1 ст. 105 КК можливе при вчиненні ним злочину невеликої чи середньої тяжкості за умови, що його щире розкаяння та подальша бездоганна поведінка свідчать про те, що на момент постановлення вироку він не потребує застосування покарання.

Водночас кримінальний закон набуває прояву й у забороні вчинення злочинного діяння (**профілактична функція**) та загрозі покарання тим, хто може вчинити таке діяння (загальна превенція), і в застосуванні покарання до особи, що вчинила злочин (спеціальна превенція).

Отже, охоронна функція кримінального закону здійснюється через регулювання кримінально-правових відносин і за допомогою загальної та спеціальної превенцій (попередження злочинів).

Якщо образно уявити сукупність суспільних відносин, які підлягають охороні кримінально-правовими засобами як величезний склад, то кримінальне право, на думку М. Ковальова, відіграватиме роль сторожа (вартового), готового відбити будь-яке вторгнення на охоронюваний об'єкт. Сторож (вартовий) – досить примітивна модель однієї з основних функцій кримінального права, хоча вона досить точно відображає її суть.

Природно, що зазначені функції нерівнозначні з погляду умовно очікуваного соціального результату їхньої реалізації. Одна з них (регулятивна) вирішує, насамперед, тактичні завдання, інша (охоронна) розрахована на далеку перспективу. Однак, діючи разом, взаємопов'язано вони становлять суть механізму кримінально-правового регулювання.

Виходячи із загальнотеоретичного постулату, утворення окремих галузей права можна пояснити й обґрунтувати, насамперед, специфікою предмета регулювання.

Предметом правового регулювання кримінального права як галузі законодавства є відносини, що виникають у результаті вчинення злочину та застосування відповідного покарання за його вчинення.

Розкриваючи сутність предмета кримінально-правового регулювання, можна виділити дві основні сфери людського буття, в яких активно функціонують норми кримінального права:

- 1) сфера правомірної поведінки громадян при заподіянні шкоди за наявності обставин, які виключають злочинність діяння (необхідна оборона, крайня необхідність, затримання особи, що вчинила злочин та ін.);
- 2) злочинна поведінка.

Єднальним компонентом цих сфер є кримінально-правове (аномальне) відношення, що свідчить про наявність соціального конфлікту, породженого злочинним актом однієї зі сторін цих відносин. Власне ці відносини і є предметом кримінально-правового регулювання, тому що тільки наявність цього виду відносин між людьми знімає запобіжник регулятивного механізму, що завжди перебуває у стані підвищеної готовності. Зі зникненням цього

відношення, регулятивна функція поступається місцем функції охоронній, котра (на відміну від регулятивної функції) не зупиняється. Вона діє безперервно від моменту вступу в чинність відповідного кримінального закону і до його повного скасування.

Метод правового регулювання – це сукупність певних засобів, за допомогою яких регламентуються й охороняються відносини між людьми, між громадянами та організаціями, між громадянами й державою.

Метод регламентування кримінально-правових відносин примусовий і застосовується, зазвичай, лише до особи, що вчинила злочин через покарання. Кримінально-правовий метод застосовується тільки, якщо:

- 1) учинене діяння є суспільно небезпечним і, відповідно до закону, містить склад конкретного злочину;
- 2) особа, що вчинила це діяння, була у стані осудності, досягла на час його вчинення встановленого законом віку та підлягає покаранню.

У деяких випадках, передбачених законом (статті 75, 47). суд може відстрочити виконання призначеного кримінального покарання чи не застосовувати таке покарання взагалі.

Методи науки – це ті способи, прийоми, за допомогою яких пізнаються явища об'єктивної дійсності, що складають предмет конкретної науки. Існують різноманітні методи, якими користується наука кримінального права. Серед них можна виділити основні та допоміжні. Однак усі вони тісно пов'язані між собою, доповнюють один одного.

До основних методів науки кримінального права (як, певно, й усієї юриспруденції) належать: філософський, або діалектичний, метод пізнання; юридичний, або догматичний, метод; соціологічний метод; метод системного аналізу; метод порівняльного правознавства, або компаративістський; історичний (генетичний) метод дослідження.

4. Система кримінального права

Кримінальне право структурно поділяється на Загальну й Особливу частини. У наш час ні в кого не викликає сумніву необхідність такої градації. Однак ще до XVIII століття діяли окремі кримінальні закони, що визначали конкретні злочини та передбачали за них певні санкції.

Загальна частина об'єднує норми, що визначають завдання, принципи й основні інститути кримінального права. Вони закріплюють підстави кримінальної відповідальності; чинність кримінального закону в просторі й часі; поняття злочину та його види; осудність і неосудність; форми вини; співучасть; покарання та його види; порядок застосування деяких видів покарання, правила їх призначення; регулюють інститути, пов'язані зі звільненням від кримінальної відповідальності й покарання, погашенням і зняттям судимості; визначають особливості відповідальності неповнолітніх.

Особлива частина кримінального права конкретизує обсяг і зміст кримінальної відповідальності щодо кожного складу злочину. Між нормами обох частин кримінального права існує тісний і нерозривний зв'язок, тому що практично неможливо застосувати норми Особливої частини без правил, закріплених у Загальній частині. Їхня нерозривність визначена єдністю змісту.

Інститути Загальної частини відіграють роль своєрідної кримінально-правової матриці; вони є фундаментальними положеннями, що визначають усю систему кримінального права й структуру його Особливої частини, коло її інститутів і перелік діянь, визнаних злочинами.

Норми Загальної та Особливої частин кримінального права як певні підсистеми Кримінального Кодексу України перебувають у тісній і нерозривній єдності. Перш за все, норми Особливої частини базуються на нормах Загальної частини. Тому неможливо розкрити дійсний зміст норм Особливої частини, не звертаючись до частини Загальної. Разом з тим, всі інститути Загальної частини в своїй основі узагальнюють ті ознаки, що властиві усім злочинам, передбаченим Особливою частиною. Немоżliве також застосування окремих видів покарань за злочини, передбачені

Особливою частиною, без урахування положень, закріплених у Загальній частині, щодо мети, видів, меж і порядку призначення всіх покарань. Сама ж система покарань, що визначена в Загальній частині, знаходить своє виявлення і практичне застосування тільки через призначення конкретних покарань за окремі злочини, передбачені Особливою частиною КК.

Нерозривний зв'язок норм Загальної та Особливої частин КК полягає ще й у тому, що при кваліфікації діянь, вирішенні питань, пов'язаних зі звільненням від кримінальної відповідальності та покарання, застосовуються водночас норми обох частин. Так, при кваліфікації замаху на злочин застосуванню підлягають як норма Загальної частини, так і норма Особливої частини, у яких передбачено злочин, на який вчинювався замах. Наприклад, замах на умисне вбивство кваліфікується за ч. 1 ст. 15 та ч. 1 ст. 115 КК.

Єдність Загальної та Особливої частин КК забезпечує внутрішню узгодженість інститутів та норм Кодексу і, в кінцевому результаті, ефективність їх застосування.

Отже, норми Загальної частини об'єднують найзагальніші кримінально-правові положення й таким чином делегують їхні ознаки інститутам Особливої частини, орієнтуючи законодавця на оптимально допустимі обсяги та зміст складів злочинів, види й розміри покарань. Власне тому норми Загальної частини кримінального права й мають переважно зобов'язальний характер, пропонують органам правосуддя керуватися положеннями, передбаченими в них, або брати їх до уваги, застосовуючи норми Особливої частини. У цьому проявляється органічний зв'язок Загальної й Особливої частин кримінального права на рівні правозастосовчої діяльності.

Кримінальний кодекс України в обох своїх частинах юридично закріплює елементи кримінального права – кримінально-правові інститути. Слово "інститут" означає "установлення", з цього випливає, що в найзагальнішому розумінні, усе в галузі права можна назвати інститутом, починаючи від власне права та закінчуючи його певними нормами.

Кримінально-правову науку цікавить юридичне поняття, що було б наповнене чітким і відповідним змістом. Не можна обмежуватися при визначенні інституту тільки певним видом чи аспектом однорідних суспільних відносин, які він регулює. Це може призвести до неможливості виявлення в різнобарвній правовій матерії окремого, якісно нового інституту. Однак не можна погодитися й із позицією професора О. Йоффе, котрий вважав, що дійсно надійним критерієм для розв'язання цього питання є властивий інституту внутрішньогалузевий метод. Адже інститути Особливої частини КК України застосовують лише один, можливий у цій сфері права, метод установлення кримінальної відповідальності. Погоджуючись із професором В. Якушевим, ми вважаємо, що **правовий інститут** – це заснована на законі сукупність норм, яка повинна забезпечити регулювання в межах предмета цієї галузі права певне, відносно самостійне суспільне відношення, а також, пов'язані з ним, похідні відносини.

Як вважає Є Тенчов, у кримінальному праві закономірно виникають і відповідно закріплюються в структурі кодексів дві підсистеми юридичних інститутів (загальна й спеціальна), найбільш великими з яких є інститути злочину й покарання.

Як відомо, професор О. Йоффе вперше зазначив, що інститут – це не тільки не останній після норми підрозділ галузі права (існують ще підгалузі), але й не завжди перший підрозділ, який впливає з неї, адже самостійні органічні утворення іноді бувають і всередині інституту. Такі утворення можна було б назвати субінститутами. Тобто інститути у свою чергу охоплюють дрібніші за обсягом від них, але значні за змістом субінститути: наприклад, стадії злочину, співучасть, множинність, систему покарань, судимість тощо.

Субінститути складаються з окремих норм (зазвичай, статей кримінального закону), що містять не тільки гіпотезу, диспозицію й санкцію, але й у певних випадках різні види складів злочинів (частини статей

кримінального закону): простий, привілейований, кваліфікований і особливо кваліфікований.

Викладене переконує в одному – розвиток кримінально-правової системи, в основі якої лежить чинне кримінальне законодавство, має здійснюватися постійно й зважаючи на найрізноманітніші фактори: соціальні, політичні, правові й історичні.

Тема 6. Сімейні правовідносини

1. Поняття та види сімейних правовідносин

2. Учасники сімейних правовідносин

3. Підстави виникнення сімейних правовідносин

1. Поняття та види сімейних правовідносин

Враховуючи те, що сімейні відносини практично поглинаються відносинами цивільними, котрими відповідно до ст. 1 ЦК є особисті немайнові та майнові відносини, засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників, сімейні відносини можна визначити як особисті немайнові та майнові відносини, що виникають зі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, взяття дітей на виховання, встановлення опіки та піклування, і засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників.

Варто згадати, що в літературі неодноразово робилися спроби довести, що сімейні правовідносини є категорією самостійною, яка відрізняється від поняття цивільних правовідносин.

Але поки що жоден з аргументів, особливо в умовах розширення розуміння предмету цивільно-правового регулювання, не виглядає достатньо переконливим. Адже чинний ЦК регулює як майнові, так і особисті немайнові відносини, ліквідувавши, таким чином, характерний для

радянського цивільного права критерій розмежування цивільних (головним чином, майнових) та сімейних (головним чином, немайнових) відносин.

Для визначення співвідношення цивільних та сімейних відносин маємо враховувати, що як особисті немайнові, так і майнові відносини можуть вважатися відносинами цивільними, якщо їм властиві наступні ознаки:

1) учасники таких відносин стосовно один одного виступають як юридично рівні суб'єкти;

2) їх предметом є відносини, що виникають з приводу матеріальних і нематеріальних благ;

3) метод правового регулювання ґрунтується на засадах ініціативи учасників і диспозитивності норм;

4) змістом відносин є сукупність цивільних прав і обов'язків, які мають їх учасники;

5) захист цивільних прав і спонукання до виконання юридичних обов'язків здійснюється за допомогою специфічних заходів впливу і, як правило, у судовому порядку.

Очевидно, враховуючи ту обставину, що сімейні відносини виглядають як різновид відносин цивільних (і по суті є ними), законодавці у ст. 1 СК (а з ними і багато хто з правознавців) не акцентують увагу на визначальних ознаках сімейних відносин, а орієнтують на визначення суті та поняття сімейних відносин шляхом встановлення приблизного переліку останніх, вказуючи, що СК визначає засади шлюбу, особисті немайнові та майнові права і обов'язки подружжя, підстави виникнення, зміст особистих немайнових і майнових прав та обов'язків батьків і дітей, усиновлювачів та усиновлених, інших членів сім'ї та родичів. Отже, саме відносини, пов'язані із зазначеними інституціями, і визначаються законодавцем вольовим шляхом як сімейні, що помітно у ст. 2 СК. У зв'язку з цим слід зауважити, що назва ст. 2 СК — "Учасники сімейних відносин, які регулює Сімейний кодекс України", загалом не відповідає її змісту, оскільки містить не характеристику учасників сімейних відносин, а лише наголошує на тому, що певний

суб'єктний склад є критерієм віднесення (або не віднесення) особистих немайнових та майнових відносин до сімейних.

Будучи врегульовані нормами сімейного законодавства (СК тощо), згадані відносини набувають властивостей правовідносин. Отже, сімейні правовідносини — це сімейні відносини, які врегульовані нормами сімейного законодавства

Оскільки у ст. 2 СК учасники сімейних відносин об'єднані у 3 групи, відповідно до цього можна виокремити 3 види сімейних відносин за суб'єктним складом.

До першої групи належать особисті немайнові та майнові відносини, які складаються між подружжям, батьками, дітьми, усиновлювачами та усиновленими, між матір'ю та батьком дитини щодо її виховання, розвитку та утримання.

Друга група — це відносини між бабою, дідом, прабабою, прадідом та внуками, правнуками, рідними братами та сестрами, мачухою, вітчимом та падчеркою, пасинком.

Третя група відносин — це відносини опіки та піклування над дітьми (глава 19 СК), відносини патронату над дітьми (глава 20 СК).

Відповідно, слід розрізняти й 3 групи сімейних правовідносин, враховуючи при цьому, що у кожній групі слід розрізняти окремі види правовідносин: правовідносини між подружжям; правовідносини між батьками та дітьми; правовідносини між усиновлювачами та усиновленими; правовідносини між бабою, дідом, прабабою, прадідом та внуками, правнуками; правовідносини між прабабою, прадідом та правнуками; правовідносини між рідними братами та сестрами; правовідносини між мачухою, вітчимом та падчеркою, пасинком; правовідносини опіки та піклування над дітьми; правовідносини патронату над дітьми. Кожен із названих видів сімейних правовідносин має свої особливості суб'єктного складу, об'єктів, змісту та підстав виникнення.

Варто зауважити, що класифікація сімейних правовідносин, які будучи за своєю суттю цивільними правовідносинами, належать до загальноправової категорії правовідносин, можлива також і за критеріями, які застосовуються для загальної класифікації правовідносин взагалі і цивільних правовідносин, зокрема. Так, вони можуть бути поділені на загальні та конкретні, особисті немайнові та майнові, абсолютні та відносні, речові та зобов'язальні, матеріальні та процесуальні (процедурні) тощо.

2. Учасники сімейних правовідносин

У СК йдеться не про "учасників сімейних правовідносин", а про "учасників сімейних відносин", що має наводити на думку, що Кодекс розрізняє ці поняття. Однак автор проекту СК З.В. Ромовська визначає ці поняття як рівнозначні^{1 2}, що, очевидно, відповідає концепції СК. Отже, надалі аналіз статусу "учасників сімейних правовідносин" буде здійснюватися на основі положень ст. 2 СК, де перераховані "учасники сімейних відносин".

Першу групу учасників сімейних правовідносин становлять подружжя, батьки, діти, усиновлювачі та усиновлені. Особисті немайнові та майнові відносини, як виникають та існують між такими особами в процесі їхнього співжиття у сім'ї, розглядаються як "сімейні" і регулюються, насамперед, СК.

Подружжя — це жінка та чоловік, які перебувають у шлюбі, зареєстрованому в державному органі реєстрації актів цивільного стану (ч. 1 ст. 21 СК). Варто підкреслити, що вказаного юридичного статусу зазначені особи набувають лише у випадку, коли знаходяться у зареєстрованому шлюбі один з одним.

Правовий статус дитини має особа, яка не досягла повноліття (ч. 1 ст. 6 СК). Вона є учасником сімейних правовідносин з певним чоловіком та жінкою, якщо походить від них. Дитина жіночої статі — це донька. Дитина чоловічої статі — син. Слід зазначити, що законодавець використовує в ч. 1 ст. 6 СК поняття "дитина" у вузькому значенні, оскільки після досягнення особою повноліття вона не перестає бути "дитиною" у широкому значенні і

не втрачає зв'язків зі своїми батьками. На користь цього свідчить і наявність у СК норм, які регулюють відносини між батьками і дітьми не лише до досягнення останніми повноліття, але й після.

Батьки — це чоловік та жінка, від яких походить дитина. При цьому чоловік іменується "батько", а жінка — "мати". Батьки перебувають у природному або "легітимованому" (тобто такому, що ґрунтується на приписі закону, рішенні суду тощо) правовому зв'язку з дитиною.

Усиновлювачі та усиновлені — це особи, зв'язок між якими ґрунтується на усиновленні, тобто прийнятті чоловіком та (або) жінкою дитини в свою сім'ю на правах доньки чи сина в установленому законом порядку (ст. 207 СК).

Особливим різновидом таких відносин є відносини між матір'ю та батьком дитини щодо її виховання, розвитку та утримання. Навіть якщо такі особи не є подружжям, тобто не перебувають у зареєстрованому шлюбі, їхні відносини щодо виховання, розвитку та утримання дитини вважаються "сімейними" і підпадають під дію норм СК. Тут ми маємо справу з фікцією — квазі-родинними відносинами.

Другу групу учасників сімейних правовідносин становлять баба, дід, прабаба, прадід, внуки, правнуки, рідні брати та сестри, мачуха, вітчим, падчерка та пасинок.

До цієї групи мають бути віднесені, насамперед, особи, які належать до другого та третього ступеню прямої та бокової спорідненості, а також особи, які перебувають у "квазі-родинних відносинах". Ступінь спорідненості може бути вирахована за такою простою формулою: ступінь споріднення = число народжень - 1. Наприклад: дід і внук — це 3 народження (дід + батько + внук) - 1 = другий ступінь; брати — це 3 народження (мати + син + син) - 1 = другий ступінь спорідненості.

Баба та дід — це батьки батьків фізичної особи (як за чоловічою, так і за жіночою лінією).

Прабаба та прадід — це батьки баби та діда фізичної особи (як за чоловічою, так і за жіночою лінією).

Відповідно, внуки (онуки) — це діти дітей фізичної особи, а правнуки — це внуки дітей фізичної особи.

Рідні брати і сестри — це особи, що походять від спільних батьків.

Своєрідними "квазі-батьками і дітьми" є мачуха і вітчим, з одного боку, та падчерка і пасинок, з іншого.

Мачуха — це дружина батька дитини, яка не є матір'ю останньої і не всиновила її.

Вітчим — це чоловік матері дитини, який не є батьком останньої і не всиновив її.

Падчерка — це донька чоловіка або дружини, яка не є донькою іншого з подружжя і не всиновлена (удочерена) ним.

Пасинок — це син одного з подружжя, який не є сином іншого з подружжя і не всиновлений ним.

Коло учасників сімейних правовідносин значно розширює ч. 3 ст. 2 СК, яка зараховує до їх числа будь-яких осіб, спеціально зазначених у цьому Кодексі. Зокрема, такі особи названі у главах 19 та 20 розділу IV СК. Це учасники відносин опіки та піклування над дітьми (глава 19) та відносин патронату над дітьми (глава 20).

Слід зазначити, що перелік осіб, які можуть бути учасниками сімейних правовідносин, як впливає з частин 1—3 ст. 2 СК, є вичерпним: це особи, зазначені у ч. 1 та ч. 2 ст. 2 СК, та інші члени сім'ї, визначені у Кодексі. Проте законодавці вирішили ще раз акцентувати увагу на цьому, передбачивши у ч. 4 цієї статті коло осіб, відносини між якими не вважаються сімейними і не підпадають під дію СК.

3. Підстави виникнення сімейних правовідносин

Підставами виникнення, припинення та трансформацій правовідносин (або "юридичними фактами") в загальній теорії права визнаються обставини

реального життя, з якими норми права пов'язують встановлення, зміну чи припинення правовідносин.

Для настання юридичних наслідків може бути достатньо наявності й одного юридичного факту (наприклад, укладення договору суб'єктами цивільного права).

Однак у реальній дійсності частіше має місце комплекс фактів, серед яких доцільно розрізняти:

- 1) групу юридичних фактів;
- 2) юридичну (фактичну) сукупність.

Група юридичних фактів — це декілька фактичних обставин, кожна з яких викликає або може викликати один і той самий наслідок. Як правило, вона закріплюється в одній нормі і становить явища одного порядку.

Юридична (фактична) сукупність — це система юридичних фактів, пов'язаних між собою таким чином, що правові наслідки настають лише за наявності усіх елементів цієї сукупності. Таким чином, юридична сукупність охоплює взаємозалежні елементи, що окремо можуть взагалі не мати правового значення чи породжують не ті наслідки, яких прагнули суб'єкти права.

Серед різновидів юридичної сукупності особливе місце займають так звані юридичні стани — обставини, що характеризуються відносною стабільністю і тривалістю строку існування, протягом якого вони можуть неодноразово (у поєднанні з іншими фактами) спричиняти певні юридичні наслідки.

Стаття 49 ЦК визначає акти цивільного стану як події та дії, які нерозривно пов'язані з фізичною особою і започатковують, змінюють, доповнюють або припиняють її можливість бути суб'єктом цивільних прав та обов'язків. Актами цивільного стану, зокрема, є народження фізичної особи, встановлення її походження, набуття громадянства, вихід з громадянства та його втрата, досягнення відповідного віку, надання повної цивільної дієздатності, обмеження цивільної дієздатності, визнання особи

недієздатною, шлюб, розірвання шлюбу, усиновлення, позбавлення та поновлення батьківських прав, зміна імені, інвалідність, смерть тощо. Деякі з актів цивільного стану підлягають державній реєстрації: народження фізичної особи та її походження, громадянство, шлюб, розірвання шлюбу, зміна імені, смерть.

Аналіз наведеного переліку юридичних станів дозволяє зробити висновок, що хоча вони іменуються "актами цивільного стану", однак за своєю природою стосуються не тільки сфери цивільного права, а навіть більшою мірою є актами публічного (або ж — "адміністративного") стану. Так, набуття громадянства або вихід із громадянства не впливає, за загальним правилом, на цивільно-правовий статус фізичної особи, але істотно позначається на адміністративно-правовому статусі.

Крім того, адміністративними (публічними) за своєю суттю є такі акти юридичного стану, які підлягають державній реєстрації: народження фізичної особи та її походження, громадянство, шлюб, розірвання шлюбу, зміна імені, смерть. У таких випадках їх реєстрація є елементом публічного правопорядку і регулюється нормами адміністративного законодавства.

Враховуючи зазначене, доцільно розрізняти: 1) публічні акти юридичного стану та 2) приватні акти юридичного стану.

Юридичні факти в сімейному праві можуть бути систематизовані та класифіковані за різними критеріями.

За ознакою характеру наслідків, котрі настають унаслідок існування певних обставин, вони можуть бути поділені на:

1) юридичні факти, що встановлюють право. З їх існуванням пов'язане виникнення правовідносин. Наприклад, реєстрація шлюбу породжує шлюбні, а потім — і сімейні відносини;

2) юридичні факти, що змінюють право. Наявність цих фактів тягне зміну правовідносин, що вже існують (укладення шлюбного контракту після реєстрації шлюбу);

3) юридичні факти, що припиняють право. Це такі обставини, наявність яких тягне припинення правовідносин, що вже існують. Наприклад, розірвання шлюбу припиняє відповідні правовідносини;

4) юридичні факти, що перешкоджають виникненню або трансформації права.

Це обставини, наявність яких зумовлює правову неможливість виникнення, зміни, припинення тощо правовідносин. Наприклад, таким "перешкоджаючим" фактом є перебування у близькій спорідненості, що виключає можливість укладення шлюбу (ст. 26 СК);

5) юридичні факти, що зупиняють право. Наприклад, зупинення позовної давності у випадках, передбачених ст. 263 ЦК;

6) юридичні факти, що поновлюють право. До них належать обставини, наявність яких тягне відновлення прав, що існували раніше. Наприклад, у разі з'явлення особи, оголошеної померлою, суд скасовує відповідне рішення, і така особа може вимагати від інших суб'єктів повернення майна, що належить їй (ст. 48 ЦК). У цьому випадку відновлення права власності пов'язане з 2 обставинами: 1) з'явленням особи, оголошеної померлою; 2) скасуванням судом рішення про оголошення особи померлою.

Разом із "звичайними" юридичними фактами в сімейному праві мають місце також факти-правовідносини. Суть останніх полягає в тому, що для виникнення, припинення тощо одного правового відношення юридичне значення має існування (чи відсутність) іншого правового відношення. Так, для виникнення аліментних правовідносин чоловік та жінка мають перебувати в шлюбі (ст. 75 СК), якщо тільки не йдеться про обставини, передбачені ст. 91 СК.

Поширеною у сімейному праві є класифікація юридичних фактів залежно від значення волі суб'єкта права для виникнення, припинення або трансформації правовідносин.

Залежно від вольового критерію юридичні факти сімейного права поділяються на:

- 1) дії, тобто, обставини, що залежать від волі людини;
- 2) події — обставини, які виникають та існують незалежно від волі людини і непідвладні їй. Останні мають юридичне значення у випадках, коли зазначені у актах законодавства або договорі як такі, що породжують правові наслідки.

Дії, у свою чергу, поділяються на:

- 1) правомірні, тобто такі, що не суперечать нормам права такі, що дозволені, або прямо не заборонені нормами права;
- 2) неправомірні (правопорушення, делікти)¹.

Правомірні дії є різновидом правомірної свідомої поведінки, яка своїм вольовим характером відрізняється від інших проявів існування особи (рефлексів, інстинктів тощо). У найпростішому вигляді правомірна поведінка може бути визначена як поведінка людей, що відповідає (не суперечить) вимогам правових норм.

Неправомірність дії (правопорушення, делікти) як юридичні факти характеризуються тим, що можуть бути тільки такими, що створюють правовідносини, у деяких випадках — такими, що змінюють їх, або такими, що перешкоджають виникненню правовідносин, але ніколи не бувають такими, що припиняють правовідносини, або такими, що поновлюють права і обов'язки.

Правомірні дії в галузі сімейного права можуть бути поділені на види залежно від ступеню наявності вольового критерію на:

- 1) юридичні акти;
- 2) юридичні вчинки.

Юридичні акти є основним, визначальним видом юридичних фактів. У найзагальнішому вигляді вони можуть бути визначені як дії суб'єктів права, що спеціально спрямовані на встановлення, зміну, припинення тощо правовідносин.

Залежно від характеристики суб'єктів, що вчиняють дії, юридичні акти в сфері дії сімейного права можуть бути поділені на:

- 1) акти суб'єктів приватного права;
- 2) акти суб'єктів публічного права (акти законодавства, адміністративні акти, судові акти (рішення, постанови, ухвали тощо)).

Специфічним видом правомірних дій (актів), що породжують права і обов'язки, є адміністративні акти (акти управління), які видаються органами влади або місцевого самоврядування, котрі діють як суб'єкти публічного права. Акт управління породжує адміністративні правовідносини між органом, що видав акт, і особами, яким цей акт адресований. Інші правовідносини (наприклад, сімейні), засновані на цьому акті, мають місце між особами, котрим цей акт адресований. Так, рішення органу опіки та піклування про призначення піклувальника породжує сімейні (цивільні) правовідносини між піклувальником та опікуваним. Реєстрація шлюбу органами РАЦС є підставою виникнення сімейних правовідносин між подружжям.

Актами законодавства — юридичними фактами — є нормативні акти, котрі безпосередньо передбачають виникнення, припинення, трансформацію сімейних правовідносин.

У випадках, встановлених актами законодавства, сімейні права та обов'язки можуть виникати з рішення суду, котре за своєю суттю також є актом публічного права. Рішення суду може бути таким, що встановлює правовідносини (визнання права спільної власності фактичного подружжя); таким, що припиняє правовідносини (розірвання шлюбу); таким, що змінює правовідносини (рішення про примусовий обмін жилого приміщення між подружжям); таким, що зупиняє правовідносини (рішення про встановлення режиму роздільного проживання подружжя); таким, що поновлює правовідносини (скасування рішення про визнання особи недієздатною), тощо.

Інший вид правомірних дій — юридичні вчинки — характеризується як дії, що спеціально не спрямовані на встановлення юридичних наслідків, але

породжують їх внаслідок прямої вказівки закону. Вони, в свою чергу, можуть бути диференційовані залежно від наявності в них вольового елемента на:

- 1) вчинки вольові;
- 2) вчинки невольові.

Підставами виникнення, зміни тощо сімейних правовідносин можуть бути саме вольові юридичні вчинки, які здійснюються суб'єктом права за наявності у нього волі (бажання) діяти певним чином, тобто усвідомлено, однак без спеціального наміру створити для себе або інших осіб юридичні права й обов'язки. Разом із тим такі свідомі, вольові дії породжують певні правовідносини, передбачені нормами права, незалежно від наявності відповідного наміру на їх встановлення у особи, що діяла. Характерною ознакою таких вольових вчинків є намір особи діяти тим чи іншим способом, без чого правовідносини, передбачені нормою права, не виникають. Тому суб'єктом правовідносин, що виникають на підставі вольових юридичних вчинків, може бути тільки дієздатна особа. Прикладом вольових юридичних вчинків може бути спільне виховання та утримання дитини, яке у випадку спору може створити правові наслідки за рішенням суду незалежно від бажання особи, яка їх вчинила.

Виокремлення невольових юридичних вчинків ґрунтується на припущенні, що воля особи, яка їх вчинила, взагалі не має значення: вже сам факт вчинення дій у силу прямого припису норми права тягне виникнення певних правовідносин. Прикладом такого вчинку може бути знахідка малолітнім якоїсь речі, внаслідок чого певні (насамперед, цивільні, а можливо, і сімейні) права та обов'язки можуть виникнути у його батьків.

У загальній теорії права також зверталася увага на доцільність розрізнення реальних юридичних фактів та уявних юридичних фактів (фактів, які припускаються, тобто правових презумпцій або фактів, які пропонується припустити за приписом закону, тобто правових фікцій). При цьому правові презумпції визначаються як припущення про наявність або відсутність певних обставин (юридичних фактів), котре може тягти

виникнення, трансформацію або припинення правовідносин. Прикладом може бути презумпція батьківства чоловіка, який перебуває у шлюбі із матір'ю дитини (ст. 122 СК) тощо. Юридичні фікції тлумачаться як обставини, що не існують, але за допомогою встановленої законом процедури можуть бути визнані такими, що існують, — наприклад, визнання батьківства за рішенням суду (ст. 128 СК). І правові презумпції, і юридичними фікції мають вірогідний характер. Однак закріплення їх у сімейному законодавстві як підстав виникнення сімейних правовідносин є досить поширеним явищем, оскільки це переслідує мету максимально повного захисту прав та інтересів учасників цих правовідносин.

Розглядаючи питання про юридичні факти сімейного права, маємо враховувати, що внаслідок можливості субсидіарного застосування до регулювання сімейних відносин норм ЦК, мають бути враховані й положення останнього щодо підстав виникнення цивільних прав та обов'язків, зокрема, положення ст. 11 ЦК, яка містить перелік таких підстав.

При цьому слід наголосити, що цивільні правовідносини можуть виникати із дій, встановлених актами цивільного законодавства, а також із дій, що не встановлені цими актами, але породжують цивільні права і обов'язки за аналогією. Таке рішення є властивим для приватного права. Крім цього, слід підкреслити той важливий факт, що у ЦК наголошується на відсутності вичерпного переліку підстав виникнення цивільних прав та обов'язків. Тобто цивільні права та обов'язки виникають не лише за наявності прямо визначених підстав, але також і з інших юридичних фактів.

Тема 7. Загальна характеристика права інтелектуальної власності

1. Поняття та сутність об'єктів права інтелектуальної власності

Правовий режим об'єктів у сфері інтелектуальної власності регулюються окремими положеннями Конституції України, Цивільного кодексу України (передусім нормами його книги четвертої "Право інтелектуальної власності"), Кримінального, Митного, Господарського кодексів України,

Кодексу України про адміністративні правопорушення та ряду процесуальних кодексів, а також нормами 10 спеціальних законів у сфері інтелектуальної власності і близько 100 підзаконними актами.

Україна є учасницею 18 багатосторонніх міжнародних договорів у цій сфері, які є частиною національного законодавства.

На сьогодні в Україні створено сучасну законодавчу базу захисту об'єктів права інтелектуальної власності, яка узгоджується із загальноновизнаними на міжнародному рівні підходами щодо забезпечення такого захисту, зокрема з вимогами Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (Угода ГКІР8) Світової організації торгівлі. У рамках міжнародних вимог забезпечується реалізація основних положень законодавства України з охорони і захисту інтелектуальної власності.

Саме поняття "інтелектуальна власність" виникло в процесі тривалої практики юридичного закріплення за певними особами їхніх прав на результати інтелектуальної творчої діяльності.

У найширшому розумінні "інтелектуальна власність" означає закріплені законом права, які є результатом інтелектуальної творчої діяльності особи. У загальноновживаному розумінні "інтелектуальна власність"^{*1} - це права особи на результати творчої діяльності людини в науковій, художній, виробничій та інших сферах, які є об'єктом цивільно-правових відносин у частині права кожного володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності.

Право інтелектуальної власності - це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності. Отже, об'єктом інтелектуальної власності може визнаватися не кожен об'єкт інтелектуальної власності, а лише такий результат творчої діяльності, який відповідає вимогам закону, відповідно до якого надається правова охорона.

Інтелектуальна діяльність - є творчою.

Творча діяльність - це цілеспрямована інтелектуальна діяльність людини, результатом якої є щось якісно нове, що вирізняється неповторністю,

оригінальністю і суспільною унікальністю. Творчість властива будь-якій діяльності людини: технічній, художній, літературній, науковій, виробничій тощо. За своєю цілеспрямованістю творчість можна умовно поділити на два види:

- ◆ духовну творчість;
- ◆ науково-технічну творчість.

Усі зазначені результати творчої діяльності об'єднані поняттям "інтелектуальна власність".

Результати творчої діяльності підлягають правовій охороні відповідно до міжнародного та національного законодавства.

Гарантією реалізації права на результати творчої діяльності є насамперед Конституція України. Статтею 41 Конституції України закріплено право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Це право набувається в порядку, визначеному законом. Громадянам, у відповідності до ст. 54 Конституції України гарантується свобода літературної, художньої, наукової та технічної творчості, захист інтелектуальної власності, авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності.

Кожен громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності, ніхто не може використовувати або поширювати їх без згоди автора, за винятками, встановленими законом.

Особа, яка бажає стати власником відповідного об'єкта права інтелектуальної власності і бажає це зробити, повинна подати заявку на реєстрацію до Інституту інтелектуальної власності України. В залежності від об'єкта права інтелектуальної власності це може бути свідоцтво або патент. За дорученням заявника подати заявку може довірена особа чи патентний повірений.

Заявка повинна відповідати вимогам, які встановлені для об'єктів права інтелектуальної власності. Заявка складається українською мовою і повинна містити певні вимоги передбачені чинним законодавством.

Разом із заявкою повинен надійти документ про сплату збору за реєстрацію. Порядок сплати та розміри цих зборів регулюються "Положенням про порядок сплати зборів за дії, пов'язані з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності", затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 22 травня 2001 р. № 543.

Датою подання заявки на реєстрацію вважається дата отримання Державною службою інтелектуальної власності України (раніше Державний департамент інтелектуальної власності) правильно оформленої заявки. У випадку невідповідності матеріалів заявки встановленим вимогам заявникові надається термін для їх усунення з дня отримання повідомлення Державною службою інтелектуальної власності України про їх наявність. У разі виправлення матеріалів заявки датою її подання вважається дата отримання Державною службою інтелектуальної власності України виправлених матеріалів. Наступним етапом є експертиза заявки, яка проводиться у встановлений для об'єктів права інтелектуальної власності термін.

Тема 8. Поняття й види цивільно-правових договорів. Укладення, зміна і розірвання договору

1. Поняття й види цивільно-правових договорів.

2. Укладення, зміна і розірвання договору

1. Поняття й види цивільно-правових договорів.

Договір – це угода двох або кількох осіб про встановлення, зміну чи припинення цивільних прав і обов'язків. Приклади договорів: купівля-продаж, дарування, позика, доручення.

У сучасному цивільному праві розрізняють такі *види договорів*:

- за моментом початку дії розрізняють *консенсуальні та реальні* договори. Дія консенсуального починається з моменту укладення угоди учасниками договору (купівля-продаж). Дія реального договору починається з моменту передачі речі, що становить предмет договору (позика – не в момент укладення, а лише тоді, коли позикодавець передасть позичальнику гроші);
- за наявністю вигоди у контрагентів розрізняють *оплатні та безоплатні* договори. Якщо виконання договору приносить майнову вигоду обом контрагентам, договір є оплатним (купівля-продаж, оренда). Якщо договір приносить майнову вигоду тільки одному з контрагентів, він є безоплатним (дарування). Певні договори за розсудом сторін можуть бути як оплатними, так і безоплатними;
- залежно від розподілу прав і обов'язків між сторонами розрізняють *односторонні та двосторонні* договори. У першому з них один контрагент має тільки права, а інший – тільки обов'язки. Такий, наприклад, договір позики: позикодавець має право вимагати повернення наданої в борг суми, а позичальник зобов'язаний її повернути. У двосторонньому договорі права та обов'язки мають обидва контрагенти (договір купівлі-продажу);
- за змістом регульованої діяльності розрізняють *майнові й організаційні* договори. Майновий договір спрямований на безпосереднє одержання майна чи блага. Такими є більшість цивільно-правових договорів. Організаційний договір призначений для створення передумов одержання майнової вигоди, наприклад, договір про спільну діяльність (будівництво й експлуатація якої-небудь споруди).

Договір є укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх *істотних умов договору*. Такими вважаються умови про предмет договору, умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів

даного виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї зі сторін має бути досягнуто згоди.

Договір укладається шляхом пропозиції однієї сторони укласти договір (*оферта*) і прийняття пропозиції (*акцепта*) другою. Договір є укладеним з моменту одержання особою, яка направила пропозицію укласти договір, відповіді про прийняття цієї пропозиції. Виняток складають договори, які потребують *нотаріального посвідчення та/або державної реєстрації*. Вони вважаються укладеними з моменту такого посвідчення або реєстрації.

Договір вважається укладеним у місці проживання фізичної особи або за місцезнаходженням юридичної особи, яка зробила пропозицію укласти договір, якщо інше не встановлено договором.

Зміна або розірвання договору допускається лише за згодою сторін, якщо інше не встановлено договором або законом. Так договір може бути змінено або розірвано за рішенням суду на вимогу однієї з сторін у разі істотного порушення умов договору іншою стороною. Право на односторонню зміну або розірвання договору може бути передбачено і самими договором.

2. Укладення, зміна і розірвання договору

Договір – це угода двох або кількох осіб про встановлення, зміну чи припинення цивільних прав і обов'язків. Приклади договорів: купівля-продаж, дарування, позика, доручення.

У сучасному цивільному праві розрізняють такі *види договорів*:

- за моментом початку дії розрізняють *консенсуальні та реальні* договори. Дія консенсуального починається з моменту укладення угоди учасниками договору (купівля-продаж). Дія реального договору починається з моменту передачі речі, що становить предмет договору (позика – не в момент укладення, а лише тоді, коли позикодавець передасть позичальнику гроші);
- за наявністю вигоди у контрагентів розрізняють *оплатні та безоплатні* договори. Якщо виконання договору приносить майнову вигоду обом контрагентам, договір є оплатним (купівля-продаж, оренда). Якщо

договір приносить майнову вигоду тільки одному з контрагентів, він є безоплатним (дарування). Певні договори за розсудом сторін можуть бути як оплатними, так і безоплатними;

- залежно від розподілу прав і обов'язків між сторонами розрізняють *односторонні та двосторонні* договори. У першому з них один контрагент має тільки права, а інший – тільки обов'язки. Такий, наприклад, договір позики: позикодавець має право вимагати повернення наданої в борг суми, а позичальник зобов'язаний її повернути. У двосторонньому договорі права та обов'язки мають обидва контрагенти (договір купівлі-продажу);

за змістом регульованої діяльності розрізняють *майнові й організаційні* договори. Майновий договір спрямований на безпосереднє одержання майна чи блага. Такими є більшість цивільно-правових договорів. Організаційний договір призначений для створення передумодля укладення договору. Це впливає зі статті 638 Цивільного кодексу України, згідно з якою договір вважається укладеним тільки тоді, коли між сторонами в потрібній для відповідних випадків формі досягнуто згоди зі всіх істотних його умов. Це означає, що за відсутності хоча б однієї з таких умов договір не може вважатися укладеним. Водночас, якщо досягнуто згоди щодо істотних умов, то договір набирає чинності, навіть якщо не містить якихось інших умов. *Саме тому такі умови ще називають необхідними.* Визначення кола істотних умов залежить від специфіки кожного конкретного договору. Наприклад, істотними умовами договору купівлі-продажу є предмет договору, ціна. Предмет договору, плата за користування, порядок користування найнятим майном є істотними умовами договору найму.

Частина 1 статті 638 Цивільного кодексу України поділяє **істотні умови на 4 групи:**

- 1) умови про предмет;
- 2) умови, які визначені законом як істотні;
- 3) умови, які є необхідними для договорів цього виду;

4) умови, щодо яких за заявою однієї зі сторін має бути досягнуто згоди.

При визначенні істотних умов того або іншого договору слід враховувати, що вирішення цього питання залежить, насамперед від суті конкретного договору. Тому не випадково Цивільний кодекс України, при визначенні істотних умов договору, відсилає до спеціальних норм, присвячених договірним зобов'язанням цього виду і називає істотними, насамперед, ті умови, які визнані такими згідно із законом і передбачені як обов'язкові самими нормами права, що регулюють ці договірні відносини. Зокрема, такий підхід був характерний при визначенні істотних умов так званих господарських договорів поставки, контрактації. Однак не завжди істотні умови визначаються безпосередньо в законодавстві. Наприклад, купівля-продаж за своєю суттю є оплатним договором, отже, не встановлення угодою сторін такої умови, як ціна, свідчить про відсутність самого договору купівлі-продажу. Однак, будучи істотною для договору купівлі-продажу, умова про ціну позбавлена значення для договору дарування, у зв'язку з безоплатним характером останнього.

Будь-яка зі сторін може визнати недостатніми ті умови, що названі істотними у законі або є необхідними для договору цього виду, і зажадати включення у договір додаткових умов, без яких угода її не влаштовує. У цьому випадку такі умови також набувають значення істотних. Наприклад, за загальним правилом, доставка проданої речі в певне місце не належить до істотних умов купівлі-продажу. Однак якщо покупець хотів укласти договір тільки з дотриманням цієї умови, а продавець не згоден з такою вимогою, то не можна вважати такий договір укладеним тільки тому, що досягнуто згода сторін щодо предмета, якості та вартості речі.

Таким чином, для укладення договору необхідне досягнення угоди зі всіх істотних його умов. Разом з тим іноді недостатньо і такої угоди. Зокрема, крім неї може вимагатися передача речі, - якщо йдеться про реальний договір (позика, дарування). У встановлених законом випадках договір має бути укладеним у потрібній формі. Наприклад, договір купівлі-

продажу земельної ділянки, єдиного майнового комплексу, житлового будинку тощо потребує нотаріального посвідчення та державної реєстрації (стаття 657 Цивільного кодексу України). Тому все зазначене щодо істотних умов договору повною мірою стосується і форми договору, оскільки якщо одна зі сторін вимагає, або законом обумовлене нотаріальне посвідчення, а інша сторона від цього ухиляється, то не можна говорити про досягнення в цьому випадку угоди.

Щодо передачі речі у реальному договорі, то тут справа виглядає дещо інакше. Якщо речі не передано, то немає й договору. Але не тому, що не досягнуто згоди щодо його істотних умов, а тому, що не додержані вимоги закону, без яких не може йтися про існування договору взагалі.

Тема 9. Поняття та предмет Нотаріат в Україні

- 1. Поняття та загальна характеристика Нотаріату в Україні;**
- 2. Поняття нотаріуса та помічника нотаріуса;**
- 3. Права та обов'язки нотаріуса;**
- 4. Нотаріальна таємниця;**
- 5. Гарантії та обмеження у діяльності нотаріуса**

Поняття та загальна характеристика спецкурсу «Нотаріат в Україні»

Нотаріат в Україні — це правовий інститут, покликаний забезпечувати позасудову охорону та захист прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, територіальних громад, а також держави шляхом вчинення в межах безспірних правовідносин нотаріальних дій уповноваженими на те органами та посадовими особами.

В цьому визначенні наведені всі характерні риси нотаріату як правового інституту: позасудова охорона та захист прав і законних інтересів, безспірність правовідносин, щодо яких вчиняються нотаріальні дії,

здійснення нотаріальних дій уповноваженими на те органами та посадовими особами, а також функції нотаріату: охорони та захисту.

Органи нотаріату не використовують змагальну форму процесу, вони встановлюють юридичні факти, як правило, на підставі письмових доказів. У діях нотаріуса при здійсненні нотаріальних дій відсутній елемент публічності. Таким чином, зміст нотаріальних дій полягає у тім, що вони носять посвідчувальний і підтверджуючий характер, юридично закріплюють цивільні права з метою попередження їх можливого порушення у майбутньому або є засобом захисту вже порушеного права чи прав.

Нотаріальні дії покликані забезпечувати охорону і захист прав, щодо яких не існує спору, а це можливо лише при здійсненні таких дій відповідно до встановлених правил і закону. При здійсненні нотаріальних дій між учасниками нотаріального провадження виникають взаємні права й обов'язки, що складають основний зміст процесуальних правовідносин. Права та обов'язки сторін цих відносин гарантують як захист прав і охоронюваних законом інтересів фізичних і юридичних осіб при здійсненні нотаріальних дій, так і забезпечення реалізації нотаріальних функцій.

У ст. 34 Закону "Про нотаріат" передбачені дії, що можуть вчинятися в державних нотаріальних конторах. Однак цей перелік не є вичерпним, і законодавчими актами України можуть бути передбачені інші нотаріальні дії.

Умовно всі нотаріальні дії можна поділити на наступні групи:

- 1) Дії, що носять характер посвідчення або засвідчення. До них належать:
 - посвідчення договорів (правочинів, шлюбних контрактів, заповітів, доручень);
 - посвідчення часу пред'явлення документів;
 - посвідчення факту, що громадянин є живим;
 - посвідчення факту перебування громадянина у певному місці;
 - посвідчення тотожності громадянина з особою, яка зображена на фотографії;
 - засвідчення вірності копій документів і виписок з них;

— засвідчення вірності перекладу документів з однієї мови на іншу.

2) Дії, що носять охоронний характер. Вони полягають у наступному:

— ужиття заходів до охорони спадкового майна;

— прийняття на зберігання документів;

— прийняття у депозит грошових сум та цінних паперів.

3) Дії, які характеризуються накладенням певних заборон:

— накладення заборони відчуження жилого будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого майна;

— вчинення протесту векселів;

— вчинення морського протесту.

4) Дії з видачі документів:

— видача свідоцтва про право на спадщину;

---видача свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя;

— видача свідоцтва про придбання жилих будинків з прилюдних торгів;

— видача свідоцтва про придбання нерухомого майна, яке було предметом іпотеки;

— видача дублікатів документів, що зберігаються у справах нотаріальної контори.

Вчинення нотаріальних дій за загальним правилом відбувається в приміщеннях нотаріальних контор, за винятком випадків, коли громадянин з поважної причини не може з'явитися до цієї установи, а також якщо цього вимагають особливості правочину, що посвідчується.

Компетенція приватних нотаріальних контор дещо відрізняється. Відповідно до ст. 36 Закону "Про нотаріат" приватний нотаріус вчиняє ті самі нотаріальні дії, що і державний нотаріус, за винятком:

— накладання і зняття заборони відчуження жилого будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого майна;

— видачі свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя у разі смерті одного із подружжя;

- видачі свідоцтва про право на спадщину;
- вжиття заходів до охорони спадкового майна;
- посвідчення договорів довічного утримання;
- засвідчення справжності підпису на документах, призначених для дії за кордоном, та посвідчення доручень для цієї мети, а також засвідчення справжності підпису батьків або опікуна(піклувальника) на згоді про усиновлення дитини.

Головним чином нотаріальні дії відбуваються після їх оплати у день подачі всіх необхідних документів. Однак якщо виникає необхідність в одержанні додаткових документів, відомостей від посадових осіб підприємств, установ і організацій, постанов про проведення експертизи, у таких випадках здійснення нотаріальних дій відкладається до повного з'ясування всіх обставин, необхідних для їх вчинення.

При вчиненні нотаріальних дій нотаріуси або інші уповноважені законом особи встановлюють особу громадянина, ступінь його дієздатності; особу представника та межі його повноважень; правоздатність юридичної особи, що бере участь в правочині.

У встановлених законом випадках нотаріус або інша посадова особа, що законом уповноважена вчиняти нотаріальні дії, має право відмовити у вчиненні окремих нотаріальних дій, зокрема, коли:

- вчинення такої дії суперечить нормам закону;
- дії підлягають вчиненню іншим нотаріусом чи іншою посадовою особою;
- з проханням про вчинення нотаріальної дії звернулась особа, визнана у судовому порядку недієздатною або представник, який не має необхідних повноважень;
- правочин, що вчиняється від імені юридичної особи, суперечить цілям, зазначеним у статуті чи положенні цієї особи;
- документ, поданий нотаріусу, не відповідає вимогам законодавства або містять відомості, що порочать честь і гідність громадян.

Поняття нотаріуса та помічника нотаріуса

Нотаріус - це уповноважена державою фізична особа, яка здійснює нотаріальну діяльність у державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіві або незалежну професійну нотаріальну діяльність, зокрема посвідчує права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняє інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності.

Нотаріусом може бути громадянин України, який має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи у сфері права не менш як шість років, з них помічником нотаріуса або консультантом державної нотаріальної контори - не менш як три роки, склав кваліфікаційний іспит і отримав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю. Не може бути нотаріусом особа, яка має судимість, обмежена у дієздатності або визнана недієздатною за рішенням суду.

Нотаріусу забороняється використовувати свої повноваження з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки чи пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб.

Нотаріус не може займатися підприємницькою, адвокатською діяльністю, бути засновником адвокатських об'єднань, перебувати на державній службі або службі в органах місцевого самоврядування, у штаті інших юридичних осіб, а також виконувати іншу оплачувану роботу, крім викладацької, наукової і творчої діяльності.

Реєстраційна справа приватного нотаріуса зберігається і ведеться відповідно Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі.

Помічником нотаріуса може бути громадянин України, який має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи у сфері права не менш як три роки. Не може бути помічником нотаріуса особа, яка

має судимість, обмежена у дієздатності або визнана недієздатною за рішенням суду.

Помічник нотаріуса не може займатися підприємницькою, адвокатською діяльністю, бути засновником адвокатських об'єднань, перебувати на державній службі або службі в органах місцевого самоврядування, у штаті інших юридичних осіб, а також виконувати іншу оплачувану роботу, крім викладацької, наукової і творчої діяльності.

Помічнику нотаріуса забороняється використовувати свій статус з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки чи пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб.

За дорученням нотаріуса помічник нотаріуса бере участь у прийомі фізичних осіб та представників юридичних осіб, складенні проектів правочинів, свідоцтв, інших документів, пов'язаних із вчиненням нотаріальних дій, і статистичних звітів; вносить записи до реєстру для реєстрації нотаріальних дій, веде діловодство та архів нотаріуса, готує та надсилає за дорученням нотаріуса запити до підприємств, установ і організацій щодо відомостей та документів, необхідних для вчинення нотаріальних дій, а також виконує іншу допоміжну і технічну роботу.

Помічник нотаріуса не має права підписувати нотаріальні документи та використовувати печатку нотаріуса.

Помічник нотаріуса зобов'язаний виконувати свої професійні обов'язки відповідно до цього Закону та трудового договору, укладеного з нотаріусом; дотримуватися нотаріальної таємниці; дбайливо ставитися до документів нотаріального діловодства та архіву нотаріуса; постійно підвищувати свій професійний рівень.

Добір кандидатур і прийняття на роботу помічника приватного нотаріуса є виключним правом нотаріуса. З помічником нотаріуса укладається трудовий договір. Нотаріус може мати одного помічника.

Права та обов'язки нотаріуса

Нотаріус має право:

- витребувати від підприємств, установ і організацій відомості та документи, необхідні для вчинення нотаріальних дій;
- одержувати плату за надання додаткових послуг правового та технічного характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, а також за вчинення приватними нотаріусами нотаріальних дій;
- складати проекти угод і заяв, виготовляти копії документів та виписки з них, а також давати роз'яснення з питань вчинення нотаріальних дій і консультації правового характеру. Чинним законодавством нотаріусу можуть бути надані й інші права.

Нотаріус зобов'язаний:

- здійснювати свої професійні обов'язки відповідно до цього Закону і принесеної присяги, дотримуватися правил професійної етики;
- сприяти громадянам, підприємствам, установам і організаціям у здійсненні їх прав та захисті законних інтересів, роз'яснювати права і обов'язки, попереджати про наслідки вчинюваних нотаріальних дій для того, щоб юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду;
- зберігати в таємниці відомості, одержані ним у зв'язку з вчиненням нотаріальних дій;
- відмовити у вчиненні нотаріальної дії в разі її невідповідності законодавству України або міжнародним договорам;
- вести нотаріальне діловодство та архів нотаріуса відповідно до встановлених правил;
- дбайливо ставитися до документів нотаріального діловодства та архіву нотаріуса, не допускати їх пошкодження чи знищення;
- надавати документи, інформацію і пояснення на вимогу Міністерства юстиції України, Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі при здійсненні ними

- повноважень щодо контролю за організацією діяльності та виконанням нотаріусами правил нотаріального діловодства;
- постійно підвищувати свій професійний рівень, а у випадках, передбачених пунктом 3 частини першої статті 291 цього Закону, проходити підвищення кваліфікації;
 - виконувати інші обов'язки, передбачені законом.

Нотаріальна таємниця

Нотаріальна таємниця - сукупність відомостей, отриманих під час вчинення нотаріальної дії або звернення до нотаріуса заінтересованої особи, в тому числі про особу, її майно, особисті майнові та немайнові права і обов'язки тощо.

Нотаріус та особи, зазначені у статті 1 цього Закону, а також помічник нотаріуса зобов'язані зберігати нотаріальну таємницю, навіть якщо їх діяльність обмежується наданням правової допомоги чи ознайомленням з документами і нотаріальна дія або дія, яка прирівнюється до нотаріальної, не вчинялась.

Обов'язок дотримання нотаріальної таємниці поширюється також на осіб, яким про вчинені нотаріальні дії стало відомо у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків чи іншої роботи, на осіб, залучених для вчинення нотаріальних дій у якості свідків, та на інших осіб, яким стали відомі відомості, що становлять предмет нотаріальної таємниці.

Особи, винні в порушенні нотаріальної таємниці, несуть відповідальність у порядку, встановленому законом.

Довідки про вчинені нотаріальні дії та копії документів, що зберігаються у нотаріуса, видаються нотаріусом виключно фізичним та юридичним особам, за дорученням яких або щодо яких вчинялися нотаріальні дії. У разі смерті особи чи визнання її померлою такі довідки видаються спадкоємцям померлого. У разі визнання особи безвісно відсутньою опікун, призначений для охорони майна безвісно відсутнього, має право отримувати довідки про

вчинені нотаріальні дії, якщо це необхідно для збереження майна, над яким встановлена опіка.

Довідки про вчинені нотаріальні дії та інші документи надаються нотаріусом протягом десяти робочих днів на обґрунтовану письмову вимогу суду, прокуратури, органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування у зв'язку з кримінальним провадженням цивільними, господарськими, адміністративними справами, справами про адміністративні правопорушення, що знаходяться в провадженні цих органів, з обов'язковим зазначенням номера справи та прикладенням гербової печатки відповідного органу.

Довідки про суму нотаріально посвідчених договорів, які необхідні виключно для встановлення додержання законодавства з питань оподаткування, надаються нотаріусом протягом 10 робочих днів на обґрунтовану письмову вимогу органів державної податкової служби.

Витяг зі Спадкового реєстру про наявність складеного заповіту видається тільки заповідачу, а після смерті заповідача - будь-якій особі, яка пред'явила свідоцтво про смерть або інший документ, що підтверджує факт смерті заповідача (одного із заповідачів).

Нотаріус не має права давати свідчення в якості свідка щодо відомостей, які становлять нотаріальну таємницю, крім випадків, коли цього вимагають особи, за дорученням яких або щодо яких вчинялися нотаріальні дії.

На вимогу Міністерства юстиції України, Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі з метою регулювання організації нотаріальної діяльності нотаріуси видають підписані ними копії документів та витяги з них, а також пояснення нотаріусів у строк, встановлений цими органами.

Гарантії та обмеження у діяльності нотаріуса

Держава гарантує і забезпечує рівні умови доступу громадянам до зайняття нотаріальною діяльністю та рівні можливості нотаріусам в організації та здійсненні ними нотаріальної діяльності.

Будь-яке втручання в діяльність нотаріуса, зокрема з метою перешкоджання виконанню ним своїх обов'язків або спонукання до вчинення ним неправомірних дій, у тому числі вимагання від нього, його помічника, інших працівників, які знаходяться у трудових відносинах з нотаріусом, відомостей, що становлять нотаріальну таємницю, забороняється і тягне за собою відповідальність відповідно до законодавства.

Обшук, виїмка, огляд робочого місця (контори) проводяться на підставі та в порядку, встановленому законом.

Вилучення (виїмка) реєстрів нотаріальних дій та документів, що передані нотаріусу на зберігання в порядку, передбаченому цим Законом, а також печатки нотаріуса не допускається. Такі реєстри нотаріальних дій, документи чи печатка нотаріуса можуть бути надані суду за мотивованою постановою суду тільки для огляду і повинні бути повернуті судом негайно після огляду.

Обмеження у праві вчинення нотаріальних дій

Нотаріус та посадова особа органу місцевого самоврядування, які вчиняють нотаріальні дії, не вправі вчиняти нотаріальні дії на своє ім'я і від свого імені, на ім'я і від імені свого чоловіка чи своєї дружини, його (її) та своїх родичів (батьків, дітей, онуків, діда, баби, братів, сестер), а також на ім'я і від імені працівників даної нотаріальної контори, працівників, що перебувають у трудових відносинах з приватним нотаріусом, або працівників даного виконавчого комітету. Посадові особи органів місцевого самоврядування не вправі вчиняти нотаріальні дії також на ім'я і від імені даного виконавчого комітету. У зазначених випадках нотаріальні дії вчиняються в будь-якій іншій державній нотаріальній конторі, у приватного нотаріуса чи у виконавчому комітеті іншої сільської, селищної, міської Ради народних депутатів. Посадові особи, перелічені у статті 40 цього Закону, не вправі посвідчувати заповіти та доручення на своє ім'я і від свого імені, на

ім'я і від імені свого чоловіка або своєї дружини, його (її) та своїх родичів (батьків, дітей, онуків, діда, баби, братів, сестер). Нотаріальні і прирівняні до них дії, вчинені з порушенням встановлених цією статтею правил, є недійсними.

Тема 10. Спадкове право

- 1. Спадкове право та його місце в системі цивільного права.**
- 2. Поняття спадкування та його види.**
- 3. Спадкування за законом та заповітом**

1. Спадкове право та його місце в системі цивільного права.

Спадкове право посідає особливе місце в системі цивільного права. Незважаючи на свій консерватизм, воно залишається актуальним у кожній державі, з огляду на його нерозривний зв'язок із правом власності. Спадкове право певним чином стосується кожної людини, оскільки хоча б раз у житті кожна особа стає спадкоємцем і, на жаль, наприкінці свого життя приречена стати спадкодавцем.

Спадкове право в об'єктивному розумінні - це сукупність цивільно-правових норм, які регулюють відносини посмертного переходу прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців) в порядку універсального правонаступництва.

Спадкове право вважається частиною цивільного права, однак питання щодо його місця в системі цивільного права в юридичній літературі було і залишається дискусійним. Всі дослідники спадкового права доходять висновку про те, що воно є окремим елементом в системі цивільного права, однак природа цього елементу визначається ними по-різному. Так, одні автори вважають спадкове право підгалуззю цивільного права, на думку інших - спадкове право є інститутом цивільного права, окремі автори зазначають, що спадкове право є одночасно й інститутом, і підгалуззю цивільного права.

Визначення місця спадкового права в системі цивільного права неможливе без з'ясування змісту таких категорій як "інститут" та "підгалузь". Під правовим інститутом у теорії права розуміють стійку групу правових норм, що регулює в межах галузі права певний різновид суспільних відносин.

Традиційно виділяють такі ознаки правового інституту: 1) однорідність фактичного змісту. Кожний інститут призначений для регулювання самостійної, відносно відокремленої групи відносин або окремих вчинків, дій людей; 2) юридична єдність правових норм. Норми, які входять у правовий інститут, утворюють єдиний комплекс, виражаються в загальних положеннях, правових принципах, специфічних правових поняттях, що створює особливий, притаманний для даного виду відносин правовий режим регулювання; 3) нормативна відокремленість, тобто відокремлення норм, що створюють правовий інститут, у главах, розділах, інших структурних частинах закону або іншого нормативноправового акта; 4) повнота відносин, які регулюються даним правовим інститутом.

Інститут права містить такий набір норм, який покликаний забезпечити безпрогалинність відносин, що ним регулюються. Крупні та складні за своєю структурою галузі поряд із інститутами містять ще один компонент - підгалузь права. Проте, на відміну від правового інституту, підгалузь права обов'язковим компонентом кожної галузі права не є.

Підгалуззю права є певне угруповання інститутів цивільного права, що становлять великі зосередження правових норм, диференційовані за принципом їх суті та змісту. У самій назві "підгалузь" етимологічно закріплена його своєрідна подвійність - це вже не інститут, але ще й не галузь. Визначаючи місце спадкового права в системі цивільного права, справедливим видається кваліфікувати його саме як підгалузь.

Спадкове право становить сукупність однорідних і предметно пов'язаних цивільно-правових інститутів, що регламентують порядок та умови переходу майнових, а в деяких випадках і особистих немайнових прав та 2 обов'язків померлої особи до інших осіб. До інститутів спадкового права можна

віднести - інститут спадкування за законом, інститут спадкування за заповітом, інститут виконання заповіту тощо. Особливість спадкового права як підгалузі права визначається предметом регулювання у межах предмета цивільно-правового регулювання. Власне, спадкове право має "підпредмет".

Предметом регулювання спадкового права виступають суспільні відносини, які виникають внаслідок специфічного юридичного факту - смерті фізичної особи (оголошення фізичної особи померлою) і опосередковують перехід прав та обов'язків цієї особи до інших осіб - спадкоємців.

Водночас, спадкове право регулює і такі суспільні відносини, які за своєю сутністю не можна віднести до спадкових - наприклад, складення заповіту, його скасування. Місце спадкового права у системі цивільного права характеризують також і його функції. Під функціями спадкового права розуміють специфічні напрями правового впливу на відносини, які складають предмет спадково-правового регулювання. Функції спадкового права призначені для вирішення як загальних завдань, що стоять перед цивільним правом в цілому, так і специфічних, які стоять безпосередньо перед спадкуванням.

В юридичній літературі виділяють такі функції спадкового правонаступництва: регулятивну, охоронну, виховну, стимулюючу, сімейно-забезпечувальну та матеріально-забезпечувальну. Наявність функцій визначає спадкове право як відносно самостійний елемент системи цивільного права.

Спадкове право має і власні внутрігалузеві принципи. Вони становлять основні засади, відповідно до яких будується спадкове право як система правових норм, а також здійснюється спадково-правове регулювання суспільних відносин. Принципи спадкового права мають внутрішньогалузевий характер і ґрунтуються на загальних принципах цивільного права.

До принципів спадкового права відносять: принцип універсального спадкового наступництва; принцип свободи заповіту; принцип забезпечення

прав та інтересів обов'язкових спадкоємців; принцип урахування не тільки дійсної, але й припустимої волі спадкодавця; принцип свободи вибору спадкоємців, які закликаються до спадкування; принцип охорони основ правопорядку і моралі, інтересів спадкодавця, спадкоємців, інших фізичних та юридичних осіб щодо спадкування; принцип охорони самої спадщини від будь-яких протиправних або аморальних посягань. Відносна самостійність спадкового права виражається в існуванні комплексу загальних норм, які застосовуються незалежно від виду спадкування, а також від складу спадщини. Серед таких загальних норм слід назвати правила, що закріплюють поняття спадкування, відкриття спадщини та місце її відкриття, усунення від права на спадкування тощо. Слід наголосити і на тому, що норми, які регулюють спадкове право, розміщені в окремій книзі ЦК України (Кн. 6). Наведене вище дає змогу кваліфікувати спадкове право саме як підгалузь системи цивільного права.

2. Поняття спадкування та його види.

Відповідно до ст. 1216 ЦК України спадкуванням є перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців).

Реалізація права спадкування дає змогу забезпечити перехід майна, що належало померлому, до інших осіб. Зміст права спадкування включає в себе не лише можливість набувати у власність майно спадкодавця (можливість спадкувати), а й можливість для власника майна розпорядитися ним на випадок смерті (можливість заповідати).

Суб'єктами спадкових правовідносин є спадкодавець та спадкоємець.

Спадкодавець — це фізична особа, майно якої після її смерті переходить у спадщину до іншої особи чи до інших осіб. Спадкодавцем може бути лише фізична особа незалежно від віку, статі, стану здоров'я тощо.

Спадкоємець — це особа, яка у разі смерті тієї чи іншої фізичної особи набуває права одержати його спадкове майно, тобто має право на

спадкування. Спадкоємцями за заповітом і за законом можуть бути фізичні особи, які є живими на час відкриття спадщини, а також особи, які були зачаті за життя спадкодавця і народжені живими після відкриття спадщини. А спадкоємцями за заповітом можуть бути також юридичні особи та інші учасники цивільних відносин. Майно спадкодавця переходить до інших осіб в порядку правонаступництва. правонаступництвом є форма переходу прав та обов'язків від однієї особи (правопередника) до іншої (правонаступника).

Традиційно в цивільному праві виділяють два види правонаступництва - універсальне (повне) та сингулярне (часткове).

При універсальному правонаступництві відбувається перехід всієї сукупності прав та обов'язків правопередника до правонаступників за винятком тих, що нерозривно пов'язані з особою правопередника.

Натомість сингулярне правонаступництво полягає у переході до правонаступника не всього комплексу прав та обов'язків правопередника, а лише певного його права. Спадкування розглядається як універсальне правонаступництво, за якого до спадкоємців одночасно переходить вся спадщина (як права, так і обов'язки). Спадщина переходить як єдине ціле, з усіма способами забезпечення і покладеними на неї обтяженнями. Закон не дозволяє прийняти частину спадкового майна, а від іншої - відмовитися.

Прийняття спадщини має бути безумовним і беззастережним. Крім того, універсальному правонаступництву у спадковому праві притаманна ознака безпосередності, яка виявляється у тому, що спадкоємець набуває спадщину безпосередньо від спадкодавця без попередньої передачі її третім особам. Концепція універсального правонаступництва посідає визначальне місце у спадковому праві. Водночас слід зазначити, що нормами спадкового права регулюються лише відносини наступництва, що виникли у зв'язку зі смертю особи.

У цивілістичній літературі процес спадкового правонаступництва традиційно поділяють на два етапи: закликання до спадкування, з яким

пов'язується поява у спадкоємців можливості для реалізації належного їм суб'єктивного права спадкування, та прийняття спадщини, за допомогою якого відбувається фактичне здійснення цього права. Виникнення першого етапу обумовлене фактом смерті спадкодавця, другого - вчиненням з боку спадкоємців дій, що свідчать про прийняття ними спадщини. Спадкове правонаступництво - односторонній, а тому безоплатний перехід майна померлого до його спадкоємців. Перехід прав та обов'язків спадкодавця до його спадкоємців у порядку наступництва здійснюється в межах спадкового правовідношення, що виникає з моменту смерті правопередника та завершується заміною суб'єктного складу правовідношення, тобто трансформацією таких відносин. При цьому спадкове наступництво саме по собі правовідношенням не є. Наступництво, як одномоментний перехід, є динамікою спадкового правовідношення, або проявом останнього. Тому поняття "спадкове правовідношення" та "спадкове наступництво" не є тотожними за своїм змістом. Водночас, більш відповідатиме явищу наступництва поняття спадкування, визначене у ст. 1216 ЦК України як перехід прав та обов'язків. Із прийняттям спадщини спадкоємець стає учасником тих відносин, суб'єктом яких був спадкодавець. Тобто в результаті спадкового наступництва у правовідносинах змінюється лише суб'єкт.

Виняток становлять лише правовідносини, що нерозривно пов'язані з особою спадкодавця (ст. 1219 ЦК України). Спадщина переходить до спадкоємців у незмінному вигляді, тобто такою, якою вона була на момент відкриття спадщини. Універсальність наступництва при спадкуванні характеризується тим, що спадщина переходить до спадкоємців одномоментно з часу відкриття спадщини незалежно від часу її фактичного прийняття, а також державної реєстрації права спадкоємця на майно, якщо таке право підлягає державній реєстрації. При цьому виникає наступництво безпосереднє, що означає прямий перехід прав та обов'язків від спадкодавця до спадкоємців без участі у цьому процесі третьої особи. Наведене дає змогу

дійти висновку про виключно універсальний характер наступництва при спадкуванні.

Спадкове наступництво зберігає ознаки універсальності, однак перехід прав та обов'язків від спадкодавця до спадкоємців за своїм змістом не завжди тотожний, що обумовлено передусім специфікою спадкових правовідносин.

Наприклад, при спадкуванні об'єкта спільної сумісної власності до спадкоємців майно переходить вже у спільну часткову власність, тобто відбувається зміна виду власності. Крім того, відповідно до ч. 5 ст. 147 ЦК України частка у статутному капіталі ТОВ переходить до спадкоємця фізичної особи або правонаступника юридичної особи - учасника товариства, якщо статутом товариства не передбачено, що такий перехід допускається лише за згодою інших учасників товариства. У тому ж випадку, якщо статут ТОВ не містить положення про згоду інших учасників товариства для переходу частки у порядку спадкування, то спадкування здійснюється на загальних підставах.

Отже, за певних умов необхідною підставою для набуття спадкоємцем спадкового майна у вигляді частки у статутному капіталі ТОВ, крім безпосередньо дії щодо прийняття спадщини, є згода інших учасників товариства. Особливості наступництва у правах в разі смерті правопередника існують у відносинах інтелектуальної власності. Так, строк чинності майнових прав інтелектуальної власності на твір становить 70 років після смерті автора (ст. 446 ЦК України), суміжних прав - 50 років (ст. 456 ЦК України).

Перехід майнових прав та обов'язків у порядку спадкування характеризується наступними ознаками: 1) спадкування становить універсальну правонаступність, тобто майно спадкодавця переходить до спадкоємців як єдине ціле, у тому числі майнові права та обов'язки спадкодавця; 2) суттєвою особливістю універсального правонаступництва є одночасність переходу до правонаступника всіх прав та обов'язків, які входять у склад майна правопередника; 3) сукупність прав та обов'язків,

які переходять до правонаступника, встановлює сам правопередник або законодавець. Склад цих прав та обов'язків визначається на момент відкриття спадщини. Слід вказати, що в окремих випадках смерть фізичної особи і, як наслідок, виникнення певних цивільних прав та обов'язків породжує не спадкові відносини, а відносини іншого роду. Наприклад, не є спадкуванням одержання страхової суми за договором страхування життя, укладеним страхувальником на користь вигодонабувача. Страхова сума в такому разі не входить до складу спадщини, тому право на її отримання належить не спадкоємцю, а особі, вказаній в договорі страхування.

3. Спадкування за законом та заповітом

Спадкування за законом з'явилося історично раніше за спадкування за заповітом. Відповідно, перше протягом багатьох століть було в центрі спадкового права. Юридичне значення виділення видів спадкування полягає в тому, що за їх допомогою визначається порядок розвитку спадкових правовідносин, їх певна модель - за волею заповідача чи за відсутності такої - за законом. Водночас спадкування за кожним із видів здійснюється лише після відкриття спадщини.

Спадкування за заповітом виникає за умови складення заповіту у формі та в порядку, встановленому чинним законодавством, та прийняття спадщини спадкоємцями за заповітом.

Спадкування за законом здійснюється за наявності таких підстав: відсутності заповіту; визнання заповіту недійсним; усунення спадкоємців за заповітом від права на спадкування в порядку ст. 1224 ЦК України; охоплення заповітом тільки частини спадкового майна; відмови спадкоємців за заповітом від прийняття спадщини (ст. 1273 ЦК України) та смерть спадкоємця за заповітом до відкриття спадщини, якщо заповідачем не було зроблено підпризначення спадкоємця за заповітом (ст. 1244 ЦК України).

Об'єктом спадкових правовідносин є склад спадщини, тобто права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не

припинилися внаслідок його смерті (її ще називають "спадкове майно" або "спадкова маса"). Об'єкти бувають майнового (речі, майнові права та права вимоги) та немайнового (авторське право на опублікування і розповсюдження творів науки, літератури, мистецтва та одержання винагороди, право на одержання диплому за відкриття, авторського свідоцтва чи патенту на винахід, виключне право на винахід, промисловий зразок, корисну модель на підставі патенту) характеру.

Законодавець передбачає низку особливостей переходу майнових прав спадкодавця, а саме: 5 1) право власності на земельну ділянку переходить до спадкоємців на загальних підставах, зі збереженням її цільового призначення (ч. 1 ст. 1225 ЦК); 2) до спадкоємців житлового будинку, інших будівель та споруд переходить право власності або право користування земельною ділянкою, на якій їх розміщено (ч. 2 ст. 1225 ЦК); 3) до спадкоємців житлового будинку, інших будівель та споруд переходить право власності або право користування земельною ділянкою, яка необхідна для їх обслуговування, якщо інший її розмір не визначено заповітом (ч. 3 ст. 1225 ЦК); 4) суб'єкт права спільної сумісної власності має право заповідати свою частку в праві спільної сумісної власності до її визначення та виділу в натурі (ст. 1226 ЦК); 5) суми заробітної плати, пенсії, стипендії, аліментів, допомоги у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю, відшкодувань у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, інших соціальних виплат, які належали спадкодавцеві, але не були ним одержані за життя, передаються членам його сім'ї, а у разі їх відсутності — входять до складу спадщини (ст. 1227 ЦК); 6) переходить право на відшкодування збитків, завданих спадкодавцеві в договірних зобов'язаннях (ч. 1 ст. 1230 ЦК); 7) право на стягнення неустойки (штрафу, пені) у зв'язку з невиконанням боржником спадкодавця своїх договірних обов'язків, яка була присуджена судом спадкодавцеві за його життя (ч. 2 ст. 1230 ЦК); 8) право на відшкодування моральної шкоди, яке було присуджено судом спадкодавцеві за його життя (ч. 3 ст. 1230 ЦК).

До спадкоємця переходять і обов'язки: 1) відшкодувати майнову шкоду (збитки), яку було завдано спадкодавцем (ч. 1 ст. 1231 ЦК); 2) відшкодування моральної шкоди, завданої спадкодавцем, яке було присуджено судом зі спадкодавця за його життя (ч. 2 ст. 1231 ЦК); 3) сплатити неустойку (штраф, пеню), яку було присуджено судом кредиторів із спадкодавця за життя спадкодавця (ч. 3 ст. 1231 ЦК). При цьому, майнова та моральна шкода, яку було завдано спадкодавцем, відшкодовується спадкоємцями у межах вартості рухомого чи нерухомого майна, яке вони одержали у спадщину. Крім того, за позовом спадкоємця суд може зменшити розмір неустойки (штрафу, пені), розмір відшкодування майнової шкоди (збитків) та моральної шкоди, якщо вони є непропорційно великими порівняно з вартістю рухомого чи нерухомого майна, яке одержали у спадщину.

Законодавець покладає на спадкоємців також обов'язок відшкодувати: 1) розумні витрати, які були зроблені одним із них або іншою особою на утримання, догляд, лікування та поховання спадкодавця; 2) витрати на утримання, догляд, лікування спадкодавця, що можуть бути стягнені не більше ніж за 3 роки до його смерті. Причому спадкоємці не можуть прийняти лише права і відмовитися від прийняття обов'язків, оскільки спадщина приймається не в частині, а в цілому.

Відповідно до ст. 1219 ЦК, до складу спадщини не входять права та обов'язки, що нерозривно пов'язані з особою спадкодавця, зокрема: 1) особисті немайнові права; 2) право на участь у товариствах та право членства в об'єднаннях громадян, якщо інше не встановлено законом або їх установчими документами; 3) право на відшкодування шкоди, завданої каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; 4) права на аліменти, пенсію, допомогу або інші виплати, встановлені законом; 5) фідучіарні (особистісні) права та обов'язки особи як кредитора або боржника, які припиняються смертю одного з них.

Отже, зазначені види спадкування є такими лише в узагальненому значенні, адже спадкування безпосередньо із закону не виникає. Для

спадкування не тільки за заповітом, а й за законом необхідна певна сукупність юридичних фактів. Так, у разі спадкування за законом таких фактів має бути щонайменше три: особа, що закликається до спадкування, повинна входити до кола спадкоємців відповідної черги; відкриття спадщини; прийняття спадщини.

Визначений у ст. 1217 ЦК України поділ спадкування є дещо умовним, адже спадкування за заповітом також регламентується законом, однак при визначенні кола спадкоємців, розподілі спадкового майна між ними, встановленні інших заповідальних розпоряджень, пріоритет надається волевиявленню фізичної особи, вираженому в установленій законом формі. Закон не забороняє спадкування однієї частини спадщини за законом, іншої - за заповітом. Таке спадкування виникає у разі охоплення заповітом лише частини спадкового майна або визнання заповіту частково недійсним. Відмова спадкоємця за заповітом від прийняття спадщини не позбавляє його права на спадкування за законом (ст. 1275 ЦК України). Одночасне спадкування і за законом, і за заповітом окремі автори називають "змішане спадкування".

Тема 11. Цивільне процесуальне право.

- 1. Поняття, предмет Цивільного процесуального права**
- 2. Поняття та система принципів цивільного процесуального права**
- 3. Основні принципи у цивільному процесі**

1. Поняття, предмет Цивільного процесуального права

У структурі права прийнято виокремлювати 2 великих блоки: право матеріальне і право процесуальне. В середині цих блоків традиційно розрізняють матеріальні або процесуальні галузі права.

Визначаючи поняття цивільного процесуального права, слід згадати про традиційне для вітчизняної правової доктрини розуміння галузі права як органічної сукупності норм, що регулюють певні відносини за допомогою

певного методу. Ґрунтуючись на такому методологічному посиленні, значна кількість правознавців галузі права розрізняє за предметом і методом правового регулювання.

Цивільне процесуальне право також характеризується своїм предметом і методом правового регулювання.

Предмет цивільного процесу в дуже спрощеному вигляді можна визначити як сукупність суспільних відносин, що виникають у зв'язку із розглядом цивільних спорів і регулюються нормами цивільного процесуального права. Однак це питання потребує детальнішого дослідження, пов'язаного з тим, що у науці цивільного процесуального права цивільний процес розуміється в широкому і вузькому значеннях.

Поняття "цивільний процес" розглядають у декількох аспектах. По-перше, як визначений нормами цивільного процесуального права постійний рух справи, який виник між особами, визначеними ЦПК. По-друге, як встановлену нормами цивільного процесуального права форму діяльності судів, спрямовану на захист оспорюваних чи порушених прав.

З огляду на це, предметом цивільного процесуального права є суспільні відносини, що виникають у сфері цивільного судочинства, тобто цивільні процесуальні відносини. Ці відносини виникають в результаті діяльності суду, осіб, що, беруть участь у справі, органів виконання судових рішень, що здійснюється відповідно до норм цивільного процесуального права.

Цивільне процесуальне право — це сукупність норм і принципів, що встановлюють процедуру розгляду і розв'язання цивільних справ при здійсненні правосуддя у судах. Ці процесуальні норми повністю регулюють всі процесуальні дії та діяльність учасників цивільного процесу.

На відміну від предмету цивільного процесуального права, предмет цивільного процесу співпадає з предметом судового захисту. Цивільний процес, таким чином, розуміється, насамперед, як порядок судового розгляду і розв'язання цивільних справ, встановлений нормами цивільного процесуального права.

Предмет цивільного процесу — це спірне (або юридично невизначене) матеріальне правовідношення.

Цивільний процес (судочинство) — це врегульований нормами цивільного процесуального права порядок, який опосередковує захист цивільних прав і законних інтересів суб'єктів, за допомогою якого реалізуються норми матеріального права.

Судочинство у цивільних справах здійснюється у певній процесуальній формі, яка визначена законом. Цивільна процесуальна форма має велике значення у встановленні певного стандарту юрисдикції, який, з одного боку, надає певних гарантій правомірного розв'язання справи, а з іншого — створює для суду умови, що дозволяють правильно застосувати матеріальні та процесуальні норми, а відтак — винести обґрунтоване і законне рішення у справі.

Цивільна процесуальна форма — це система встановлених цивільним процесуальним законом правил, що регламентують порядок здійснення судочинства у цивільних справах, а також порядок діяльності кожного з учасників цивільного процесу, що здійснюється з метою захисту прав і законних інтересів.

Цивільна процесуальна форма характеризується наявністю 3 ознак: провадження, стадій та процесуального режиму.

Провадження це система цивільних процесуальних дій, об'єднаних кінцевою процесуальною метою.

Вид цивільного провадження — це порядок розгляду передбачених у законі і поєднаних у певні групи цивільних справ у суді першої інстанції, що зумовлений матеріально-правовою природою справ, що входять до цієї групи. Вид провадження характеризується самостійними засобами і способами захисту прав і інтересів, а також певними особливостями судової процедури, що впливають із цього.

ЦПК встановлюється особливий предмет судової діяльності у кожному виді провадження. Таких проваджень виокремлюють 3: позовне провадження, наказне провадження, окреме провадження.

Позовне провадження є основним провадженням цивільного судочинства, правова природа якого визначається особливостями відповідних матеріальних правовідносин, що характеризуються рівністю суб'єктів. Будь-який учасник цих правовідносин, який вважає поведінку іншого суб'єкта неправомірною, може звернутися до суду з вимогою про захист своїх прав та інтересів або для вжиття передбачених ЦПК заходів, спрямованих на запобігання правопорушенням.

Наказне провадження, на відміну від позовного, є спрощеним і скороченим провадженням у суді першої інстанції, ґрунтується на достовірних письмових доказах, має на меті захист прав і законних інтересів шляхом забезпечення можливості примусового виконання ряду зобов'язань і обумовлене правовою природою матеріально-правових вимог, зазначених у законі, за якими може бути виданий судовий наказ.

Судовий наказ є особливою формою судового рішення, що видається судом за результатами розгляду вимог, передбачених ст. 96 ЦПК.

Окреме провадження — це вид непозовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових або майнових прав, підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав (ч. 1 ст. 234 ЦПК).

Окреме (особливе) провадження є самостійним видом цивільного судочинства, у якому суд при розгляді безспірних справ встановлює юридичні факти або обставини з метою захисту охоронюваних законом інтересів фізичних та юридичних осіб і організацій.

Цивільний процес, оскільки це певний, встановлений у законі порядок судового розгляду цивільних справ, складається з декількох послідовних стадій.

Стадії цивільного процесу — це складові частини єдиного цивільного процесу (судочинства), що характеризуються спільністю найближчої процесуальної мети, що мають специфічний зміст і відповідне процесуальне оформлення.

Кожна стадія характеризується певною сукупністю процесуальних дій, початок і закінчення стадії оформляється відповідним процесуальним документом.

Виокремлюють такі стадії цивільного процесу:

- 1) порушення цивільної справи у суді;
- 2) провадження у справі до судового розгляду;
- 3) розгляд справи по суті у суді першої інстанції;
- 4) провадження у апеляційній інстанції;
- 5) провадження у касаційній інстанції;
- 6) розгляд справи Верховним Судом України;
- 7) провадження у зв'язку з нововиявленими обставинами;
- 8) виконавче провадження.

Процесуальний режим — це ступінь урегульованості процедури. Саме залежно від процесуального режиму розрізняють цивільну процесуальну, господарську процесуальну та інші процесуальні форми.

Цивільні процесуальні норми утворюють систему, якій притаманна внутрішня єдність, а також спільний предмет і метод правового регулювання.

Система цивільного процесуального права — це сукупність цивільних процесуальних норм, що регулюють судочинство з цивільних справ, і об'єднаних предметом правового регулювання.

Система цивільного процесуального права складається з 2 частин: Загальної та Особливої.

Загальна частина цивільного процесуального права об'єднує норми, які є визначальними, основними для всієї галузі цивільного процесуального права і які встановлюють: завдання цивільного судочинства, право на звернення до суду за судовим захистом, склад учасників, систему захисту їх процесуальних прав, компетенцію суду, основні принципи цивільного процесуального права, склад суду, порядок відкриття провадження у справі, провадження до судового розгляду, порядок вирішення питань судом, поняття і види доказів, судові строки тощо.

Особлива частина цивільного процесуального права об'єднує норми, що регулюють провадження в суді першої інстанції, перегляд судових рішень і ухвал у апеляційному і касаційному порядку, а також перегляд судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами та Верховним Судом України, виконання судових рішень, здійснення судового контролю тощо.

Оскільки поняття цивільного процесу тісно пов'язане з правом на захист, це право закріплене у ст. 3 ЦПК, відповідно до якої кожна особа має право в порядку, встановленому законодавством, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. Оскільки право на судовий захист закріплене в Конституції, воно є конституційним і тому абсолютним. Судовий захист є реалізацією права публічно-правового характеру.

2. Поняття та система принципів цивільного процесуального права

Кожній галузі права властивий певний комплекс принципів. Значення правових, зокрема галузевих, принципів полягає в тому, що вони, по-перше, відображають суть змісту, соціальну спрямованість і головні галузеві особливості правового регулювання; по-друге, повинні враховуватися при виявленні прогалин у законодавстві і застосуванні правових норм за аналогією.

Принципи цивільного судочинства мають важливе значення, оскільки вони є необхідною умовою вдосконалення діяльності судових органів, їх

суворе дотримання і реалізація є важливою гарантією захисту прав, свобод та інтересів особи. У принципах цивільного процесу концентруються погляди законодавця на характер і зміст сучасного судочинства щодо розгляду й вирішення судами цивільних справ.

Принципи цивільного процесу є об'єктивними за своїм змістом. Вони визначаються тими соціальними обставинами, які існують в суспільстві.

Принципи цивільного процесу можна визначати з 2 позицій. По-перше, як історичні категорії, вироблені протягом тривалого розвитку процесу, як елемент людської культури. По-друге, як ідеї, закріплені в нормах цивільного процесуального права і мають нормативний характер. З огляду на це, принципи цивільного судочинства — це визначальні ідеї, засади, згідно з якими відбувається регулювання відносин, що виникають у сфері судочинства, і які виражають завдання правосуддя у цивільних справах, характеризують методи їх здійснення.

Принципи цивільного процесуального права дістають вияв як в окремих нормах загального характеру, так і в цілому ряді процесуальних норм, у яких містяться гарантії реалізації на практиці загальних правових приписів.

Принципи цивільного судочинства мають нормативний характер, тобто закріплені в нормах права. За останні роки при обговоренні та розробці кодифікованих актів традиційні радянські принципи зазнали суттєвих кількісних та якісних змін.

Більшість принципів цивільного судочинства закріплені у Конституції, а також Законі "Про судоустрій і статус суддів" та у ЦПК. Традиційно принципи цивільного, господарського, кримінального та адміністративного процесів класифікують за джерелами їх нормативного забезпечення на такі: 1) принципи, закріплені в Конституції; 2) принципи, закріплені в законодавстві про судоустрій.

До принципів цивільного процесу, закріплених Конституцією, належать такі: здійснення правосуддя виключно судами; виборність і призначуваність суддів; здійснення правосуддя суддею одноособово, колегією суддів;

незалежність і недоторканність суддів та підкорення їх тільки законові; законність; рівність усіх учасників процесу перед законом і судом; змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і доведенні перед судом їх переконливості; гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; державна мова судочинства; забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом; ухвалення судами рішень іменем України і їх обов'язковість до виконання на всій території України; доступність і гарантованість судового захисту прав і свобод людини і громадянина; участь громадськості у захисті прав громадян; публічність; недоторканність людини; недоторканність житла; таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; охорона особистого і сімейного життя громадянина.

До принципів цивільного процесу, закріплених законодавством про судочинство, належать: диспозитивність, процесуальна рівноправність сторін, раціональна процесуальна форма, неможливість процесуального сумісництва, усність, безпосередність.

Також принципи цивільного процесу класифікують залежно від сфери їх поширення на:

— загальноправові принципи, що притаманні всім галузям права, наприклад, законність, демократизм;

— міжгалузеві принципи — це принципи цивільного процесуального, господарського процесуального, адміністративного процесуального права: а) здійснення правосуддя лише судом; б) незалежність суддів і підкорення їх лише закону; в) рівність усіх учасників процесу перед законом і судом; г) поєднання колегіального та одноособового складу суду при розгляді справ; д) гласність та інші принципи;

— галузеві принципи — притаманні лише цивільному процесуальному праву (до них зазвичай відносять принципи диспозитивності, процесуальної

рівноправності сторін, однак ці принципи діють також в адміністративному процесі, тому скоріше є міжгалузевими принципами).

Оскільки фактично виключно галузевих принципів, то притаманні тільки цивільному процесу, немає, принципи диспозитивності, процесуальної рівноправності сторін та змагальності будуть нами розглядатися в межах міжгалузевих принципів.

3. Основні принципи у цивільному процесі

До загальноправових принципів, що впливають на цивільний процес, належать принципи: верховенства права; гуманізму; законності; справедливості; демократизму.

Одним з основних принципів правової держави є принцип верховенства права. Відповідно до ст. 3 Конституції права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Принцип верховенства права є новим для національної юридичної практики. Закріпивши принцип верховенства права, Конституція проголосила перехід від пануючої в минулому ідеології "домінування держави" над людиною до нової ідеології "служіння держави" інтересам людини.

Принцип верховенства права є принципом природного права як сукупності ідеальних, духовних і справедливих понять про право. Справедливість, добро, гуманізм як складові верховенства права є моральними категоріями, елементами суспільної свідомості.

Суд при вирішенні справи керується принципом верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Принцип гуманізму полягає в тому, що суд свою діяльність повинен спрямовувати на здійснення належного захисту прав, свобод та інтересів

людини, її особистості. Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Принцип гуманізму втілений і у ст. 1 ЦПК, яка передбачає, що завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних чи оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Близьким до принципу гуманізму є принцип справедливості. Справедливість вимагає відповідності дій та їх соціальних наслідків. Вважається, що принцип справедливості є визначальним для приватного права та впливає на метод його регулювання.

Принцип справедливості має особливе значення. Він найбільше виражає загальносоціальну суть права, прагнення до пошуку компромісу між учасниками правових зв'язків, між особою та суспільством, громадянином та державою. Принцип справедливості вимагає, щоб правосуддя здійснювалося на законних і чесних підставах.

Принцип законності — найважливіший принцип права, що є одним з основних критеріїв визначення якості й ефективності судочинства, зокрема цивільного.

Судді при здійсненні правосуддя підкоряються лише закону (ст. 129 Конституції). Основними засадами судочинства є законність (п. 1 ч. 3 ст. 129 Конституції). Громадяни зобов'язані неухильно додержуватися Конституції та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (ч. 1 ст. 68 Конституції).

Втіленням принципу законності є те, що суд вирішує справи на підставі Конституції та законів України, а також міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Відповідно до постанови Пленуму Верховного Суду України "Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя" суди при

розгляді конкретних справ мають оцінювати зміст будь-якого закону або іншого нормативно-правового акту з точки зору відповідності Конституції і у всіх необхідних випадках застосовувати Конституцію як акт прямої дії.

У разі відсутності закону, що регулює відповідні правовідносини, суд застосовує закон, що регулює подібні правовідносини (аналогія закону), а за відсутності такого закону суд виходить із конституційних принципів і загальних засад права (аналогія права).

Принцип демократизму дістає вияв у тому що всі люди вільні та рівні в своїй гідності та правах. Всі громадяни рівні перед законом незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного й соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак (ст. 24 Конституції). Також іноземці мають рівні права, свободи і обов'язки з громадянами України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України (ст. 26 Конституції).

Міжгалузеві принципи, що властиві правосуддю в цілому

Принципами правосуддя є такі: здійснення правосуддя виключно судами; незалежності суддів і підкорення їх лише закону; здійснення правосуддя на засадах поваги до честі і гідності, рівності перед законом і судом; здійснення судочинства державною мовою; гласності та відкритості судового розгляду; змагальності; забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду; обов'язковості судових рішень.

До міжгалузевих принципів належать також принципи: диспозитивності; процесуальної рівності сторін.

Здійснення правосуддя виключно судами

Відповідно до ст. 124 Конституції, ст.ст. 15, 107 ЦПК і ст. 5 Закону "Про судоустрій і статус суддів" правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі та суспільстві. Всі суспільні відносини, врегульовані

нормами права, у разі виникнення спору можуть бути предметом судового розгляду.

Принцип незалежності суддів і підкорення їх лише закону

Відповідно до ст. 6 Закону "Про судоустрій і статус суддів" суди здійснюють правосуддя самостійно. Здійснюючи правосуддя, суди є незалежними від будь-якого незаконного впливу.

Втручання у здійснення правосуддя, вплив на суд або суддів у будь-який спосіб, неповага до суду чи суддів, збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб з метою завдання шкоди авторитету суддів чи впливу на безсторонність суду забороняється і тягне відповідальність, установлену законом.

Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові та службові особи, а також фізичні і юридичні особи та їх об'єднання зобов'язані поважати незалежність судді і не посягати на неї. При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу визначених Конституцією гарантій незалежності судді.

Рівність усіх учасників цивільного процесу перед законом і судом

Рівність всіх учасників перед законом і судом закріплена п. 2 ч. 3 ст. 129 Конституції. Відповідно до ст. 24 Конституції не може бути привілеїв чи обмежень прав учасників цивільного процесу за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

До складу принципу рівноправності входять принципи: 1) рівності усіх учасників процесу (зокрема цивільного) перед законом і судом; 2) змагальності сторін.

Принцип рівності у цивільному процесі поділяється на 2 складові — рівність перед законом і рівність перед судом, що підкреслює подвійність відносин, які мають місце у цивільному процесі, а саме — матеріальних

відносин, які існують між сторонами цивільного процесу, та процесуальних відносин, які існують між сторонами та судом.

Цей принцип передбачає рівну можливість усіх осіб брати участь у судовому процесі, мати цивільний процесуальний статус, визначений ЦПК, здійснювати закріплені процесуальним законом права та обов'язки.

Близьким до принципу рівноправності усіх учасників цивільного процесу перед законом і судом є **принцип процесуальної рівноправності**, який є проявом принципу рівності громадян перед законом і судом.

Іноді у процесуальній літературі наголошують, що наявність принципу процесуальної рівноправності сторін і його закріплення в нормах цивільного процесуального права обумовлено не лише проявом загальноправового принципу рівності громадян перед законом і судом при здійсненні правосуддя в цивільних справах, але й самостійністю і рівним становищем суб'єктів у цивільних, сімейних та інших приватноправових правовідносинах, які становлять предмет судової діяльності в цивільному процесі. Однак принцип процесуальної рівноправності сторін становить обов'язкову основу під час розгляду будь-якого цивільного спору в суді. Учасники цивільних процесуальних правовідносин наділяються рівними можливостями обстоювати правомірність своєї позиції.

За своєю правовою природою принцип процесуальної рівноправності є законодавчо закріпленою гарантією справедливого судового розгляду. Крім того, він є одним із проявів загально-правового принципу верховенства права: сторони у цивільному процесі знають, якими процесуальними правами наділені як вони, так і їхні процесуальні супротивники.

2. Семінарські матеріали до дисципліни «Правове регулювання галузі»

12. Семінарські матеріали до дисципліни

«Правове регулювання галузі»

Семінарське заняття 1. Нормативно-правове регулювання діяльності підприємств готельно-ресторанного і туристичного бізнесу

Мета: дослідити нормативно-правове регулювання діяльності суб'єктів господарської діяльності у сфері готельно-ресторанного і туристичного бізнесу як важливого адміністративного важелю державного регулювання.

Завдання: аналіз питань для самостійного вивчення по темі, а також вирішення практичних ситуаційних задач для можливості викладачу визначити рівень засвоєння матеріалу студентами. Зі списком індивідуальних завдань які підлягають виконанню можна ознайомитись нижче.

Методичні рекомендації: усне опитування – включає в себе опитування за будь-яким питанням, винесеним на семінарське заняття (за вибором викладача), відповідь на питання студентів, запитання студентів до інших студентів, відповідей інших студентів, відповідь на питання для повторення (з тем, що було вивчено раніше), відповіді на контрольні питання з теми семінарського заняття.

Студент має надати: правильну відповідь на питання, повну і конкретну відповідь, використовувати наукові і нормативні джерела, уміти пов'язати теорію з практикою, зберігати логіку і аргументованість викладу думок, культуру мови.

Питання для опрацювання в парах та групах. Студенти мають можливість працювати в статичних парах (2-є осіб за однією партою) чи динамічних парах (невеликі групи до 4-х осіб). Оцінювання такої роботи студентів дорівнює індивідуальній роботі.

Завдання: аналіз питань для самостійного вивчення по темі, а також вирішення практичних ситуаційних задач для можливості викладачу

визначити рівень засвоєння матеріалу студентами. Зі списком індивідуальних завдань які підлягають виконанню можна ознайомитись нижче.

Перелік питань, які будуть виноситись на обговорення:

1. Вкажіть перелік Законів України, що забезпечують регулювання основних аспектів господарської діяльності підприємств готельно-ресторанного і туристичного бізнесу.
2. Який головний орган системи центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері гостинності? Його повноваження.
3. Які постанови Кабінету Міністрів України, що регулюють діяльність суб'єктів готельно-ресторанного і туристичного бізнесу Ви знаєте?
4. Назвіть національні стандарти України у сфері гостинності.
5. Які нормативно-правові акти у сфері гостинності Ви знаєте?
6. Значення правового регулювання сфери гостинності.

Самостійне завдання:

Самостійне завдання полягає у тому, щоб студент самостійно в інтернеті відкрив нормативно-правовий акт та визначив його значення в регулюванні сфери гостинності:

- Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення :
Закон України від 24.02.1994 № 4004-ХІІ.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4004-12>.

- Про затвердження Вимог щодо розробки, впровадження та застосування постійно діючих процедур, заснованих на принципах Системи управління безпечністю харчових продуктів (НАССР) : Наказ Мінагрополітики України від 01.10.2012 № 590. URL: <https://bit.ly/2R3JNhS>.

- Про затвердження Порядку встановлення категорій готелям та іншим об'єктам, що призначаються для надання послуг з тимчасового розміщення

(проживання) : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.07.2009 № 803.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/803-2009-%D0%BF>.

- Про затвердження Порядку доведення до споживачів інформації про вид об'єкта туристичної інфраструктури та його категорію : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.07.2013 № 470. URL: <https://bit.ly/3tsSGP7>.

- Про затвердження Порядку надання послуг з тимчасового розміщення (проживання) : Постанова Кабінету Міністрів України від 15.03.2006 № 297.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/297-2006-%D0%BF>.

- Про затвердження Правил користування готелями й аналогічними засобами розміщення та надання готельних послуг : Наказ Держтурадміністрації України від 16.03.2004 № 19. URL: <https://bit.ly/3tv13w4>

- Про затвердження Рекомендованих норм технічного оснащення закладів громадського харчування : Наказ Мінекономіки, європ. інтеграції від 03.01.2003 № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0002569-03>

- Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1023-12>.

- Про курорти : Закон України від 05.10.2000 № 2026-III.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2026-14>.

- Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів : Закон України від 23.12.1997 № 771/97-ВР.
URL: <https://bit.ly/3uvRiwz>.

- Про стандартизацію : Закон України від 05.06.2014 № 1315-VII.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1315-18>.

- Про технічні регламенти та оцінку відповідності : Закон України від 15.01.2015 № 124-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/124-19>.

- Про туризм : Закон України від 15.09.1995 № 324/95-ВР.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/324/95-%D0%B2%D1%80>.

- Реєстр свідоцтв про встановлення категорій готелям та іншим об'єктам, що призначаються для надання послуг з тимчасового розміщення (проживання), виданих Мінекономрозвитку. URL: <https://bit.ly/3uvdw1J>.

- Санітарні правила для підприємств громадського харчування, включаючи кондитерські цехи і підприємства, що виробляють м'яке морозиво (СанПін 42-123-5777-91) від 19.03.1991.
URL: <https://bit.ly/3euUWRV>.

Форма подання

1. Усне опитування (контрольні запитання)
2. Письмове опитування (тестові завдання відкритого та багатоваріантного типу)

Семінарське заняття 2. Застосування норм трудового права в Готельно-ресторанній діяльності

Мета: вивчити трудове законодавство, що застосовується у сфері готельно-ресторанного і туристичного бізнесу як важливого адміністративного важелю державного регулювання.

Завдання: аналіз питань для самостійного вивчення по темі, а також вирішення практичних ситуаційних задач для можливості викладачу визначити рівень засвоєння матеріалу студентами. Зі списком індивідуальних завдань які підлягають виконанню можна ознайомитись нижче.

Методичні рекомендації: усне опитування – включає в себе опитування за будь-яким питанням, винесеним на семінарське заняття (за вибором викладача), відповідь на питання студентів, запитання студентів до інших студентів, відповідей інших студентів, відповідь на питання для повторення (з тем, що було вивчено раніше), відповіді на контрольні питання з теми семінарського заняття.

Студент має надати: правильну відповідь на питання, повну і конкретну відповідь, використовувати наукові і нормативні джерела, уміти пов'язати

теорію з практикою, зберігати логіку і аргументованість викладу думок, культуру мови.

Питання для опрацювання в парах та групах. Студенти мають можливість працювати в статичних парах (2-є осіб за однією партою) чи динамічних парах (невеликі групи до 4-х осіб). Оцінювання такої роботи студентів дорівнює індивідуальній роботі.

Завдання: аналіз питань для самостійного вивчення по темі, а також вирішення практичних ситуаційних задач для можливості викладачу визначити рівень засвоєння матеріалу студентами. Зі списком індивідуальних завдань які підлягають виконанню можна ознайомитись нижче.

Семінарське заняття 3. Юридична відповідальність

Мета: вивчити поняття юридичної відповідальності, її види, що застосовується у сфері готельно-ресторанного і туристичного бізнесу.

Завдання: аналіз питань для самостійного вивчення по темі, а також вирішення практичних ситуаційних задач для можливості викладачу визначити рівень засвоєння матеріалу студентами. Зі списком індивідуальних завдань які підлягають виконанню можна ознайомитись нижче.

Методичні рекомендації: усне опитування – включає в себе опитування за будь-яким питанням, винесеним на семінарське заняття (за вибором викладача), відповідь на питання студентів, запитання студентів до інших студентів, відповідей інших студентів, відповідь на питання для повторення (з тем, що було вивчено раніше), відповіді на контрольні питання з теми семінарського заняття.

Студент має надати: правильну відповідь на питання, повну і конкретну відповідь, використовувати наукові і нормативні джерела, уміти пов'язати

теорію з практикою, зберігати логіку і аргументованість викладу думок, культуру мови.

Питання для опрацювання в парах та групах. Студенти мають можливість працювати в статичних парах (2-є осіб за однією партою) чи динамічних парах (невеликі групи до 4-х осіб). Оцінювання такої роботи студентів дорівнює індивідуальній роботі.

Завдання: аналіз питань для самостійного вивчення по темі, а також вирішення практичних ситуаційних задач для можливості викладачу визначити рівень засвоєння матеріалу студентами. Зі списком індивідуальних завдань

Самостійне завдання:

Самостійне завдання полягає у тому, щоб студент самостійно вивчив обставини, що виключають юридичну відповідальність

Семінарське заняття 4. Адміністративна відповідальність

Мета: вивчити поняття адміністративної відповідальності, її види, що застосовується у сфері готельно-ресторанного і туристичного бізнесу.

Завдання: аналіз питань для самостійного вивчення по темі, а також вирішення практичних ситуаційних задач для можливості викладачу визначити рівень засвоєння матеріалу студентами. Зі списком індивідуальних завдань які підлягають виконанню можна ознайомитись нижче.

Методичні рекомендації: усне опитування – включає в себе опитування за будь-яким питанням, винесеним на семінарське заняття (за вибором викладача), відповідь на питання студентів, запитання студентів до інших студентів, відповідей інших студентів, відповідь на питання для повторення (з тем, що було вивчено раніше), відповіді на контрольні питання з теми семінарського заняття.

Студент має надати: правильну відповідь на питання, повну і конкретну відповідь, використовувати наукові і нормативні джерела, уміти пов'язати теорію з практикою, зберігати логіку і аргументованість викладу думок, культуру мови.

Питання для опрацювання в парах та групах. Студенти мають можливість працювати в статичних парах (2-є осіб за однією партою) чи динамічних парах (невеликі групи до 4-х осіб). Оцінювання такої роботи студентів дорівнює індивідуальній роботі.

Завдання: аналіз питань для самостійного вивчення по темі, а також вирішення практичних ситуаційних задач для можливості викладачу визначити рівень засвоєння матеріалу студентами. Зі списком індивідуальних завдань які підлягають виконанню можна ознайомитись нижче.

Перелік питань, які будуть виноситись на обговорення:

1. Поняття адміністративних стягнень.
2. Види адміністративних стягнень.
3. Загальні правила накладення адміністративних стягнень.

Самостійне завдання:

Самостійне завдання полягає у тому, щоб студент самостійно вивчив обставини, що пом'якшують та обтяжують адміністративну відповідальність

Семінарське завдання 5. Кримінальна відповідальність в галузі

Мета: вивчити поняття кримінальної відповідальності, її види, що застосовується у сфері готельно-ресторанного і туристичного бізнесу.

Завдання: аналіз питань для самостійного вивчення по темі, а також вирішення практичних ситуаційних задач для можливості викладачу визначити рівень засвоєння матеріалу студентами. Зі списком індивідуальних завдань які підлягають виконанню можна ознайомитись нижче.

Методичні рекомендації: усне опитування – включає в себе опитування за будь-яким питанням, винесеним на семінарське заняття (за вибором викладача), відповідь на питання студентів, запитання студентів до інших

студентів, відповідей інших студентів, відповідь на питання для повторення (з тем, що було вивчено раніше), відповіді на контрольні питання з теми семінарського заняття.

Студент має надати: правильну відповідь на питання, повну і конкретну відповідь, використовувати наукові і нормативні джерела, уміти пов'язати теорію з практикою, зберігати логіку і аргументованість викладу думок, культуру мови.

Завдання: аналіз питань для самостійного вивчення по темі, а також вирішення практичних ситуаційних задач для можливості викладачу визначити рівень засвоєння матеріалу студентами. Зі списком індивідуальних завдань які підлягають виконанню можна ознайомитись нижче.

Перелік питань, які будуть виноситись на обговорення:

1. Поняття кримінального права.
2. Методи та функції кримінального права.
3. Система кримінального права.

Самостійне завдання:

Самостійне завдання полягає у тому, щоб студент самостійно виписав коментар до статті 271 - **Порушення вимог законодавства про охорону праці.**

1. Порушення вимог законодавчих та інших нормативно-правових актів про охорону праці службовою особою підприємства, установи, організації або громадянином - суб'єктом підприємницької діяльності, якщо це порушення заподіяло шкоду здоров'ю потерпілого, -карається штрафом від однієї тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на той самий строк.

2. Те саме діяння, якщо воно спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки, -карається виправними роботами на строк до двох років або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до

семи років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до двох років або без такого.

Задачі: Розв'яжіть задачу

Задача 1.

Визначте в кожній із наведених ситуацій види юридичної відповідальності, до яких особу може бути притягнуто за скоєне правопорушення.

Ситуація 1. Із вини директора школи в навчальному закладі існували значні порушення у дотримання правил протипожежної безпеки.

Ситуація 2. Кіндрат вчинив дрібне розкрадання на роботі.

Ситуація 3. Вільгельм підпалив автомобіль своєму конкурентові в бізнесі.

Ситуація 4. Володимир, який працював водієм на молокозаводі, перевозячи продукцію підприємства, перевищив швидкість і зробив наїзд на пішохода, від якого той загинув. При цьому було пошкоджено автомобіль підприємства і втрачено частину продукції.

Задача 2. 19-річний Павло вранці 19 квітня 2019 р. перед сніданком ознайомився з новинами в мережі Інтернет, а після сніданку на прохання батьків виніс сміття у сміттєвий бак. О 9-й годині він придбав у магазині два буханці хліба, а з 10-ї до 11-ї плавав у басейні, сплативши при цьому 60 грн. Об 11.45 він перейшов вулицю на червоне світло, за що сплатив штраф на місці. О 15.15 Павло отримав повідомлення, що за результатами співбесіди його прийнято на роботу. О 16-й годині він допоміг сусідці донести до її квартири на п'ятий поверх придбані нею продукти харчування. О 17.45, їдучи на легковому автомобілі, він перевищив швидкість, не справився з управлінням і здійснив наїзд на пішохода, який у цей час переходив вулицю по пішохідному переходу. Потерпілий отримав тілесні ушкодження середньої тяжкості. **У яких випадках Павло вступав у правові відносини 19 квітня 2019 р.? Якими галузями права регулюються ці правові відносини?**

Задача 3. Укажіть, у яких із наведених ситуацій мали місце обставини, що виключають юридичну відповідальність, і які саме. Свою відповідь стисло обґрунтуйте.

Ситуація 1. На Володимира, який повертався із ігрового клубу додому, накинувся собака бійцівської породи. Бажаючи уникнути небезпечних укусів собаки, Володимир убив пса бейсбольною бітою, яку мав при собі.

Ситуація 2. Петро, який вже багато років перебував у дуже неприязних відносинах із Павлом, у черговий раз побачивши останнього на вулиці, нацькував на нього свою кавказьку вівчарку. Із переляку Павло вхопив шмат арматури, який лежав на землі (він проходив біля новобудови), і переломив собаці хребта. Через кілька годин собака помер.

Ситуація 3. Стропальник Данило причепив до крючка підйомного крана вантаж, який у 1,5 разу перевищував гранично допустиму норму. Це він зробив із метою прискорення виконання будівельних робіт. Трос не витримав вантажу й обірвався. При цьому було тяжко травмовано іншого працівника.

Ситуація 4. Податковий інспектор Серафим під час планової перевірки фірми виявив несплату податків на суму понад 60 тис. грн. і склав про це відповідного акта. Але після того, як йому пригрозили, що у випадку якщо він передасть цей акт до правоохоронних органів, то його дружині будуть надані речові докази його подружньої невірності, Серафим знищив акт.

Ситуація 5. Слідчий поліції Максим наказав прибиральниці Галині викинути на смітник теку з паперами, у якій містилися речові докази по одному із злочинів.

Ситуація 6. Никифор, який не вмів плавати, пересувався на воді в одномісному човні. Через деякий час до нього наблизився знесилений плаванням Никанор і попросився до човна. Никифор йому відмовив. Тоді Никанор зробив спробу сісти в човен. Щоб не допустити цього, і, таким чином, не піти на дно, Никифор вдарив Никанора веслом, від чого той загинув.

Ситуація 7. У приміщення школи увірвалося двоє людей у масках. Вони прив'язали охоронця до дверей і винесли із навчального закладу п'ять комп'ютерів.

Ситуація 8. Василь, погрожуючи касиру Марті ножем, змусив її віддати йому 20 тис. грн.

Ситуація 9. Максим, який жив на дев'ятому поверсі багатоквартирного будинку, вийшов на балкон, щоб подихати свіжим повітрям. Глянувши вниз, він побачив, як двоє чоловіків штовхають його мотоцикл. Максим озвався до них і почав вимагати припинити викрадення мотоцикла, однак його або не почули, або не захотіли реагувати на його крик. Роздратований Максим кинув у цих чоловіків металеве відро. Коли Максим вибіг у двір будинку, з'ясувалося, що один із чоловіків загинув від удару відра, яке впало на нього. До того ж мотоцикла ніхто не збирався викрадати, його тільки хотіли відвезти вбік, щоб якомога ближче під'їхати до дверей під'їзду вантажівкою, на якій привезли меблі.

Ситуація 10. Здійснивши розбійний напад на Орисю і відібравши в неї золотих виробів на 2 тис. грн, Орест спробував втекти. Але навздогін йому кинувся Зиновій, який, щоб зупинити нападника, збив його з ніг. Від цього на правій нозі Ореста з'явилася забійна рана.

Форма подання

1. Усне опитування (контрольні запитання).
2. Письмове вирішення задач

Задачі: Розв'яжіть задачу

ЗАДАЧА 1

П., знаходячись на борту повітряного судна, який виконував рейс Донецьк-Львів, гучно співав. Інші пасажери неодноразово зверталися до П. із проханням припинити спів, однак П. не реагував на їх звернення. Бортпроводниця повідомила П., що він порушує правила поведінки на

повітряному судні, чим заважає екіпажу та пасажиром, а тому відносно нього можуть бути застосовані примусові заходи.

Зверніться до Правил повітряних перевезень пасажирів і багажу та приписів Кодексу України про адміністративні правопорушення й, використовуючи їх. Які ознаки притаманні сформульованим нормам? З огляду на ці ознаки, чи можна вважати дані норми адміністративно-правовими?

ЗАДАЧА 2.

В. вирішив придбати у А. автомобіль. Останній зняв з обліку автомобіль у ЦНАП, після чого було укладено договір купівлі-продажу. В. звернувся до ЦНАП з проханням поставити автомобіль на облік і додав до заяви всі необхідні документи. Прохання В. було задоволено.

Які правові відносини виникли в даному випадку? Чи належать вони до відносин, що становлять предмет адміністративного права? Обґрунтуйте свою відповідь, визначивши ознаки цих відносин.

ЗАДАЧА 3.

П'ятнадцятирічний М. проживав з батьками у приватному будинку. Згодом його батьки придбали за договором купівлі-продажу квартиру. Тоді М. звернувся до районного відділу міграційної служби із заявою про реєстрацію його місця проживання за адресою знаходження цієї квартири. У реєстрації М. було відмовлено із посиланням на те, що квартира належить батькам М., а не йому, проте, М. вважав, що такою відмовою порушено його право на вільний вибір місця проживання.

Чи порушено у даній ситуації право М.? Відповідь обґрунтуйте, посилаючись на нормативні положення.

ЗАДАЧА 4.

Заступник голови районної державної адміністрації І., повертаючись увечері додому на власному автомобілі, здійснив наїзд на пішохода, завдавши йому тяжких тілесних ушкоджень. Розпорядженням голови районної державної адміністрації на час проведення районним відділом

внутрішніх справ дослідчої перевірки І. було відсторонено від виконання повноважень за посадою.

Чи законне розпорядження голови районної державної адміністрації? Відповідь обґрунтуйте, посилаючись на правові норми.

ЗАДАЧА 5.

А. було призначено начальником управління економіки обласної державної адміністрації. Через місяць розпорядженням голови обласної державної адміністрації А. було звільнено із займаної посади, оскільки з'ясувалось, що він є двоюрідним братом свого заступника.

Чи законно звільнено А.? Розберіться у даній ситуації.

ЗАДАЧА 6.

А. виїжджав на відпочинок у Грецію. При перетинанні кордону працівник митної служби попросив А. пред'явити для огляду належну йому ручну кладь. Останній не погодився на це, стверджуючи, що він не має заборонених для вивезення речей.

Проаналізуйте ситуацію. Чи є підстави для застосування до А. заходів адміністративного примусу?

ЗАДАЧА 7.

Н., який учинив дрібне хуліганство, був затриманий працівником поліції за допомогою співробітника митної служби, який проходив поблизу. Працівник поліції вдягнув на нього наручники та наніс йому удар гумовою палицею за те, що той відмовився сідати в патрульну машину.

Визначте правомірність дії працівника поліції. Якщо ви дійдете висновку, що вони неправомірні, складіть проект скарги. Що б змінилось у ситуації за умови, що палицю й наручники застосував співробітник митної служби?

ЗАДАЧА 8.

За рішенням державного інспектора рибоохорони П. було притягнуто до адміністративної відповідальності за порушення правил рибальства. У постанові про накладення адміністративного стягнення зафіксовано, що П. незаконним способом, використовуючи сітку, ловив рибу у ставку,

орендованому ТОВ “Світанок”. Прокурор вніс подання на дану постанову. У поданні зазначено, що П. повинен відповідати за дрібне викрадення чужого майна.

Порівняйте склади правопорушень, про які йдеться у завданні, та висловіть свою точку зору щодо обґрунтованості позиції прокурора.

ЗАДАЧА 9.

Сімнадцятирічний С. та дванадцятирічний К., які їхали в трамваї разом зі своїм батьком, не заплатили за проїзд. Факт безквиткового проїзду виявив контролер комунального підприємства “Міськелектротранспорт” і запропонував С. та К. сплатити штраф на місці вчинення правопорушення. Вони відмовилися зробити це, посилаючись на те, що не мають грошей і взагалі не можуть нести відповідальності, адже не досягли віку, з якого вона настає.

Проаналізуйте ситуацію та визначте, хто у даному випадку має нести відповідальність. З якого віку настає адміністративна відповідальність? Які особливості притягнення до адміністративної відповідальності неповнолітніх осіб?

Задачі: Розв’яжіть задачу

Задача 1.

Будучи незадоволений звільненням із роботи та прагнучи перешкодити процесами приватизації, які відбуваються в Україні, один із колишніх міністрів Олександр в кількох областях поширив вірус сказу. Це призвело до захворювання на цю хворобу кількох десятків людей, троє з яких померло.

Дайте кримінально-правову оцінку діянням Олександра.

Задача 2.

Панас, з метою перешкодити проведенню передвиборної кампанії кандидатом в народні депутати України Жанною, під час її зустрічі з виборцями кинув осколочну гранату в напрямку трибуни, з якої виступала

кандидат в депутати. Граната не вибухнула, однак влучила в Жанну і заподіяла їй тілесні ушкодження середньої тяжкості.

Дайте кримінально-правову оцінку діям Панаса.

Задача 3.

Молодший сержант Костянтин, будучи командиром відділення батальйону особливого призначення «Київ-1» МВС України, в зоні проведення АТО отримав наказ від командира роти Леоніда утримувати зайняту позицію. Оскільки сили терористів були значно більшими, на їх озброєнні була важка техніка, якої не було у Костянтина, виконання цього наказу Костянтин визнав за неможливе, оскільки б це призвело до значних втрат серед живої сили відділення, яким командував Костянтин. У зв'язку із цим, він прийняв рішення відступити із займаної позиції та разом із відділенням повернувся до місця розташування основних сил батальйону «Київ-1». Кваліфікуйте дії Костянтина Чи можна Костянтинові інкримінувати обставину, що обтяжує покарання «вчинення злочину в бойовій обстановці» або «вчинення злочину в умовах воєнного стану».

Самостійна робота до модуля 1

САМОСТІЙНО опрацювати такі види робіт:

- надомна;
- дистанційна.

Скласти трудовий договір про надомну роботу;

Скласти трудовий договір про дистанційну роботу.

Прикріпити окремими файлами.

Семінарське заняття 6. Сімейні правовідносини

Мета: вивчити поняття сім'я, шлюб, права та обов'язки подружжя.

Завдання: аналіз питань для самостійного вивчення по темі, а також вирішення практичних ситуаційних задач для можливості викладачу визначити рівень засвоєння матеріалу студентами. Зі списком індивідуальних завдань які підлягають виконанню можна ознайомитись нижче.

Методичні рекомендації: усне опитування – включає в себе опитування за будь-яким питанням, винесеним на семінарське заняття (за вибором викладача), відповідь на питання студентів, запитання студентів до інших студентів, відповідей інших студентів, відповідь на питання для повторення (з тем, що було вивчено раніше), відповіді на контрольні питання з теми семінарського заняття.

Студент має надати: правильну відповідь на питання, повну і конкретну відповідь, використовувати наукові і нормативні джерела, уміти пов'язати теорію з практикою, зберігати логіку і аргументованість викладу думок, культуру мови.

Завдання: аналіз питань для самостійного вивчення по темі, а також вирішення практичних ситуаційних задач для можливості викладачу визначити рівень засвоєння матеріалу студентами. Зі списком індивідуальних завдань які підлягають виконанню можна ознайомитись нижче.

Перелік питань, які будуть виноситись на обговорення:

1. Поняття та види сімейних правовідносин
2. Учасники сімейних правовідносин
3. Підстави виникнення сімейних правовідносин

Самостійне завдання:

Самостійне завдання полягає у тому, щоб студент самостійно виписав коментар до статті 3 Сімейного кодексу України - Сім'я.

Задачі: Розв'яжіть задачу та прикріпіть відповідь у систему.

Задача №1.

Громадянин Петров С.М. та громадянка Курочка А.П. подали до місцевого РАГЦ заяву про одруження. Після визначеного законодавством України терміну реєстрація шлюбу не відбулася так як громадянка Курочка А.П. дізналася про те, що її наречений був раніше одружений та має двох малолітніх дітей на яких він зобов'язаний згідно рішення суду виплачувати аліменти.

Петров С.М. в місцевий суд подав позовну заяву про відшкодування матеріальної шкоди та моральної шкоди мотивуючи заяву тим, що його сторона готувалася до шлюбу. До позовної заяви було надано підтверджуючі документи.

Запитання. Як повинен вирішити справу місцевий суд згідно Сімейного кодексу України ?

*Дивись статтю 31 СК України.

Задача №2.

Наречені Іванов І.С. та Сидорова О.Я. в терміни визначені ст.32 Сімейного кодексу України на реєстрацію шлюбу не з'явилися.

Після спливу 3,5 місяців після подачі заяви про реєстрацію шлюбу вони звернулися до того ж РАЦС про реєстрацію шлюбу.

Питання: Як повинен вирішити справу РАЦС?

*Див. ст. 28 СК України

Задача №3.

При розподілі майна нажитого в шлюбі громадянин В. в суді зазначив, що одержавши заробітну плату він придбав унікальний деревообробний станок для професіональних занять і рахує його особистою власністю.

Наступного разу він придбав холодильник для забезпечення потреб усієї сім'ї і передав його у спільне користування. На його думку холодильник стає спільною сумісною власністю подружжя та має бути розділений.

Питання: Як повинен вирішити спір суд?

Витяг. Сімейний кодекс України

*Дивись ст. 57 СКУ

Задача №4.

Після проходження альтернативної (не військової) служби Іванов звернувся для працевлаштування на підприємство.

Керівник підприємства при укладенні трудового договору з Івановим визначив йому в усній формі випробувальний термін в 7 місяців.

Всі 7 місяців Іванов працював та заробітну плату не отримував. Коли визначений керівником підприємства строк випробування закінчився Іванов продовжував працювати.

Питання: Дайте коментар вищезазначеної ситуації згідно Кодексу законів про працю України.

*Дивись т..26 КзППУ

Задача №5.

Сидоров А.С. не був присутнім без поважних причин на робочому місці більше трьох годин. Даний факт підтверджено свідками та рапортом майстра зміни.

Роботодавець звільнив Сидорова А.С. з роботи за ст.. 40 п.4. КзППУ.

Сидоров звернувся до суду з позовною заявою про поновлення його на роботі.

Питання: Як повинен вирішити справу суд?

*Дивись ст.. 40. п.4. (прогулу (в тому числі відсутності на роботі більше трьох годин протягом робочого дня) без поважних причин.

Задача №6.

Громадянина Ф. було звільнено з роботи роботодавцем за ст.. 40 п. 7.КзППУ.

12.09.07 року громадянин Ф. за словами бригадира Іванова був на робочому місці в нетверезому стані. Бригадир Іванов відсторонив від роботи громадянина Ф., але виконання свого розпорядження не перевіряв. Громадянин Ф. продовжував до кінця зміни працювати.

Поведінку Ф. розглянула комісія по трудовим спорам та рекомендувала роботодавцю звільнити Ф. з роботи за вищеназваними обставинами.

З рішенням роботодавця Ф. був не згодний та подав позовну заяву до суду про відновлення його на робочому місці.

Питання: Як повинен вирішити питання суд згідно чинного законодавства?

**Дивись ст.. 40 п.7. КзППУ*

Семінарське заняття 7. Загальна характеристика права інтелектуальної власності

Мета: вивчити поняття інтелектуальної власності, об'єкти та суб'єкти права інтелектуальної власності.

Завдання: аналіз питань для самостійного вивчення по темі, а також вирішення практичних ситуаційних задач для можливості викладачу визначити рівень засвоєння матеріалу студентами. Зі списком індивідуальних завдань які підлягають виконанню можна ознайомитись нижче.

Методичні рекомендації: усне опитування – включає в себе опитування за будь-яким питанням, винесеним на семінарське заняття (за вибором викладача), відповідь на питання студентів, запитання студентів до інших студентів, відповідей інших студентів, відповідь на питання для повторення (з тем, що було вивчено раніше), відповіді на контрольні питання з теми семінарського заняття.

Студент має надати: правильну відповідь на питання, повну і конкретну відповідь, використовувати наукові і нормативні джерела, уміти пов'язати теорію з практикою, зберігати логіку і аргументованість викладу думок, культуру мови.

Завдання: аналіз питань для самостійного вивчення по темі, а також вирішення практичних ситуаційних задач для можливості викладачу визначити рівень засвоєння матеріалу студентами. Зі списком індивідуальних завдань які підлягають виконанню можна ознайомитись нижче.

Перелік питань, які будуть виноситись на обговорення:

1. Поняття та сутність об'єктів права інтелектуальної власності
2. Джерела об'єктів права інтелектуальної власності
3. Юридичний аналіз об'єктів права інтелектуальної власності
4. Класифікація об'єктів інтелектуальної власності
5. Суб'єкти права інтелектуальної власності

Самостійне завдання:

Самостійне завдання полягає у тому, щоб студент самостійно виписав коментар до статті 433 Цивільного кодексу України - Об'єкти авторського права.

Задачі: Розв'яжіть задачу та прикріпіть відповідь у систему.

Задача №1.

Громадянин К. зробив тюнінг своєї машини, серед елементів якого було відтворення на бампері та дверцятах автомобіля картини художника Васько. Якось, гуляючи вулицями міста, художник побачив автомобіль громадянина К. і вирішив, що його права порушено, а тому звернувся за консультацією до юриста. Які роз'яснення може отримати художник?

Задача №2.

Магазин "Деврож" у рекламі (тривалістю в 30 секунд) себе та своєї продукції на телебаченні та радіомовленні для музичного супроводу реклами використовував частини сучасних популярних творів. Автор одного з них вирішив, що рекламодавець порушує його авторські права та звернувся за роз'ясненнями до юриста. Які роз'яснення може отримати автор музичного твору?

Задача №3.

Швейне підприємство підготувало літню колекцію одягу на конкурс та вирішило отримати охоронні документи на оригінальні елементи одягу, які втілились як у його зовнішньому вигляді, так і в технології крою. Який правовий режим охорони на свої екземпляри одягу може отримати швейне підприємство та які охоронні документи?

Задача №4.

Виробник (ЗАТ) мінеральних вод “Кришталеве дзеркало” видобуває та розливає мінеральну воду, яка надходить до торговельної мережі. ЗАТ має відповідні документи на видобуток, зареєстровану торговельну марку “Кришталеве дзеркало”, що збігається з назвою географічного місця, де знаходиться скважина. Проте з технічних причин виробник не може повністю відкачувати необхідну кількість мінеральної води. Тому кілька ТОВ у встановленому законодавством порядку отримали дозвіл на довідкачування мінеральної води із скважини і почали її продавати, а на пляшках вказували назву “Кришталеве дзеркало”(за місцем видобутку). Чи порушують своїми діями ТОВ права ЗАТ? Яким чином повинні бути врегульовані відносини між ЗАТ та ТОВ?

Задача №5.

Кінолог-дресирувальник Зацепя розробив унікальну методику дресирування службових собак, які здобували призові місця на виставках і змаганнях. Згодом Зацепя вирішив отримати охоронний документ і на касетах і дисках реалізовувати записи своїх уроків. За допомогою він звернувся до юриста. Чи можна отримати охоронний документ на методи? Який правовий режим охорони записів уроків?

Задача №6.

ТОВ «Аеробус» купує у Польщі крісла, що містять промислові зразки, запатентовані в Україні, власником патенту є ТОВ «Мебельок». У Польщі зазначені промислові зразки не охороняються. ТОВ «Аеробус» ввозить крісла в Україну та поставляє їх закладам громадського харчування. Чи порушує ТОВ «Аеробус» патент ТОВ «Мебельок»? Якщо так, то у який спосіб? Які цивільно-правові способи захисту може застосувати ТОВ «Мебельок»?

Семінарське заняття 8. Поняття й види цивільно-правових договорів.

Укладення, зміна і розірвання договору

Мета: вивчити поняття та види цивільно-правових договорів, істотні умови договору, порядок укладення, зміну та розірвання договору.

Завдання: аналіз питань для самостійного вивчення по темі, а також вирішення практичних ситуаційних задач для можливості викладачу визначити рівень засвоєння матеріалу студентами. Зі списком індивідуальних завдань які підлягають виконанню можна ознайомитись нижче.

Методичні рекомендації: усне опитування – включає в себе опитування за будь-яким питанням, винесеним на семінарське заняття (за вибором викладача), відповідь на питання студентів, запитання студентів до інших студентів, відповідей інших студентів, відповідь на питання для повторення (з тем, що було вивчено раніше), відповіді на контрольні питання з теми семінарського заняття.

Студент має надати: правильну відповідь на питання, повну і конкретну відповідь, використовувати наукові і нормативні джерела, уміти пов'язати теорію з практикою, зберігати логіку і аргументованість викладу думок, культуру мови.

Завдання: аналіз питань для самостійного вивчення по темі, а також вирішення практичних ситуаційних задач для можливості викладачу

визначити рівень засвоєння матеріалу студентами. Зі списком індивідуальних завдань які підлягають виконанню можна ознайомитись нижче.

Перелік питань, які будуть виноситись на обговорення:

1. Поняття й види цивільно-правових договорів.
2. Види цивільно-правових договорів.
3. Порядок укладення, зміна і розірвання договору.

Самостійне завдання:

Самостійне завдання полягає у тому, щоб студент самостійно виписав коментар до статті 202 Цивільного кодексу України – Поняття та види правочинів.

Задачі: Розв'яжіть задачу та прикріпіть відповідь у систему.

Задача №1.

20-ти річний студент Станіслав перебував на утриманні батьків і навчався на контрактній основі. Незадовго до закінчення першого семестру батько дав Станіславу 20000 грн. для оплати за навчання у другому семестрі. Однак Станіслав за ці гроші купив у свого товариша телевізор. Батько Станіслава, посилаючись на ст.199 Сімейного кодексу, згідно з якою повнолітні син або дочка, які навчаються, мають перебувати на утриманні батьків до досягнення ними (студентами) 23 років, твердив, що укладений сином правочин має бути визнаний недійсним як такий, що суперечить законодавству. Проаналізуйте ситуацію.

Задача №2.

Сергій Мовчан з приводу закінчення школи отримав від бабусі подарунок – магнітофон. Через деякий час він спитав бабусю чи не буде вона заперечувати проти того, щоб він обміняв магнітофон на відеокамеру, яка належить його товаришу Колобову. Бабуся не заперечувала й письмово оформила свою згоду на укладення правочину. Обмін відбувся. Батько Сергія дізнавшись про обмін, звернувся до Колобова з вимогою повернути магнітофон і забрати відеокамеру, оскільки він своєї згоди на обмін не давав.

Колобов відмовився і пояснив, що наскільки йому відомо, магнітофон подарував Сергію не батько, а бабуся, яка дала письмову згоду на укладення правочину. За таких обставин, як вважав Колобов, неповнолітній Сергій не потребує згоди батька на укладення правочину. Хто правий у цьому спорі? Чи переміниться рішення, якщо мати Сергія дасть згоду на обмін по проханню бабусі?

Задача №3.

Громадяни К. і Б. уклали договір купівлі-продажу жилого будинку і посвідчили його у нотаріуса. Після розрахунку з Б. К. поселився в будинку разом із сім'єю. Через деякий час дружина Б. заявила вимогу до суду про визнання договору недійсним. В судовому засіданні було встановлено, що при укладенні договору була порушена вимога ст. 65 Сімейного кодексу України про необхідність згоди іншого подружжя на відчуження нерухомого майна. Проаналізуйте ситуацію і вирішіть спір.

Семінарське заняття 9. Загальні засади діяльності нотаріусів

Мета: Опанування студентами теоретичного матеріалу та акцентування уваги студентів на складних практичних проблемах, що стосуються вивчення Нотаріальної діяльності. Окремо акцентувати увагу на диджиталізацію нотаріальних органів.

Методичні рекомендації: усне опитування – включає в себе опитування за будь-яким питанням, винесеним на семінарське заняття (за вибором викладача), відповідь на питання студентів, запитання студентів до інших студентів, відповідей інших студентів, відповідь на питання для повторення (з тем, що було вивчено раніше), відповіді на контрольні питання з теми семінарського заняття.

Студент має надати: правильну відповідь на питання, повну і конкретну відповідь, використовувати наукові і нормативні джерела, уміти пов'язати теорію з практикою, зберігати логіку і аргументованість викладу думок, культуру мови.

Завдання: аналіз питань для самостійного вивчення по темі, а також вирішення практичних ситуаційних задач для можливості викладачу визначити рівень засвоєння матеріалу студентами. Зі списком індивідуальних завдань які підлягають виконанню можна ознайомитись нижче.

Перелік питань, які будуть винесені на обговорення:

1. Поняття та загальна характеристика спецкурсу «Нотаріат в Україні».
2. Поняття нотаріусу та помічника нотаріуса.
3. Права та обов'язки нотаріуса.
4. Нотаріальна таємниця.
5. Гарантії та обмеження у діяльності нотаріуса.
6. Правове регулювання Вищої кваліфікаційної комісії.

Завдання 1. Написати від руки **довіреність** на представництво інтересів громадянина в судах загальної юрисдикції.

Завдання 2. Розв'язати задачу:

Гр. Савченко звернулась до суду з приводу оскарження неправильно вчиненої нотаріальної дії, в результаті якої була заподіяна матеріальна шкода. До якого провадження слід звертатися?

Чи буде відшкодовуватись шкода, заподіяна неправильно вчиненою нотаріальною дією, якщо постраждалою особою є дружина нотаріуса, і чому? Яку відповідальність неситиме нотаріус і за що?

Завдання 3. Розв'яжіть задачу:

Гр. Синцов під час перебування в лікарні звернувся до чергового лікаря лікарні з проханням посвідчити його довіреність на отримання братом поштового переказу, але йому в цьому відмовили.

Чи може він оскаржити відмову чергового лікаря лікарні і куди?

Термін виконання: під час проведення аудиторного заняття відповідно розкладу.

Форма проведення під час дистанційного навчання: участь у вебінарі, онлайн виступи та обговорення. Прикріплення окремого файлу через систему elearn (практична ситуаційна задача)

Семінарське заняття 10. Спадкове право.

Мета: Опанування студентами теоретичного матеріалу та акцентування уваги студентів на складних практичних проблемах, що стосуються вивчення Нотаріальної діяльності. Окремо акцентувати увагу на диджиталізацію нотаріальних органів.

Методичні рекомендації: усне опитування – включає в себе опитування за будь-яким питанням, винесеним на семінарське заняття (за вибором викладача), відповідь на питання студентів, запитання студентів до інших студентів, відповідей інших студентів, відповідь на питання для повторення (з тем, що було вивчено раніше), відповіді на контрольні питання з теми семінарського заняття.

Студент має надати: правильну відповідь на питання, повну і конкретну відповідь, використовувати наукові і нормативні джерела, уміти пов'язати теорію з практикою, зберігати логіку і аргументованість викладу думок, культуру мови.

Завдання: аналіз питань для самостійного вивчення по темі, а також вирішення практичних ситуаційних задач для можливості викладачу визначити рівень засвоєння матеріалу студентами. Зі списком індивідуальних завдань які підлягають виконанню можна ознайомитись нижче.

Перелік питань, які будуть виноситись на обговорення:

1. Поняття спадкового права
2. Спадкування за законом
3. Спадкування за заповітом
4. Поняття спадкового договору

Самостійне завдання:

Самостійне завдання полягає у тому, щоб студент самостійно виписав коментар до статей 1261-1265 Цивільного кодексу України.

Задачі: Розв'яжіть задачу та прикріпіть відповідь у систему

Задача 1.

20 березня 2014 року для оформлення спадщини після смерті Хмари І.І., який помер 10 березня 2014 року, до нотаріуса звернувся його син, Хмара В.І., який надав усі необхідні документи для видачі свідоцтва про право на спадщину. Проте, при зверненні до нотаріуса за отриманням свідоцтва про право на спадщину після закінчення терміну шести місяців, йому було відмовлено у видачі свідоцтва. Нотаріус пояснив, що 18 червня 2014 року заява про прийняття спадщини була також подана донькою спадкодавця – Рудакевич С.І. Рудакевич С.І. не змогла підтвердити факт родинних відносин зі спадкодавцем і їй було рекомендовано встановити його в судовому порядку. Напередодні Рудакевич С.І. зателефонувала нотаріусу та повідомила, що з огляду на значне навантаження в суді та довгий строк розгляду спадкових справ рішення по її заяві судом ще не винесене.

Хмара В.І. не погодився з поясненням нотаріуса, заявивши, що немає рішення суду про призупинення видачі йому свідоцтва про право на спадщину, а також зажадав винесення постанови про відмову у вчиненні нотаріальної дії.

Чи обґрунтовані вимоги Хмари В.І.? Чи правомірним буде відмова нотаріуса у вчиненні нотаріальної дії?

Задача 2.

Подружжя Стакан Т.Т. та Стакан П.М. уклали договір довічного утримання з Котигорошком І.І.. За договором був відчужений житловий будинок.

Після смерті Стакана Т.Т. до нотаріуса звернулися Стакан П.М. та Котигорошко І.І. з проханням посвідчити договір про розірвання договору довічного утримання, оскільки Котигорошко І.І. став інвалідом І – ї групи і не в змозі виконувати умови договору довічного утримання.

Які дії нотаріуса?

Задача 3.

Війт В.В. заповів належний йому житловий будинок. В заповіті перший поверх будинку було заповідано дочці, а другий поверх – синові.

Після смерті заповідача до нотаріальної контори за оформленням спадщини звернулись син, дочка та внук (інвалід ІІІ – ї групи) Війта В.В..

Яке свідоцтво про право на спадщину має видати нотаріус?

Задача 4.

До держнотконтори звернулися спадкоємці гр. К.: син із заявою про прийняття спадщини та видачу свідоцтва про право на спадщину на квартиру; дружина із заявою про відмову від належної їй частки спадкового майна на користь сина спадкодавця. Протягом шестимісячного строку дружина звернулась знову з вимогою скасувати свою заяву, враховуючи, що їй не було відомо про наявність іншого спадкового майна.

Дії нотаріуса? Яким чином будуть видаватись свідоцтва про право на спадщину?

Задача 5.

У січні 2021 року подружжя П. склало спільний заповіт щодо майна, яке належало їм на праві спільної сумісної власності, на користь громадянина У. В лютому 2021 року один з подружжя П. помер. Спадкоємець У. за заповітом звернувся до нотаріальної контори з заявою про прийняття спадщини, та видачу йому свідоцтва про право на спадщину за заповітом. Нотаріусом у видачі свідоцтва було відмовлено.

Чи правомірні дії нотаріуса?

Семінарське заняття 11. Цивільне процесуальне право України як галузь права

Мета: Опанування студентами теоретичного матеріалу та акцентування уваги студентів на складних практичних проблемах, що стосуються вивчення Нотаріальної діяльності. Окремо акцентувати увагу на диджиталізацію нотаріальних органів.

Методичні рекомендації: усне опитування – включає в себе опитування за будь-яким питанням, винесеним на семінарське заняття (за вибором викладача), відповідь на питання студентів, запитання студентів до інших студентів, відповідей інших студентів, відповідь на питання для повторення (з тем, що було вивчено раніше), відповіді на контрольні питання з теми семінарського заняття.

Студент має надати: правильну відповідь на питання, повну і конкретну відповідь, використовувати наукові і нормативні джерела, уміти пов'язати теорію з практикою, зберігати логіку і аргументованість викладу думок, культуру мови.

Завдання: аналіз питань для самостійного вивчення по темі, а також вирішення практичних ситуаційних задач для можливості викладачу визначити рівень засвоєння матеріалу студентами. Зі списком індивідуальних завдань які підлягають виконанню можна ознайомитись нижче.

Перелік питань, які будуть виноситись на обговорення:

1. Предмет і система цивільного процесуального права
2. Поняття та значення принципів цивільного процесуального права.
3. Основні принципи цивільного процесуального права.

Самостійне завдання:

Самостійне завдання полягає у тому, щоб студент самостійно виписав коментар до статті 16 Цивільного процесуального кодексу України – Захист цивільних прав та інтересів судом.

Задачі: Розв'яжіть задачу

Задача №1.

Сімнадцятирічний Кириченко на першу ж заробітну плату, яку він одержав на заводі, купив у Міщенка куртку. Батьки Кириченка вимагали, щоб він повернув куртку знайомому і забрав у нього свої гроші. Але він не виконав вимоги батьків і наступного дня уклав договір міні з Сиковим - робітником того ж заводу. Згідно цього договору Кириченко передав Сикову куртку, в замін якої одержав від нього годинник. Батьки Кириченка вимагають розірвання і цього договору.

Оскільки контрагенти Кириченка за обома угодами відмовились виконати вимоги його батьків, його батько звернувся з позовами в суд про визнання договорів купівлі-продажу і міні недійсними.

Чи підлягають ці позови задоволенню?

Задача №2.

Леонтович регулярно виконував роботи по виготовленню та реєстрації веб- сайтів на підставі договорів підряду із замовниками. Під час виконання замовлення на виготовлення сайту підприємства «Південь» Леонтович тяжко захворів , потрапив у лікарню і тому здав замовлення на 25 днів пізніше встановленого в договорі строку. Підприємство «Південь» висунуло вимогу про зменшення оплати за виконану роботу на відповідну суму. Леонтович не погодився на зниження вартості виконаної роботи , посилаючись на те, що договором підряду не передбачено випадків зменшення оплати за виконану

роботу , а порушення ним строку договору сталося з причин, які він не міг передбачити і запобігти їм, тобто не з його вини.

Підприємство «Південь» звернулося до суду і в позові зазначило, що Леонтович як підприємець повинен відповідати за не виконання умов договору незалежно від його вини, а його посилення на хворобу не повинно прийматися до уваги.

Заперечуючи проти позову підприємства «Південь», Леонтович стверджував, що він не вважає себе підприємцем, оскільки ніде в якості такого не зареєстрований. Чи повинен Леонтович відповідати за прострочення виконання умов договору підряду?

Задача №3.

Між заводом «Верстатобуд» та приватним підприємством «Космос» був укладений договір поставки, за яким завод повинен був передати деревообробні верстати на суму 10000 грн. Завод свої зобов'язання виконав вчасно, але приватне підприємство не розрахувалося за отримані верстати. Завод звернувся до господарського суду з позовом про стягнення з приватного підприємства суми заборгованості та моральної шкоди за невиконання умов договору. Чи правомірні вимоги заводу? Що буде об'єктом даних правовідносин?

Задача №4.

Бородіна пред'явила у березні 2018 р. Позов до Агіна про стягнення з нього 20 тис. гривень. У позовній заяві вона зазначила , що 15 листопада 2016 р. Агін купив у неї за 40тис. грн.. кольє, але заплатив тільки 20 тис грн..., а на іншу суму видав позикову розписку, якою обумовив повернення боргу не пізніше 1 лютого 2017 р. Проте, після настання строку, Агін боргу не сплатив, мотивував несплату тим, що Бородіна у свій час не сплатила боргу його батьку, у спадковому майні якого Агін виявив розписку, видану Бородіною про одержання в борг 20 тис грн.. терміном на 2 місяці

в січні 2017 р. Агін знайшов розписку відразу після смерті батька в січні 2017 р., але повернення боргу протягом усього цього часу не потребував, хоча збирався це зробити.

13. Питання до іспиту з навчальної дисципліни

«Правове регулювання галузі»

1. Вкажіть перелік Законів України, що забезпечують регулювання основних аспектів господарської діяльності підприємств готельно-ресторанного і туристичного бізнесу.

2. Який головний орган системи центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері гостинності? Його повноваження.

3. Які постанови Кабінету Міністрів України, що регулюють діяльність суб'єктів готельно-ресторанного і туристичного бізнесу Ви знаєте?

4. Назвіть національні стандарти України у сфері гостинності.

5. Які нормативно-правові акти у сфері гостинності Ви знаєте?

6. Значення правового регулювання сфери гостинності.

7. Поняття, суб'єкти та джерела трудового права.

8. Поняття, зміст та порядок укладення трудового договору

9. Форми та строки трудових договорів. Випробувальний строк при прийомі на роботу.

10. Види переводів на іншу роботу. Переміщення на інше робоче місце.

11. Підстави та порядок припинення трудового договору.

12. Поняття відповідальності.

13. Поняття, ознаки й підстави юридичної відповідальності.

14. Види юридичної відповідальності: поняття, загальна характеристика.

15. Обставини, що виключають протиправність діяння..

16. Поняття адміністративних стягнень.

17. Види адміністративних стягнень.

18. Загальні правила накладення адміністративних стягнень.

19. Поняття кримінального права.
20. Методи та функції кримінального права.
21. Система кримінального права.
22. Поняття та види сімейних правовідносин
23. Учасники сімейних правовідносин
24. Підстави виникнення сімейних правовідносин
25. Поняття та сутність об'єктів права інтелектуальної власності
26. Джерела об'єктів права інтелектуальної власності
27. Юридичний аналіз об'єктів права інтелектуальної власності
28. Класифікація об'єктів інтелектуальної власності
29. Суб'єкти права інтелектуальної власності
30. Поняття й види цивільно-правових договорів.
31. Укладення, зміна і розірвання договору
32. Поняття нотаріуса та помічника нотаріуса;
33. Права та обов'язки нотаріуса;
34. Нотаріальна таємниця;
35. Гарантії та обмеження у діяльності нотаріуса
36. Поняття спадкового права
37. Спадкування за законом
38. Спадкування за заповітом
39. Поняття спадкового договору
40. Предмет і система цивільного процесуального права
41. Поняття та значення принципів цивільного процесуального права.
42. Основні принципи цивільного процесуального права.

14. Тестові завдання до підготовки до іспиту з навчальної дисципліни «Правове регулювання галузі»

1. Відповідно до ст. 126 ЦПК в одному провадженні можуть бути об'єднані кілька позовних вимог:

- А. одного позивача до одного відповідача
- В. одного позивача до кількох відповідачів
- С. кількох позивачів до одного відповідача

2. Визначте відповідність

Предмет позову	частина позову, яка становить матеріально-правову вимогу позивача до відповідача, щодо якої суд повинен ухвалити рішення.
Підстава позову	частина позову, яка відображає обставини, якими позивач обґрунтовує свої вимоги (п. 5 ч. 2 ст. 119 ЦПК) і докази, що підтверджують кожну обставину, а також наявність підстав для звільнення від доказування (п. 6 ч. 2 ст. 119 ЦПК).
Зміст позову	частина позову, яка відображає вид судового захисту, а саме — звернену до суду вимогу про здійснення певних дій, пов'язаних із застосуванням конкретних способів захисту порушеного, оспорюваного чи невизнаного права.

3. До того ж. окрема ухвала повинна відповідати вимогам щодо змісту ухвал суду (ст. 210 ЦПК), зокрема мати:

- А. вступну частину
- В. мотивувальну частину
- С. описову частину
- Д. резулятивну частину

5. Різниця між туристичним оператором та туристичним агентом полягає у тому, що:
- А. турагенти - фізичні особи, а туроператори – юридичні;
 - Б. туроператори створюють і реалізують туристичний продукт, а турагенти тільки реалізують туристичний продукт;
 - В. тільки туроператори можуть здійснювати посередницьку діяльність з надання характерних та супутніх послуг;
 - Г. турагенти не можуть отримати ліцензії на здійснення туристичної діяльності.
6. Визначить місцезнаходження ВОТ:
- А. Нью-Йорк (США);
 - Б. Лондон (Великобританія);
 - В. Париж (Франція)
 - Г. Мадрид (Іспанія).
7. Спрощення і гармонізація податкового, валютного, митного прикордонного та інших видів регулювання зовнішньоекономічних зв'язків є:
- А. пріоритетним напрямком державної політики в галузі туризму;
 - Б. створенням сприятливих умов для розвитку туризму;
 - В. домінуючим фактором, який перешкоджає розвитку внутрішнього туризму;
 - Г. правильні відповіді 1 і 2.
8. Істотними умовами договору є:
- А. умови про предмет договору;
 - Б. умови, що вказані в законі;
 - В. умови, що встановлені сторонами в договорі;
 - Г. час дії договору.

9. Предметом неустойки може бути:

- А. тільки грошова сума;
- Б. грошова сума, рухоме і нерухоме майно;
- В. тільки рухоме і нерухоме майно;
- Г. інтелектуальна власність.

9. Договір про надання послуг є:

- А. двостороннім, безоплатним;
- Б. конфіденційним, двостороннім;
- В. двостороннім, оплатним;
- Г. одностороннім, безоплатним

10. Поїздка на місця поховання родичів чи загиблих під час війни – це тур:

- А. ностальгійний;
- Б. ритуальний;
- В. пізнавальний;
- Г. поминальний.

11. Права громадян на відпочинок, свободу пересування, відновлення і зміцнення здоров'я закріплені:

- А. клятвою Гіппократа;
- Б. санітарною книгою;
- В. Конституцією України;
- Г. всі відповіді вірні.

12. Учасниками відносин, що виникають при здійсненні туристичної діяльності, є:

- А. юридичні і фізичні особи;
- Б. громадяни України;
- В. іноземні особи та особи без громадянства;

Г. всі відповіді вірні.

13. Місце продажу чи реалізації туристичної послуги – це місце:

- А. де зареєстрований відповідний суб'єкт господарської діяльності;
- Б. де реалізуються послуги;
- В. правильна відповідь відсутня;
- Г. правильні відповіді 1 і 2.

14. Як слід розуміти термін «менеджмент»?

- А. як влада та мистецтво керування;
- В. як спосіб, манера спілкування з людьми;
- С. як процес та сукупність загальних функцій управління;
- Д. всі вищезазначені відповіді вірні.

15. Як слід розуміти функцію мотивації?

- А. спонування себе до ефективної діяльності;
- В. процес досягнення поставлених перед організацією цілей;
- С. процес спонування себе та інших до ефективної діяльності і досягнення поставлених перед організацією цілей;
- Д. процес досягнення поставлених перед адміністрацією цілей.

16. Яка з організаційних структур управління вимагає від керівника наявності значних знань за всіма функціями управління?

- А. лінійна;
- В. лінійно-функціональна;
- С. програмно-цільова;
- Д. дивізійна.

17. Що створює структуру управління організацією?

- А. сукупність лінійних та функціональних служб;

- V. сукупність функціональних служб;
- C. сукупність лінійних органів управління;
- D. сукупність технічних служб.

18. На чому базуються принципи менеджменту?

- A. на положеннях про підрозділи;
- V. на законах, які діють в Україні;
- C. на законах розвитку суспільства і закономірностях управління;
- D. на підзаконних актах.

19. Який з факторів не відноситься до внутрішнього середовища організації?

- A. цілі;
- V. структура;
- C. постачальники;
- D. технології.

20. Що не відноситься до загальних характеристик організації?

- A. наявність ресурсів;
- V. необхідність управління;
- C. горизонтальний розподіл праці;
- D. соціальний контроль.

21. Назвіть організаційні процеси як складову внутрішньоорганізаційного менеджменту:

- A. технічні засоби;
- V. комунікації;
- C. прийняття рішень;
- D. фінанси.

22. На що направлений аналіз зовнішнього середовища організації?

- A. на визначення сильних сторін організації;
- B. на виявлення слабких сторін організації;
- C. на виявлення зовнішніх можливостей та загроз;
- D. всі відповіді вірні.

23. За допомогою чого здійснюється керівництво організацією?

- 1. за допомогою функцій, методів менеджменту, комунікацій, прийняття управлінських рішень;
- 2. за допомогою методів менеджменту;
- 3. за допомогою комунікацій та методів менеджменту;
- 4. за допомогою законів та закономірностей.

24. Яка із наведених структур управління передбачає, що кожен орган управління спеціалізується на виконанні окремих функцій?

- 1. лінійна;
- 2. функціональна;
- 3. дивізійна;
- 4. матрична.

25. Як слід розуміти комплексну автоматизацію обробки інформації?

- 1. використання новітньої технології та техніки для обробки інформації;
- 2. комплексне застосування технологічних засобів інформації;
- 3. об'єднання в єдиний комплекс усіх технологічних засобів обробки інформації з використанням новітньої технології, методології різних процедур з обробки інформації;
- 4. всі відповіді вірні.

26. Який з наведених факторів не відноситься до макросередовища організації?

- 1.конкуренти;
- 2.політичні фактори;
- 3.демографічні фактори;
- 4.соціальні фактори.

27. Назвіть види, у яких виступає організаційне регламентування:

1. статут;
2. положення;
3. посадова інструкція;
4. наказ.

28. Що слід розуміти під організаційною структурою управління?

- 1.склад і супідрядність взаємозв'язаних управлінських ланок, які забезпечують здійснення функцій і завдань управління організацією;
2. склад ланок управління організацією;
- 3.супідрядність управлінських взаємопов'язаних ланок управління;
4. склад підрозділів управління.

29.Що являє собою постанова як розпорядчий метод управління?

1. розпорядчий акт управління, який приймається колегіальним органом управління організацією і містить шляхи вирішення важливих питань, що стосуються всієї організації в цілому;
2. розпорядчий акт управління, який приймається керівником організації;
- 3.розпорядчий акт управління, який приймається керованою системою управління;
- 4.розпорядчий акт управління, який приймається групою керівників.

30. Економічні методи менеджменту ґрунтуються на використанні:

- 1.матеріальних інтересів тільки колективу;
2. економічних інтересів кожної особи;
- 3.економічних інтересів колективу і особи;
4. матеріальних інтересів тільки особи.

31. Яким методам управління організаціями належить провідна роль у сучасних умовах?

- 1.економічним;
- 2.соціальним;
- 3.організаційно-розпорядчим;
- 4.психологічним.

32.Що слід відносити до внутрішнього середовища організації?

1. цілі та структуру організації;
2. цілі, завдання, структуру, технологію, персонал, організаційну культуру;
3. завдання та технологію організації;
4. технологію та персонал.

33. Хто використовує методи управління організацією?

- 1.лінійні керівники;
- 2.лінійні та функціональні керівники;
- 3.економісти, товаровознавці, інженери;
- 4.технічні спеціалісти.

34. Що таке управлінське рішення?

- 1.основна форма впливу менеджера на об'єкт управління з метою досягнення поставлених цілей;
- 2.форма управлінської діяльності менеджера з метою виконання завдань;

3. результат діяльності менеджерів;
4. форма керівництва організацією.

35. Чому управління носить функціональний характер?

1. тому що управління - це діяльність, а будь-яка діяльність розглядається як функціонування чогось, наприклад – підприємства;
2. тому що управління вимагає (передбачає) здійснення різного характеру впливу на певний об'єкт;
3. це пов'язано з розподілом праці в управлінні;
4. це пов'язано з кооперацією праці.

36. В якому порядку реалізуються загальні функції управління?

1. організація, планування, контроль, регулювання, мотивація;
2. планування, організація, контроль, мотивація, регулювання;
3. планування, організація, мотивація, контроль, регулювання;
4. організація, контроль, мотивація, планування, регулювання.

37. Коли здійснюється заключний контроль в організації?

1. до фактичного початку виконання робіт;
2. після виконання запланованих робіт;
3. у ході проведення певних робіт;
4. тоді, коли зручно керівникові.

38. На чому ґрунтується законна влада?

1. на праві менеджера організовувати виконання певних завдань організації;
2. на праві менеджера давати певні вказівки підлеглим щодо виконання окремих видів робіт;
3. на переконанні підлеглого у праві менеджера давати розпорядження, які підлеглий зобов'язаний виконувати;

4. всі відповіді вірні.

39. Де переважно застосовується лінійна структура управління?

1. в управлінні малими організаціями;
2. в управлінні великими організаціями;
3. в управлінні об'єднанням організацій;
4. в управлінні кооперативними організаціями.

40. У чому полягає основна особливість поточного контролю?

1. здійснюється в ході виконання роботи;
2. здійснюється за допомогою експертів;
3. здійснюється по жорстко регламентованій процедурі;
4. здійснюється за короткий проміжок часу.

41. Яка з перепон на шляху комунікацій не відноситься до бар'єрів міжособистісних комунікацій?

1. невміння слухання;
2. незадовільна структура організації;
3. поганий зворотній зв'язок;
4. невербальні перепони.

42. Основне завдання менеджменту?

1. направлення працівників до спільних дій постановкою єдиних завдань для досягнення цілей організації;
2. об'єднання працівників до спільних дій постановкою конкретних задач;
3. уміння ефективно управляти, удосконалюючи структуру організації;
4. удосконалення управлінського механізму.

43. У чому полягає специфіка соціально-психологічних методів менеджменту?

- 1.у безпосередньому впливі на психологію працівників;
- 2.в їх спрямованості на інтервал окремих працівників організації;
- 3.в їх спрямованості на соціальні інтереси особи та колективу в управлінському процесі;
- 4.в їх спрямованості на матеріальні інтереси особи.

44. Які виділяють основні етапи життєвого циклу підприємства:

- 1.зародження, зрілість, занепад, старіння;
- 2.прискорення росту, уповільнення росту, занепад, зрілість, старіння
- 3.зародження, прискорення росту, уповільнення росту, зрілість, занепад;
- 4.зародження, занепад.

45. Якими закономірностями обумовлено існування та функціонування підприємства як відкритої системи?

- 1.цілеспрямованості, цілісності, закритості, ієрархічності;
- 2.конкурентної боротьби;
- 3.надійності, складності, цілеспрямованості;
- 4.цілеспрямованості, незалежності, взаємопов'язаності, природності.

46. Де переважно застосовується функціональна структура управління?

- 1.в управлінні середніми за розміром та чисельністю працюючими організаціями;
- 2.в управлінні великими організаціями;
- 3.в управлінні об'єднаннями організацій.
- 4.в управлінні корпораціями.

47. Як слід розуміти місію організації?

1. основна функція організації;
2. чітко виражена причина існування;
3. основне завдання організації;
4. основний принцип функціонування організації.

48. Що означає поняття “трудові ресурси” як економічна категорія?

1. населення працездатного віку – як зайняте, так і незайняте в суспільному виробництві;
2. населення, яке володіє фізичними та інтелектуальними здібностями відповідно до умов поновлення робочої сили;
3. особи непрацездатного віку, які зайняті в економіці;
4. всі працівники, які виконують виробничі та управлінські операції та зайняті переробкою предметів праці з використанням засобів праці.

49. На якому з етапів процесу комунікації отримувач інформації переводить символи відправника в свої думки?

1. зародження ідеї;
2. кодування;
3. передача;
4. декодування.

50. Підвищенню ефективності комунікацій сприяють:

1. регулювання інформаційних потоків;
2. виборче сприйняття;
3. фільтрація;
4. спрощення мови повідомлення.

51. Яка основна ціль матеріального стимулювання праці?

1. забезпечення оптимального співвідношення заробітної плати працівників з обсягом і якістю виконаної роботи;
2. оптимальне поєднання централізації та самостійності окремих структурних підрозділів підприємства;
3. забезпечення випереджаючих темпів зростання продуктивності праці порівняно з темпами підвищення заробітної плати;
4. можливість підвищення заробітної плати за виконання особливих видів робіт.

52. Ухвалення управлінського рішення – це:

1. вибір однієї з кількох можливих альтернатив;
2. моделювання та програмування;
3. колективне обговорення проблем;
4. результат послідовних кроків, що сприяють вирішенню проблеми.

53. Що не відноситься до форм прояву організаційно-адміністративних методів?

1. обов'язковий наказ;
2. системи матеріального стимулювання;
3. консультації;
4. рекомендації.

54. Що таке конфіденційна інформація?

1. відомості, які перебувають у володінні, користуванні або розпорядженні окремих фізичних або юридичних осіб і поширюються за їхнім бажанням відповідно до передбачених умов;
2. відомості, які перебувають у володінні окремих юридичних осіб;
3. відомості, які перебувають у володінні і користуванні фізичних осіб і поширюються за їхнім бажанням відповідно до передбачених ними умов.

4. всі відповіді вірні.

55. Що не відноситься до етапів стратегічного планування?

1. визначення місії організації;
2. оцінка та аналіз зовнішнього середовища;
3. встановлення стандартів;
4. аналіз стратегічних альтернатив.

56. Що є базовим елементом процесу комунікації?

1. зародження ідеї;
2. кодування та вибір каналу;
3. повідомлення;
4. декодування.

57. В чому полягає основна ціль менеджменту?

1. у забезпеченні прибуткової діяльності підприємства;
2. у подоланні ризиків на ринку;
3. у здійсненні виробництва товарів;
4. у визначенні ефективних шляхів реалізації продукції.

58. Що таке корпорація?

1. договірні об'єднання, що створені на базі поєднання виробничих, наукових та комерційних інтересів;
2. об'єднання, що створені для здійснення певних видів діяльності;
3. підприємства, що створені для здійснення комерційної діяльності.
4. статутні об'єднання підприємств, промисловості, наукових організацій, транспорту, банків, торгівлі тощо на основі повної фінансової залежності від одного або групи підприємств.

59. Які є різновиди структур персоналу організації?

1. функціональна, соціальна, вікова, освітньо-кваліфікаційна;
2. соціальна, виробнича, економічна, технологічна, організаційна;
3. штатна, організаційна, функціональна, соціальна, рольова;
4. професійно-кваліфікаційна, освітньо-вікова, статева, психологічна.

60. Яка з наведених форм влади заснована на впевненості виконавця в тому, що його керівник володіє унікальними спеціальними знаннями?

1. законна влада;
2. еталонна влада;
3. експертна влада;
4. влада, заснована на винагороді.

61. Що таке інформація?

1. відомості про внутрішнє та зовнішнє становище підприємств;
2. сукупність відомостей, повідомлень про господарську /комерційну/ діяльність підприємств та їхнє зовнішнє середовище;
3. сукупність відомостей про господарську /комерційну/ діяльність підприємств;
4. систематизовані та публічно оголошені відомості про навколишнє середовище.

62. Що таке інформація довідково-енциклопедичного характеру?

1. систематизовані та публічно оголошені відомості про навколишнє середовище;
2. систематизовані, документовані або публічно оголошені відомості про суспільне, державне життя та навколишнє середовище;
3. документовані відомості про суспільне життя та навколишнє середовище;
4. відомості про внутрішнє та зовнішнє становище підприємств.

63. Що таке концерн?

1. підприємства, що діють на базі фінансової незалежності одне від одного;

2. статутні об'єднання підприємств, промисловості, наукових організацій, транспорту, банків, торгівлі тощо на основі повної фінансової залежності від одного або групи підприємств;

3. об'єднання підприємств промисловості та транспорту для здійснення певної діяльності;

4. договірні об'єднання, що створені на базі поєднання виробничих, наукових та комерційних інтересів.

64. Яка з перепон на шляху комунікацій не відноситься до бар'єрів міжособистісних комунікацій?

1. невміння слухання;

2. незадовільна структура організації;

3. поганий зворотній зв'язок;

4. невербальні перепони.

65. Де переважно застосовуються матричні організаційні структури управління?

1. в управлінні багатопрофільними організаціями з великою кількістю виробництв, надання послуг обмеженого життєвого циклу;

2. в управлінні спільними організаціями;

3. в управлінні середніми за розміром організаціями;

4. в управлінні малими організаціями.

66. Яка з наведених форм влади заснована на впливі за допомогою харизми?

1. законна влада;

2. еталонна влада;

3.експертна влада;

4.влада, заснована на винагороді.

67. Як називається детальний комплексний план дій для забезпечення місії організації та її мети у майбутньому?

1.місія;

2.стратегія;

3.тактика;

4.всі відповіді вірні.

68. Які з рішень характерні для функції контролю?

1. визначення основної мети організації

2. визначення потреб підлеглих

3. визначення стратегії організації

4. оцінка результатів виконання робіт.

69. Яка з наведених форм влади заснована на впевненості виконавця в тому, що його можуть покарати, або позбавити можливості задовольнити яку-небудь з його потреб?

1.законна влада;

2.влада, заснована на примушуванні;

3.експертна влада;

4.влада, заснована на винагороді.

70. Висновок про те, що головні причини того, що відбувається усередині організації, слід шукати за її межами, було зроблено за результатами досліджень:

1.класичної теорії менеджменту;

3.ситуаційного підходу до менеджменту;

4.процесного підходу до менеджменту;

5.системного підходу до менеджменту.

71. Що таке регламентування як метод менеджменту?

- 1.введення в дію відповідних нормативних актів управління;
- 2.розробка і введення в дію організаційних положень, правил, обов'язкових до виконання;
- 3.розробка відповідних інструкцій для персоналу;
- 4.всі відповіді вірні.

72. Принципи управління вперше були сформульовані в рамках:

1. школи наукового управління;
2. процесного підходу до управління;
- 3.адміністративної школи управління;
4. поведінкового підходу до управління.

73. Як називається сукупність прийомів, методів та засобів поведінки менеджера в процесі виконання своїх повноважень в організації?

- 1.імідж управління;
- 2.стиль керівництва;
- 3.правила менеджменту;
- 4.принципи менеджменту.

74. Ефективність менеджменту це?

- 1.результат реалізації заходів,спрямованих на підвищення ефективності виробництва за рахунок економії всіх виробничих ресурсів;
- 2.показник, що визначається відношенням кінцевого результату, отриманого виробництвом, до затрат виробництва;
- 3.показник, який визначається по підприємству в цілому і характеризує загальну віддачу від використання всіх наявних ресурсів і витрат;

4.показник рентабельності виробництва.

75. Який економічний метод управління застосовує держава?

1. цінове регулювання;
2. метод госпрозрахунку;
3. система матеріального стимулювання;
4. матеріальні санкції.

76. Яка категорія характеризує продуману підготовку майбутньої діяльності, систематично орієнтовану на цілі організації?

1. організаційно-виробниче планування;
2. цільова комплексна програма;
3. комерційний розрахунок;
4. комплексне планування.

77. Найгнучкіший спосіб організаційного впливу, який передбачає роз'яснення, ознайомлення та консультування щодо виконання тих чи інших дій?

1. інструктування;
2. регламентування;
3. нормування;
4. розпорядження.

78. Який документ, регламентує порядок виконавчих дій на основі розпоряджувальних актів вищестоящих органів і наказів самого підприємства?

1. інструкція;
2. статут;
3. накази;
4. розпорядження.

79. Система засобів і важелів впливу на соціально-психологічний клімат в колективі, на трудову та соціальну активність колективу та його окремих працівників?

1. соціальні методи менеджменту;
2. соціологічні методи менеджменту;
3. психологічні методи менеджменту;
4. соціально-психологічні методи менеджменту.

80. Визначте суб'єктів господарювання у сфері ресторанного господарства на території України:

1. заклади ресторанного господарства незалежно від форми власності та громадяни підприємці;
2. заклади ресторанного господарства незалежно від форми власності;
3. заклади ресторанного господарства незалежно від форми власності, громадяни підприємці, іноземні юридичні особи, які здійснюють підприємницьку діяльність;
4. немає правильної відповіді.

81. Категорія закладів ресторанного господарства, об'єднаних за характерними ознаками асортименту кулінарної продукції, контингентом споживачів та формами їх обслуговування - це:

1. клас закладу ресторанного господарства;
2. тип закладу ресторанного господарства;
3. всі відповіді правильні;
4. немає правильної відповіді.

82. Визначте заклади ресторанного господарства, які за рівнем обслуговування та номенклатурою послуг, що надаються споживачам, підрозділяються на класи:

1. ресторани, бари;
2. ресторани, кафе, бари;
3. ресторани, кафе, бари, буфети;
4. тільки ресторани.

83. На які класи підрозділяються певні типи закладів ресторанного господарства?

1. на «люкс», «вищий», «перший»;
2. на «люкс», «вищий», «перший», «другий»;
3. на «люкс», «вищий», «перший», «другий», «третій»;
4. немає правильної відповіді.

84. Визначте суб'єкта господарювання в ресторанному господарстві, який здійснює роздрібну торгівлю алкогольними напоями і тютюновими виробами тільки за наявності ліцензії:

1. бар з приватною формою власності;
2. ресторани з державною формою власності;
3. кафе з колективною формою власності;
4. усі відповіді правильні.

85. Вкажіть типи закладів ресторанного господарства, які можуть бути віднесені до першого класу:

1. ресторани, бари;
2. ресторани, кафе;
3. кафе, бари, буфети;
4. кафе, їдальні, закуочні.

86. Визначте функції, які здійснює ресторанне господарство:

1. виробництво, реалізація кулінарної продукції та організація обслуговування споживачів;

2. виробництво, реалізація продукції та послуг ресторанного господарства та організація обслуговування різних контингентів споживачів;
3. виробництво, реалізація, організація споживання продукції та послуг ресторанного господарства;
4. всі відповіді правильні.

87. Визначте місця розташування закладів ресторанного господарства:

1. окрема капітальна будівля;
2. інша капітальна будівля зі спеціально обладнаним для продажу їжі приміщенням;
3. вагони залізничного та салони авіа-, водного пасажирського транспорту та автотранспорту;
4. всі відповіді правильні

88. Що означає теза: «Сукупність відмінних ознак закладу ресторанного господарства певного типу, яка характеризує рівень вимог до асортименту кулінарної продукції і напоїв, зручностей їх споживання, організації обслуговування та дозвілля, це -...»?

1. клас закладу ресторанного господарства;
2. тип закладу ресторанного господарства;
3. всі відповіді правильні;
4. немає правильної відповіді.

89. До якої з нижче наведених груп за видами економічної діяльності закладів ресторанного господарства належать ресторан-бар, кав'ярня, шинок, чайний салон?

1. продаж їжі та напоїв, як правило, призначених для споживання на місці;
2. продаж напоїв, як правило, призначених для споживання на місці;

3. продаж їжі та напоїв, переважно за зниженими цінами, для споживачів, об'єднаних за професійними ознаками;

4. постачання їжі, приготовленої централізовано, для споживання в інших місцях.

90. До якої з нижче наведених груп за видами економічної діяльності закладів ресторанного господарства належать таверна, пивна зала, нічний клуб, бар коктейль-дискотека?

1. продаж їжі та напоїв, як правило, призначених для споживання на місці;

2. продаж напоїв, як правило, призначених для споживання на місці;

3. продаж їжі та напоїв, переважно за зниженими цінами, для споживачів, об'єднаних за професійними ознаками;

4. постачання їжі, приготовленої централізовано, для споживання в інших місцях.

91. До якої з нижче наведених груп за видами економічної діяльності закладів ресторанного господарства належать їдальня-роздавальня, буфет?

1. продаж їжі та напоїв, як правило, призначених для споживання на місці;

2. продаж напоїв, як правило, призначених для споживання на місці;

3. продаж їжі та напоїв, переважно за зниженими цінами, для споживачів, об'єднаних за професійними ознаками;

4. постачання їжі, приготовленої централізовано, для споживання в інших місцях.

92. До якої з нижче наведених груп за видами економічної діяльності закладів ресторанного господарства належать фабрика-кухня, фабрика заготівельна?

1. продаж їжі та напоїв, як правило, призначених для споживання на місці;
2. продаж напоїв, як правило, призначених для споживання на місці;
3. продаж їжі та напоїв, переважно за зниженими цінами, для споживачів, об'єднаних за професійними ознаками;
4. постачання їжі, приготовленої централізовано, для споживання в інших місцях.

93. До якої з нижче наведених груп за видами економічної діяльності закладів ресторанного господарства належать кафетерій, закусочна, кіоск «хот-дог»?

1. продаж їжі і напоїв, як правило, призначених для споживання на місці;
2. продаж напоїв, як правило, призначених для споживання на місці;
3. продаж їжі і напоїв, переважно за зниженими цінами, для споживачів, об'єднаних за професійними ознаками;
4. постачання їжі, приготовленої централізовано, для споживання в інших місцях.

94. Визначте з нижчезазначеного форму організації виробництва, при якій здійснюється процес зосередження засобів виробництва, робітників і самого процесу виробництва продукції у великих закладах ресторанного господарства, у цехах або на виробничих ділянках великої потужності:

1. кооперування;
2. комбінування;
3. концентрація;
4. спеціалізація.

95.Визначте фактори впливу на виробничо-торговельну структуру закладу ресторанного господарства:

1. форма організації виробництва;
2. асортимент продукції і напівфабрикатів;
3. ступінь готовності напівфабрикатів; обсяг виробництва продукції власного виробництва;
4. все вищевказане.

96.Визначте, в якому закладі ресторанного господарства у виробничо-торговельній структурі відсутнє основне виробництво:

1. фабрики - заготівельні, їдальні-заготівельні;
2. заклади - доготівельні;
3. заклади із закінченим виробничо-торговельним циклом;
4. їдальні-роздавальні.

97.В якому з нижчезазначених елементів виробничо – торговельної структури закладу ресторанного господарства здійснюється переробка сировини та напівфабрикатів у готову до споживання продукцію?

1. основне виробництво;
2. допоміжне виробництво;
3. основне і допоміжне виробництво;
4. немає правильної відповіді.

98.Ким здійснюється згідно з Правилами роботи підприємств ресторанного господарства вибір їх типу?

1. суб'єктом господарювання;
2. суб'єктом господарювання і місцевим органом виконавчої влади;
3. суб'єктом господарювання за погодженням з місцевим органом виконавчої влади;

4. місцевим органом виконавчої влади.

99. Ким обирається клас закладу ресторанного господарства згідно з Правилами роботи підприємств ресторанного господарства?

1. суб'єктом господарювання;
2. суб'єктом господарювання і місцевим органом виконавчої влади;
3. суб'єктом господарювання за погодженням з місцевим органом виконавчої влади;
4. місцевим органом виконавчої влади.

100. В яких випадках здійснюються зміни в обраному класі закладів ресторанного господарства?

1. при встановленні органом, який проводив підтвердження, невідповідності закладу обраному класу;
2. за ініціативою суб'єкта господарювання;
3. всі відповіді правильні;
4. немає правильної відповіді.

101. Ким встановлюється режим роботи закладів ресторанного господарства в загальноміській мережі

1. суб'єктом господарювання;
2. суб'єктом господарювання і місцевим органом виконавчої влади;
3. суб'єктом господарювання за погодженням з місцевим органом виконавчої влади;
4. місцевим органом виконавчої влади.

102. Ким встановлюється режим роботи закладів ресторанного господарства, які обслуговують споживачів на виробничих підприємствах, навчальних, лікувальних і оздоровчих закладах?

1. суб'єктом господарювання за домовленістю з адміністрацією промислового підприємства (установи, навчального та іншого закладу);
2. адміністрацією відповідної установи (підприємства, навчального та іншого закладу);
3. суб'єктом господарювання і місцевим органом виконавчої влади;
4. суб'єктом господарювання за погодженням з місцевим органом виконавчої влади.

103.Визначте ступінь впливу фактору внутрішньо міської міграції на ефективність функціонування міської мережі закладів ресторанного господарства:

1. має достатній вплив;
2. немає впливу;
3. вплив незначний;
4. немає правильної відповіді.

104.Які зміни відбуваються в мережі закладів ресторанного господарства певного району міста, що пропонують умовно обмежений асортимент страв, із зростанням коефіцієнта внутрішньо-міської міграції?

1. змін не відбувається;
2. збільшується питома вага кафе, барів;
3. збільшується питома вага кафе;
4. збільшується питома вага закладів швидкого обслуговування.

105.Які зміни відбуваються в мережі закладів ресторанного господарства певного району міста при збільшенні коефіцієнта внутрішньо міської міграції?

1. змін практично не відбувається;

2. зростає питома вага закладів ресторанного господарства, що пропонують відносно повний асортимент страв;

3. зростає питома вага закладів ресторанного господарства, що пропонують умовно обмежений асортимент страв;

4. немає правильної відповіді.

106. До якої з ознак спеціалізації виробництва відноситься цех з невеликим обсягом виготовлення продукції, що є наслідком неможливості організації предметної спеціалізації?

1. технологічно-предметної;

2. технологічної;

3. предметної;

4. всі відповіді вірні.

107. Визначте вид виробничих процесів, які здійснюють контроль якості продукції на різних стадіях виробництва:

1. обслуговуючі;

2. допоміжні;

3. основні;

4. періодичні.

108. Визначте вид виробничих процесів, які створюють умови для здійснення основних процесів:

1. періодичні;

2. основні;

3. обслуговуючі;

4. допоміжні.

109. Визначте вид виробничих процесів, здійснення яких не потребує наявності устаткування і які виконуються виробничим персоналом:

1. основні;
2. обслуговуючі;
3. допоміжні;
4. немеханізовані.

110.Визначте вид виробничих процесів, виконання яких потребує наявності персоналу і різноманітних видів устаткування:

1. механізовані;
2. автоматизовані;
3. основні;
4. обслуговуючі.

111.Визначте вид виробничих процесів, при здійсненні яких на одному виді устаткування операції послідовно чергуються у часі і в певному порядку:

1. періодичні;
2. автоматизовані;
3. основні;
4. механізовані.

112.Визначте вид виробничих процесів, основні операції яких здійснюються безперервно і припиняються лише в момент повної зупинки або ремонту устаткування:

1. обслуговуючі;
2. основні;
3. допоміжні;
4. безперервні.

113.Визначте вид виробничих процесів, виконання яких перебуває в межах основного виробництва і які спрямовані на трансформацію сировини (напівфабрикатів) у готову продукцію:

1. обслуговуючі;
2. безперервні;
3. допоміжні;
4. основні.

114.Визначте вид виробничих процесів, виконання яких потребує наявності автоматизованих видів устаткування:

1. безперервні;
2. механізовані;
3. автоматизовані;
4. немає правильної відповіді.

115.Відповідно до якого принципу здійснюється розташування виробничих приміщень і цехів у закладах ресторанного господарства?

1. пропорційність;
2. поточність;
3. прямоточність;
4. ритмічність.

116.Визначте вид виробничої програми для закладу ресторанного господарства з централізованим виробництвом кулінарної чи кондитерської продукції:

1. планове меню;
2. план-меню;
3. наряд-замовлення;
4. всі відповіді правильні.

117.Визначте вид виробничої програми для закладу ресторанного господарства загальноміського типу, в якому однією з функцій є організація споживання продукції харчування:

1. планове меню;
2. план-меню;
3. наряд-замовлення;
4. всі відповіді правильні.

118.Визначте вид денної виробничої програми для закладу ресторанного господарства, що обслуговує певний організований контингент споживачів:

1. планове меню;
2. план-меню;
3. наряд-замовлення;
4. всі відповіді правильні.

119.Скільки повинно бути підписів на меню їдальні при промисловому підприємстві?

1. одна;
2. дві;
3. три;
4. за певних умов правильні всі три відповіді.

120.Підпис якої особи в меню кафе гарантує виконання виробничого завдання відповідно до технологічної дисципліни?

1. директор;
- 2.завідувач виробництва;
3. повар;
4. офіціант.

121.Визначте фактори, які не впливають на розміщення устаткування в овочевих цехах:

1. асортимент страв у меню;
2. обсяг робіт, що виконуються в цеху;
3. загальна площа цеху;
4. кількість одночасно зайнятих працівників.

122.У м'ясних цехах якого типу закладів ресторанного господарства створюються поточні лінії з випуску напівфабрикатів?

1. фабрики-кухні;
2. їдальні-заготівельної при промисловому підприємстві;
3. ресторану при готелі на 500 місць;
4. ресторану з національною кухнею (грузинською, узбецькою тощо).

123.Відповідно до яких вимог технологічні лінії та робочі місця у заготівельних цехах повинні мати власне технологічне та організаційно-технічне оснащення ?

1. санітарні норми та правила;
2. технологічні вимоги;
3. нормативно-технічна документація;
4. всі відповіді правильні.

124.Визначте відповідального з контролю за якістю напівфабрикатів в закладах ресторанного господарства:

1. завідувач виробництва;
2. начальник цеху; кухар-бригадир;
3. санітарно-технологічна харчова лабораторія;
4. всі відповіді правильні.

125.Визначте основний нормативно-технологічний документ для закладів ресторанного господарства:

1. технологічна картка фірмової страви;
2. технологічна схема виготовлення продукції;
3. зірник рецептур страв і кулінарних виробів;
4. усі відповіді правильні.

126.Яка установа встановлює порядок ввезення до України харчових продуктів, продовольчої сировини і супутніх матеріалів?

1. митна служба;
2. місцеві органи влади прикордонних областей;
3. Антимонопольний Комітет України;
4. Кабінет Міністрів України.

127.Яка установа здійснює контроль за дотриманням порядку ввезення харчових продуктів, продовольчої сировини і супутніх матеріалів на митну територію України?

1. Місцеві органи влади прикордонних областей;
2. Прикордонники;
3. Митні служби;
4. Міністерство внутрішніх справ

128.Хто несе відповідальність за перелік та зміст даних щодо безпеки для здоров'я населення держави обладнання, інвентарю, технологічних ліній тощо іноземного виробництва, ввезених до України для використання їх в закладах ресторанного господарств?

1. Головний державний санітарний лікар України;
2. Кабінет Міністрів України;
3. Міністр охорони здоров'я України;
4. всі відповіді правильні.

129. Яка особа не здійснює контроль якості сировини в закладах ресторанного господарства?

1. представник служби контролю якості закладу ресторанного господарства;
2. робітник лабораторії за її наявністю; завідувач виробництвом (заступник завідувача виробництва), кухар-бригадир;
3. буфетник (за наявністю буфету);
4. роздавач продукції власного виробництва на лінії самообслуговування.

130. На які з наступних дій покупець має право в процесі здійснення господарюючим суб'єктом дрібно-роздрібною торгівлю продукцією закладу ресторанного господарства?

1. перевірка якості товару;
2. перевірка міри, ваги товару;
3. перевірка цінника на товар;
4. покупець має право на всі дії.

131. В яких установах здійснюється обов'язкова реєстрація електронних контрольнокасових апаратів?

1. Райдержадміністрація;
2. Держстандарт України;
3. Державна податкова інспекція;
4. Міністерство внутрішніх справ.

132. Визначте особу, яка періодично перевіряє всі ваги та гирі до них, які є в закладі ресторанного господарства:

1. робітник технічної служби, який є відповідальним за експлуатацію ваговимірних приладів у закладі ресторанного господарства;

2. державний повірений Державного комітету стандартизації, метрології та сертифікації України;
3. представник державної податкової інспекції;
4. представник відповідного відділу райдержадміністрації.

133. Який закон регулює туристичну діяльність, включаючи діяльність готелів в Україні?

1. Закон України "Про готельне господарство"
2. Закон України "Про туризм"
3. Закон України "Про захист прав споживачів"
4. Закон України "Про стандартизацію"

134. Який нормативний документ визначає загальні вимоги до готельних послуг в Україні?

1. ISO 9001
2. Закон України "Про ліцензування"
3. ДСТУ 4269:2003
4. Закон України "Про підприємства"

135. Які органи відповідають за стандартизацію в галузі готельного господарства?

1. Державна митна служба
2. Міністерство освіти
3. Національний банк України
4. Державна служба туризму і курортів

136. Яка система використовується для класифікації готелів в Україні?

1. Зіркова система
2. Система оцінок за відгуками
3. Балова система

4. Рейтинги користувачів

137. Який міжнародний стандарт широко використовується в готельній індустрії для управління якістю?

1. ISO 45001
2. ISO 14001
3. ISO 9001
4. ISO 22000

138. Яка санкція передбачена за нецільове використання бюджетних коштів у сфері готельного господарства?

1. Зменшення кількості зірок
2. Штраф та повернення коштів
3. Анулювання ліцензії
4. Підвищення рейтингу готелю

139. Що регулює ДСТУ 4268:2003 у сфері готельного господарства?

1. Загальні вимоги до інфраструктури та обслуговування в готелях
2. Вимоги до харчування в готелях
3. Вимоги до екологічної безпеки
4. Вимоги до фінансової звітності

140. Який орган відповідає за сертифікацію підприємств готельного господарства в Україні?

1. Національне агентство з акредитації України
2. Національний банк України
3. Міністерство внутрішніх справ
4. Державна служба туризму

141. Яка державна програма розвитку туризму діє в Україні на 2021–2026 роки?

1. Програма розвитку готельного бізнесу
2. Програма міжнародної стандартизації готелів
3. Державна програма розвитку туризму
4. Програма підтримки малого бізнесу

142. Який з наступних документів встановлює вимоги до захисту прав споживачів у сфері готельного бізнесу?

1. Закон України "Про захист прав споживачів"
2. ДСТУ 4268:2003
3. Закон України "Про туризм"
4. Закон України "Про державний бюджет"

143. Який Закон України визначає організаційні, економічні і соціальні основи розвитку курортів в Україні?

1. Закон України "Про туризм"
2. Закон України "Про курорти"
3. Закон України "Про стандартизацію"
4. Закон України "Про захист прав споживачів"

144. Який Закон України визначає основні, правові, організаційні і соціально-економічні положення реалізації державної політики України в сфері туризму?

1. Закон України "Про туризм"
2. Закон України "Про курорти"
3. Закон України "Про стандартизацію"
4. Закон України "Про захист прав споживачів"

145. Засіб розміщення, розташований за межами міста вздовж автошляху, як правило, в одно-двоповерховій будівлі або в частині будівлі з окремим входом, який має умови для паркування й технічного

обслуговування автомобілів – це:

- а) мотель;
- б) туристична база;
- в) кемпінг;
- г) ротель.

146. Засіб розміщення, розташований у віддаленій гірській місцевості на туристичному маршруті та призначений для короткочасного перебування й відпочинку – це:

- а) туристична база;
- б) туристичний комплекс;
- в) гірський притулок;
- г) ротель.

147. Аналогічний готелю засіб розміщення з мінімальними зручностями, зазвичай, сезонного функціонування, розташований у рекреаційній зоні, який забезпечує умови для відпочинку – це:

- а) туристична база
- б) туристичний комплекс;
- в) гірський притулок;
- г) база відпочинку.

148. Готель, розташований на території курорту або рекреаційної зони, який забезпечує надання послуг лікування у регламентованому режимі – це:

- а) санаторій;
- б) профілакторій;
- в) пансіонат;
- г) база відпочинку.

149. Готель, який має умови для організування і провадження конгрес-заходів – це:

- а) конгрес-готель;
- б) бізнес-готель;
- в) готельно-офісний центр;
- г) конгрес-центр.

150. Засіб розміщення в окремому вмебльованому приміщенні гостьової квартири у житловому будинку, де надають мінімальні зручності та здебільшого пропонують сніданок – це:

- а) бунгало;
- б) гостьова квартира;
- в) гостьова кімната;
- г) котедж.

151. Обов'язковою складовою якого засобу розміщення є лікування?

- а) санаторій;
- б) профілакторій;
- в) пансіонат;
- г) готель.

152. До лікувально-оздоровчих підприємств готельного господарства не відносять:

- а) санаторій;
- б) профілакторій;
- в) лікувальний комплекс;
- г) готель.

153. До оздоровчо-лікувальних закладів з регламентованим режимом відпочинку для людей з різними видами захворювань та обов'язковим дієтичним харчуванням відносять:

- а) санаторій;
- б) профілакторій;
- в) лікувальний комплекс;
- г) готель.

154. Матеріально-технічна база готельного господарства – це:

а) сукупність усіх засобів і предметів праці, що використовуються в процесі створення та надання готельних послуг;

б) частина засобів праці, що багаторазово бере участь у виробничоексплуатаційному процесі;

в) частина засобів праці, що одноразово бере участь у виробничоексплуатаційному процесі;

г) частина засобів праці, що багаторазово бере участь у виробничоексплуатаційному процесі, повністю чи частково зберігає свою натуральну форму, переносить свою вартість на послуги частинами у міру спрацювання й відшкодовує свою вартість у процесі реалізації послуг.

155. До виробничих фондів в готельному господарстві належать:

а) засоби праці, які використовуються у виробничоексплуатаційному процесі;

б) засоби праці, які або використовуються у виробничоексплуатаційному процесі, або сприяють його здійсненню;

в) засоби праці, які сприяють здійсненню виробничоексплуатаційного процесу;

г) фонди, які служать для задоволення побутових і соціально-культурних потреб працівників.

156. Перший документ, що заповнює гість – громадянин України – при поселенні в готель, називається:

- а) рахунок;
- б) візитка;
- в) реєстраційна картка;
- г) анкета проживаючого.

157. Перший документ, що заповнює гість – іноземний громадянин – при поселенні в готель, називається:

- а) рахунок;
- б) візитка;
- в) реєстраційна картка;
- г) анкета проживаючого.

158. Документ, що дає право гостям, які проживають у готелі, на отримання ключів від номерів і на обслуговування службами готелю, називається:

- а) рахунок;
- б) візитка;
- в) реєстраційна картка;
- г) анкета проживаючого.

159. Кадровий потенціал підприємства – це:

- а) сукупність працівників різних професійно-кваліфікаційних груп, зайнятих на підприємстві;
- б) можливості, закладені в працівниках;
- в) частина працездатного населення, яка за своїми віковими, фізичними, освітніми даними відповідає готельному господарству;
- г) частина працездатного населення, яка може бути залучена до трудової діяльності.

160. Кваліфікація – це:

- а) вид трудової діяльності, здійснення якої вимагає відповідних спеціальних знань;
- б) вид трудової діяльності, здійснення якої вимагає відповідних практичних навичок;
- в) вузький різновид трудової діяльності в межах професії;
- г) сукупність спеціальних знань і навичок, які визначають ступінь підготовки до виконання професійних функцій певної складності.

161. Менеджмент – це:

- а) сукупність принципів, методів, засобів та форм управління підприємством з метою підвищення його ефективності та прибутковості;
- б) сукупність стійких норм, принципів та вірувань відносно того як дана організація повинна і може реагувати на зовнішній вплив, як варто вести себе в організації і яка сутність її існування;
- в) сукупність взаємодіючих елементів, які утворюють єдине ціле;
- г) сукупність певних обставин та факторів, що впливають на процес прийняття управлінських рішень.

162. Термін «управління» і сфери його застосування:

- а) застосовується переважно до діяльності людей в сфері економіки;
- б) є синонімом терміну «менеджмент», але він переважно застосовується до ширшого кола об'єктів, різних видів людської діяльності;
- в) не є синонімом терміну «менеджмент» і застосовується тільки до діяльності людей у сфері економіки;
- г) застосовується при визначенні системи заходів щодо координації діяльності людей.

163. Що слід розуміти під терміном «менеджмент»?

- а) керування якоюсь системою;

б) управління якоюсь соціально-економічною системою (підприємством);

в) управління будь-чим;

г) постійний контроль діяльності персоналу в організації.

164. Що означає термін «менеджмент» і з якої мови він походить?

а) англійської, означає керувати, стояти на чолі, завідувати, бути здатним впоратися з будь-якою проблемою;

б) німецької, означає керувати, завідувати будь-чим;

в) іврити, означає керувати, завідувати будь-чим;

г) російської, означає завідувати будь-чим.

165. Менеджмент з функціональних позицій – це процес:

а) планування, організації, контролю, регулювання;

б) планування, організації, мотивації, контролю, які необхідні для досягнення певної мети;

в) планування, організації, мотивації;

г) організації і контролю.

166. Суб'єкт та об'єкт управління об'єднує:

а) партнерство та спільна позиція;

б) спільне місце їхньої діяльності;

в) спільна мета діяльності;

г) спільне бажання отримувати прибутки.

167. Об'єкт управління – це:

а) людина, або група людей, якими управляють;

б) апарат управління;

в) люди, які займаються управлінням;

г) люди, які виконують певні завдання.

168. До сильних сторін функціонування малих підприємств відноситься:

- а) простота управління підприємством;
- б) фінансова залежність від інших фізичних та юридичних осіб;
- в) нестабільність заробітної плати;
- г) відсутність досвіду, недостатня компетентність.

169. Слабкою стороною діяльності малих підприємств є:

- а) труднощі з фінансуванням;
- б) швидкий строк окупності витрат;
- в) малі строки будівництва та реконструкції підприємства;
- г) простота управління підприємством.

170. Франчайзинг це:

а) договір, угода між продавцем та покупцем, за якою продавець захищеного торговельною маркою продукту чи послуги надає ексклюзивне право на розповсюдження та продаж даного продукту чи послуги в обмін на отримання від нього грошової винагороди за умови дотримання покупцем технологій виробництва та обслуговуючих технологій;

б) угода, яка укладається між власником підприємства і компанією, яка спеціалізується в управлінні відповідними типами підприємств;

в) привілейоване право здійснювати додатковий бізнес;

г) сукупність взаємопов'язаних елементів системи управління для подальшого покращення діяльності підприємства-партнера з міжнародного співробітництва.

171. Франчайзер:

- а) продавець франшизи;
- б) покупець франшизи;
- в) посередник;
- г) клієнт.

172. Франчайзі:

- а) покупець франшизи;
- б) продавець франшизи;
- в) посередник;
- г) клієнт.

173. Переваги франчайзингу:

- а) цілеспрямована підготовка кадрів;
- б) відсутність незалежності франчайзі;
- в) труднощі щодо анулювання договору;
- г) обмеження територіальної експансії франчайзі закріпленою за ним у договорі територією.

174. Видом франчайзингу є:

- а) діловий;
- б) галузевий;
- в) системний;
- г) суспільний.

175. Паушальні платежі:

- а) твердо зафіксована в договорі сума виплати за певний період часу;
- б) першочерговий внесок;
- в) відсоток від прибутку;
- г) певні грошові суми, які франчайзі зобов'язаний сплачувати франчайзеру; регулярно протягом усієї франшизи, в оплату тих привілеїв, товарів чи послуг, які франчайзер надає франчайзі.

176. Контракт на управління:

- а) угода, яка укладається між власником підприємства і компанією, яка спеціалізується в управлінні відповідними типами підприємств;

б) привілейоване право здійснювати додатковий бізнес;

в) договір, угода між продавцем та покупцем, за якою продавець захищеного торговельною маркою продукту чи послуги надає ексклюзивне право на розповсюдження та продаж даного продукту чи послуги в обмін на отримання від нього грошової винагороди за умови дотримання покупцем технологій виробництва та обслуговуючих технологій;

г) наділення оператора правом продажу підприємства.

177. Персонал підприємства – це:

а) сукупність сезонних працівників;

б) сукупність постійних працівників;

в) сукупність робітників;

г) сукупність службовців;

178. Професія – це:

а) вид трудової діяльності;

б) вид трудової діяльності, здійснювання якої потребує відповідного комплексу спеціальних знань та практичних навичок;

в) різновид трудової діяльності в межах кваліфікації;

г) сукупність спеціальних знань та практичних навичок, що визначають ступінь підготовленості працівника до виконання професійних функцій відповідної складності.

179. Кваліфікація – це:

а) вид трудової діяльності в межах кваліфікації;

б) вид трудової діяльності, здійснювання якої потребує відповідного комплексу спеціальних знань та практичних навичок;

в) вузький різновид трудової діяльності в межах професії;

г) сукупність спеціальних знань та практичних навичок, що визначають ступінь підготовленості працівника до виконання професійних функцій відповідної складності.

180. Спеціальність – це:

- а) вид трудової діяльності в межах кваліфікації;
- б) вид трудової діяльності, здійснювання якої потребує відповідного комплексу спеціальних знань та практичних навичок;
- в) вузький різновид трудової діяльності в межах професії;
- г) сукупність спеціальних знань та практичних навичок, що визначають ступінь підготовленості працівника до виконання професійних функцій відповідної складності.

181. Франчайзинг – це договір, угода між продавцем та покупцем, за якою продавець захищеного торговельною маркою продукту чи послуги надає ексклюзивне право на розповсюдження та продаж даного продукту чи послуги в обмін на отримання від нього грошової винагороди за умови дотримання покупцем технологій виробництва та обслуговуючих технологій.

- 1) так
- 2) ні

182. Готель – це заїжджий двір або будинок із прислугою, приміщенням для приїжджих і з харчуванням?

- 1) так
- 2) ні

183. Додаткові послуги – обсяг послуг, що не належать до основних послуг готелю, замовляються та сплачуються споживачем додатково за окремим договором?

1) так

2) ні

184. Державний комітет України по туризму на підставі Закону:

– реалізує державну політику в галузі туризму і несе відповідальність за подальший його розвиток;

– бере участь у підготовці проектів законодавчих та інших нормативних актів з питань туризму?

1) так

2) ні

185. Франчайзинг – це договір, угода між продавцем та покупцем, за якою продавець захищеного торговельною маркою продукту чи послуги надає ексклюзивне право на розповсюдження та продаж даного продукту чи послуги в обмін на отримання від нього грошової винагороди за умови дотримання покупцем технологій виробництва та обслуговуючих технологій.

1) так

2) ні

15.Рекомендовані джерела

Основна

1. Цивільне право (особлива частина) : навч. посібник / за заг. ред. : Н.М. Процьків, В.М. икифорака. Чернівці : Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2021. 304 с.

2. Цивільне право: загальна частина. Практикум : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закладів] / кол. авт. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2020. 232 с.

Додаткова

1. Л. В. Батченко, Л. О. Гончар, А. О. Беляк. «Формування механізму фінансової стійкості підприємств сфери гостинності: організаційно-економічний аналіз» <http://journals-lute.lviv.ua/index.php/pidpr-torgi/article/view/698>

2. Реєстр свідоцтв про встановлення категорій готелям та іншим об'єктам, що призначаються для надання послуг з тимчасового розміщення (проживання), виданих Мінекономрозвитку. URL: <https://bit.ly/3uvdw1J> (дата звернення: 08.05.2023)

3. Батченко Л. В., Гончар Л. О., Беляк А. О. Формування механізму фінансової стійкості підприємств сфери гостинності: організаційно-економічний аналіз. *Підприємництво і торгівля*. 2021. №27. С. 13–20. DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1256-2020-27-02>.

1. Кульчицький, Т. Р. (2022). Правове регулювання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні: дис.... д-ра філософії в галузі знань 08 «Право» зі спеціальності 081 «Право»/Інститут післядипломної освіти та доуніверситетської підготовки Львівського національного університету імені Івана Франка. *Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань, 8*.

2. Соловей, І. (2021). Нормативно-правове регулювання туристичної діяльності в Україні. *СЕКЦІЯ IV. Обліково-аналітичні процедури та аудит розвитку підприємств*, 280.

3. Шепітько, В. Ю. (2021). Правове регулювання експертної діяльності та тенденції формування єдиного європейського простору в галузі судової експертизи.

4. Нелін, О. І. (2023). Нормативно-правове регулювання та державна підтримка туристичної галузі в Україні: теоретико-прикладний аспект. *Professor (Deputy Chairman of the Board)*, 22.

5. Кравченко Н. П. Нотаріальна діяльність дипломатичних представництв України в контексті адаптації національного законодавства до права ЄС. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2019. Вип. 108(1). С. 231-242. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmv_2019108\(1\)_34](http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmv_2019108(1)_34)

6. Шевців, Ю. М. (2023). Юридичний аналіз поняття «сім'я» та суб'єктів сімейних правовідносин.

7. Труба, В. І. (2021). Поняття та загальна класифікація сімейних правовідносин. *Дис.... докт. юр. наук. Спец, 12.*

8. Матвеев, Г. К., Мананкова, Р. П., Ромовська, З. В., Рясенцев, В. О., & Шевченко, Я. М. (2022). Поняття та сутність сімейних правовідносин. *Рекомендовано до друку вченою радою Хмельницького університету управліннята права імені Леоніда Юзькова (протокол № 11 від 25.02. 2022 року), 33.*

9. Гришко, І. Ю., & Уткіна, М. С. (2020). Проблеми захисту прав інтелектуальної власності в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник, (4 (33)), 26-30.*

10. Капітаненко, Н. П. (2021). Адміністративно-правове регулювання у сфері реалізації права інтелектуальної власності: стан, проблеми, перспективи.

11. Бахур, О. В. (2023). Судовий захист прав інтелектуальної власності у сфері господарювання. *Автореферати та анотації дисертацій.*

12. Коваленко, І. А., & Адобаш, М. В. (2023). Значення цивільно-правових договорів в суспільстві та економіці України. In *Modern research in science and education.* VoScience Publisher.

13. Карпенко, Р. В., Іванова, М. І., & Жінчин, Б. А. (2020). Цивільно-правові договори в контексті модернізації цивільного законодавства України.

14. Заборовський, В. В. (2021). Евтаназія та спадкове право.

15. Тараненко, О. М. (2024). Спадкове право: методичні рекомендації до вивчення курсу.

16. Кухарев, О. Є. (2023). Основні напрями удосконалення викладання навчальної дисципліни «Спадкове право». *Нове українське право, (2), 121-127.*

17. СПАДКОВОГО, Н. В. (2020). Частина III спадкове право та право інтелектуальної власності. *Відповідальний за випуск професор ВІ Борисова, 229.*

16. Інформаційні ресурси

- <https://rada.gov.ua>
- <https://www.kmu.gov.ua>
- <https://minjust.gov.ua>
- <https://mon.gov.ua>
- <https://tax.gov.ua/fizichnim-osobam/vidomosti-doxid/>
- <https://diia.gov.ua>
- <https://online.minjust.gov.ua/edr-search/>